

UKSAD - IntJCSS

Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Internal Journal of
Cultural and Social Studies

Haziran ve Aralık
Aylarında Yayımlanan
Açık Erişimli Hakemli Dergi

*Biannual
(Published in June & December)
Open Access Peer-Reviewed Journal*

*Cilt 10 | Volume 10
Sayı 1 | Issue 1
Haziran 2024 | June 2024*

e- ISSN: 2458-9381

www.dergipark.org.tr/intjcss

International Journal of Cultural and Social Studies
(IntJCSS) June 2024 : Volume 10 (Issue 1)
e-ISSN: 2458-9381

UKSAD - IntJCSS

Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD),

Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kere Dergipark platformu üzerinden yayımlanan Uluslararası Bilimsel Hakemli bir dergidir.

International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)

International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), is an International Refereed Scientific Journal published biannually in June and December via JournalPark (Dergipark) platform.

<https://dergipark.org.tr/intjcss>

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Ali Murat KIRIK

EDİTÖR/ EDITOR

Prof. Dr. Mutlu Türkmen
Prof. Dr. Saliha AĞAÇ
Doç. Dr. Murat KUL
Dr. Kalliope PAVLI
Doç. Dr. Ahmet ÇETİNKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Selim BEYAZYÜZ
Arş. Gör. Mesut İRİS

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC BOARD

Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU, Bartın University, TURKEY
Dr. Saliha AĞAÇ, Prof., Hacı Bayram Veli University, TURKEY
Dr. Fariz AHMADOV, Azerbaijan State Economy University, AZERBAIJAN
Dr. Nurhodja AKBULAEV, Azerbaijan State Economy University, AZERBAIJAN
Dr. Mehmet AKGÜL, Prof., Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Aygün AKYOL, Assoc. Prof., Hitit University, TURKEY
Dr. Hayati AKYOL, Prof., Gazi University, TURKEY
Dr. Adel M. ALNASHAR, Prof., University of Bahrain, BAHRAIN
Dr. Esmail Safaei ASL, Allameh Tabataba'i University, IRAN
Dr. Mustafa AY, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Bünyamin AYHAN, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Ramezan Mahdavi AZADBONI, University of Mazandaran, IRAN
Dr. Lambros BALTSIOTIS, Panteion University, GREECE
Dr. Alyona YULDAŞKIZI BALTABAYEVA, Prof., Ahmet Yesevi University, KAZAKHSTAN
Dr. Nuri BALTACI, Gumushane University, TURKEY
Dr. Mehmet BAYRAKTAR, Prof., Yeditepe University, TURKEY
Dr. Metin BECERMEN, Assoc. Prof., Uludag University, TURKEY
Dr. Antoine Cantin-BRAULT, Université de Saint-Boniface, CANADA
Dr. Vahit CELAL, Bartın University, TURKEY
Dr. Ahmet Kamil CİHAN, Prof., Erciyes University, TURKEY
Dr. Aynur CİVELEK, Assoc. Prof., Adnan Menderes University, TURKEY
Dr. Alex CRISP, São Paulo State University, BRAZIL
Dr. Hamza ÇAKIR, Prof., Erciyes University, TURKEY
Dr. İsmail ÇAKIR, Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Lokman ÇİLİNGİR, Prof., Ondokuz Mayıs University, TURKEY
Dr. Daniela DASHEVA, Prof., National Sports Academy, BULGARIA
Dr. Ahmet Naci DİLEK, Bartın University, TURKEY
Dr. Bekir DİREKÇİ, Assoc. Prof., Akdeniz University, TURKEY
Dr. Mevlud DUDIC, Prof., Novi Pazar University, SERBIA
Dr. Murat ERDOĞDU, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Bülent GÜRBÜZ, Assoc. Prof., Ankara University, TURKEY
Dr. Erdal HAMARTA, Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Mustafa HİZMETLİ, Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Miftakhul JANNAH, Surabaya State University, INDONESIA
Dr. İbrahim Hakkı KAYNAK, Necmettin Erbakan University, TURKEY
Dr. Bachir KHELIFI, Prof., University of Mascara, ALGERIA

Dr. Ali Murat KIRIK, Assoc. Prof., Marmara University, TURKEY
Dr. Murat KUL, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Hanem MAKNI, Prof., University of Tunis, TUNISA
Dr. İfet MAHMUTOVIC, Prof., University of Sarajevo, BOSNIA HERZEGOVINA
Dr. Zerf MOHAMED, University Abdel Hamid Ibn Badis Mostaganem, ALGERIA
Dr. Sait OKUMUŞ, Assoc. Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Ayad OMAR, Assoc. Prof., Tripoli University, LIBYA
Dr. Mehmet ÖÇALAN, Assoc. Prof., Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Ali ÖZKAN, Assoc. Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Nurettin ÖZTÜRK, Assoc. Prof., Atatürk University, TURKEY
Dr. Cevat ÖZYURT, Prof., Yıldırım Beyazıt University, TURKEY
Dr. Shawkat Gaber RADWAN, Port Said University, EGYPT
Dr. Müfit Selim SARUHAN, Prof., Ankara University, TURKEY
Dr. Shakeel Ahmad SHAHID, Dow College Karachi, PAKISTAN
Dr. Erhan SUMMAK, Selçuk University, TURKEY
Dr. Mutluhan TAŞ, Assoc. Prof., Selçuk University, TURKEY
Dr. Burhanettin TATAR, Prof., Ondokuz Mayıs University, TURKEY
Dr. Fatih TOKTAŞ, Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, TURKEY
Dr. Ufuk TÖMAN, Bayburt University, TURKEY
Dr. Mutlu TÜRKMEN, Assoc. Prof., Bayburt University, TURKEY
Dr. Mete Yusuf USTABULUT, Bayburt University, TURKEY
Dr. Mevlüt UYANIK, Prof., Hitit Üniversitesi, TURKEY
Dr. Asife ÜNAL, Prof., Bartın University, TURKEY
Dr. Oğuz YURTTADUR, Selçuk University, TURKEY
Dr. Tomáš ZEMAN, Comenius University, SLOVAKIA

YAYINCI / PUBLISHER

Mutlu TÜRKMEN

TASARIM / DESIGN

Güngör DOĞANAY

WEB YÖNETİCİSİ / WEB ADMIN

Ali ALTUNAY

HALKLA İLİŞKİLER / PUBLIC AFFAIRS

Ali Murat KIRIK

WEB & EMAIL

<https://dergipark.org.tr/intjcss> & muratmilef@gmail.com, turkmenm@yahoo.com

* İsimler alfabetik sırayla dizilmiştir. / Names are listed in alphabetical order.

İçindekiler/ Contents

Miloš Todorović **01** *AI and Heritage: A Discussion on Rethinking Heritage in a Digital World*

Kültürel Çeşitlilik Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar: Kültürel Çoğulculuk, Kozmopolitанизm ve Radikal Kozmopolitанизm **12** Gülistan Elmacıoğlu

Murat Aytaş
Eren Uğur **24** *Zeki Demirkubuz Sinemasında Erkek İmgesine Bakış: Üçüncü Sayfa, Kader ve Yeraltı Filmlerinin Psikanalitik Kuram Çerçevesinde Analizi*

Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi **39** Rasim Babahanoğlu
Tuğbanur Baş

Sinem Ünal Gerdan **51** *Sanat ve Teknolojinin Buluşmasından Doğan Bir Teknik: Dijital Kolaj*

İnternet Gazetelerinde Yer Alan Sağlık Sektöründeki Şiddet Haberleri Üzerine Nicel Bir Araştırma **70** Zeynep Ateş
Hüdayi Ateş

Nezla Ünal
Saliha Ağaç **89** *Özel Gereksinimli Bireylerin Giysi Tasarımları Konusunda Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Alan Yazın*

Korhan Topcu

158

Etnosentrizm ve Biz-Öteki Karşıtlığı Arakesitinde Seçim Gecesi (1998) Filminin Mizansen Eleştirisi
Mise-en-Scene Criticism of Election Night (1998) at the Intersection of Ethnocentrism and the Opposition to Us and the Other

Contagion Filminin Yapısökümü: Meta-Virüs ya da Virüsün Ticarileştirilmesi
The Deconstruction of the Contagion Movie: The Meta-Virus or Commercialization of Virus

167

Hacer Aker

Filiz Aydoğan Boschele

176

Citizenship in the Techno-Politics Age

AI and Heritage: A Discussion on Rethinking Heritage in a Digital World

Miloš Todorović,^a

^a Ronin Institute, New Jersey, USA
milos.todorovic@ronininstitute.org
ORCID: 0000-0002-3576-0144

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 28.11.2023

Received in revised form: 03.01.2024

Accepted: 05.02.2024

Keywords:

Generative AI,
AI-generated art,
digital heritage,
AI impact on culture,
cultural heritage

ABSTRACT

It is widely understood that cultural heritage represents a dynamic phenomenon: it is created in the present by us ascribing value to material or intangible inheritance from the past, we know that different past societies cherished such remains much like us, and what constitutes it changes over time. And yet, up until the present, it was implied that these things that we inherited and value have been made by humans. With the rise of generative AI programs, that is no longer a given. We already have programs capable of producing works that get a lot of praise and even win art prizes, like the case of Théâtre D'opéra Spatial, and this is just the beginning of the current AI revolution. These developments with AI are already challenging our established views, legal frameworks, regulatory systems, and many other things in our society. Because of that, this article aims to provide a brief overview of how our notion of what constitutes cultural heritage changes and explore why these developments are different from previous inventions and why they pose a challenge to our established views on cultural heritage, in the hope of opening up a discussion on what constitutes heritage in an increasingly digital world.

Atf Bilgisi / Reference Information

Todorović, M. (2024). AI and Heritage: A Discussion on Rethinking Heritage in a Digital World, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 10 (1), p. 1-11.

Introduction

David Lowenthal, a pioneer in the field of heritage studies, reminds us that heritage isn't history or just something that is inherited from the past; it is created by us to suit our own needs in the present by us ascribing value to certain things inherited from the past (Lowenthal, 1998a). Furthermore, Lowenthal reminds us that while heritage came to prominence in the modern world, as he puts it, "heritage is as old as humanity" (1998b: 1). In fact, even interactions with cultural heritage like our own can be traced throughout history. For instance, there is nothing new in collecting cultural artifacts inherited from the past. It is rather well known that the first modern museums where such artifacts were displayed for the public to see were created from private collections of wealthy individuals and aristocrats known as cabinets of curiosities, which were common in Europe from the Renaissance onward (Impey and MacGregor, 1985). Not only that, similar collections can be found in the ancient world as well, such as the famous collection from the mid-6th century BC found at Ur which contained artifacts that were already hundreds of years old and even clay cylinders containing descriptions of objects that were part of the collection (Wooley, 2006: 238). Similarly, today heritage tourism constitutes an entire branch of tourism. Yet, even in the ancient world, there were people who embarked on travels to visit famous heritage sites. There are numerous instances that could be cited, however, perhaps the most vivid illustration of the similarities is provided by the ancient Greeks and Romans who visited the centuries-old

* DOI: 10.46442/intjcss.1397403

** Sorumlu yazar: Miloš Todorović, milos.todorovic@ronininstitute.org

tombs in the Valley of the Kings, leaving behind over 2,000 inscribed graffiti that contain the names of the visitors, the years of their visits, and even a few impressions (Reeves and Wilkinson, 1996: 50–51).

But while the view that certain objects inherited from the past, i.e. heritage, are valuable and worth protecting, collecting, and/or visiting can be found in different cultures and periods, the concept of heritage in these cultures isn't the same. Simply put, a visit to the tombs of pharaohs by a Roman isn't the same as a visit to sites in Rome by a British aristocrat done as a part of their Grand Tour, which was an important aspect of education and a coming-of-age passing between the 17th and 19th century given that they didn't share the same concept of heritage. Heritage is, after all, a cultural construct and, as such, it differs between cultures and evolves over time. So, even if we were to look at only one culture, we would see it changing over time due to different cultural, political, and other influences. UNESCO offers us the perfect example of this.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization was established in 1945 by the United Nations in order to promote world peace and security through intercultural understanding. However, while today UNESCO is perhaps best known for protecting heritage of universal value, this aspect of its work would come much later; although even its first director-general, the evolutionary biologist Julian Huxley, was a passionate internationalist and promoted the idea that there is only one single human culture, the vision of there being a need to categorize and protect heritage that is of value to all of humanity gained prominence in the 1960's, following the International Campaign to Save the Monuments of Nubia. Acknowledging the need for future action, UNESCO created the World Heritage Committee and called for a convention and, sure enough, the *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage* was signed in 1972, creating the idea of "World Heritage Sites." Just three years later, enough UN Member States ratified the decision, thus making it official, and in 1978, during the second session of the World Heritage Committee, the first cultural and natural sites were inscribed on the newly created List of World Heritage Sites (Todorović, 2022: 851).

As with any other treaty, the 1972 *World Heritage Convention* outlined what is meant by "world heritage:" cultural heritage (monuments, groups of buildings, sites) and natural heritage (natural features, geological and physiographical formations, natural sites). This original definition of world heritage and what constitutes it changed a lot over the years. A notable example of that is the fact that this original definition doesn't in any way acknowledge intangible cultural heritage, such as folklore, traditional beliefs, traditions, or even language. The current one does,¹ and the value of intangible cultural heritage has been acknowledged by UNESCO in other ways, such as by the creation of the Intangible Cultural Heritage Lists following the signing and ratification of the 2003 *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. This change, of course, didn't come out of nowhere. In fact, the General Conference of UNESCO¹ adopted a "Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore" back in 1989 and UNESCO started numerous initiatives over the years such as the *Red Book of Languages in Danger of Disappearing* (1993), the *Memory of the World* programme (1996), and the *Masterpieces of Oral and Intangible Heritage* (1998). Not only that but by the time of the 2003 Convention, several countries already had legal instruments in place for safeguarding intangible cultural heritage. Japan, for one, defined intangible cultural property (無形文化財, *mukei bunkazai*) in its 1950 *Law for the Protection of Cultural Properties* (ACA, 2019: 3–4), and their pioneering attempt to protect intangible cultural heritage was followed by other East Asian countries such as South Korea (1964), Thailand (1985) and the Philippines (1973) (HSRC, 2004: 14–21). That being said, as several heritage studies researchers have pointed out, the importance of the 2003 Convention shouldn't be downplayed

---

¹ In 2005, UNESCO modified the criteria for the selection of cultural and natural heritage to be inscribed on the World Heritage List. One of the changes was the fact that now cultural heritage being assessed could also be inscribed on the grounds of it being 'directly or tangibly associated with events or living traditions, with ideas, or with beliefs, with artistic and literary works of outstanding universal significance'.

since it provided a framework that UN Member States could use to safeguard their intangible cultural heritage and also contributed to an entire paradigm shift (Blake, 2017, pp. 11–19). In fact, a year before the first inscriptions on UNESCO's newly created Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, Chiara Bortolotto already postulated that UNESCO's treatment of intangible cultural heritage is indicative of a change from a Western museological approach to heritage to a new one. As she pointed out, "UNESCO's focus is now centered (...) on the dynamic nature of culture and on the performing and continuous recreation of cultural expressions. This new approach aims at conceiving heritage not only as a consecrated masterpiece of the past to be venerated and preserved but also as a symbolic and living space to be appropriated by local communities who are the bearers of a collective and active memory. UNESCO's cutting-edge definition of heritage is therefore not simply the result of the introduction of the category of intangible heritage, but should be considered as the consequence of a longer and more complex process stimulated by a reappraisal of the overall idea of heritage" (2007: 21). Today, everyone acknowledges the existence and value of intangible cultural heritage and it is widely understood that heritage isn't tied to materiality. The problem is, however, that our view of what constitutes cultural heritage is proving to be inadequate in the 21st century because it has always been implied that objects that constitute cultural heritage were created by us. That is, we ascribe meaning and value to material objects or intangible ideas created by humans, but for the first time in history, thanks to technological breakthroughs with artificial intelligence, that is no longer a given. With the rise of generative artificial intelligence capable of generating texts, images, or other media, it is no longer a given that an artwork that we are looking at or a work that we are reading was produced by a human. It could very well be the case that it was produced by a generative AI program since generative AI models are trained on the patterns and structure of their input training data, and are capable of generating new data that has similar characteristics but is nevertheless different. Because of that, this article explores the notion of heritage today, aiming to open up a discussion on the future development of our conceptualization of heritage in a world where artworks and other media can be created by entities other than humans.

Understanding Heritage in a Digital Space

Before moving on to the debate about the impact of the recent developments with AI on our conceptualization of heritage, it is important to highlight that the relationship between heritage and digital technology isn't a new one. There is a rich history of employing digital technologies to safeguard cultural heritage and crafting digital artworks. Furthermore, for years now, digital technologies have been used in various ways to help preserve material and intangible heritage to such an extent that scholars and practitioners introduced the very concept of "digital heritage" to define it (MacDonald, 2006; Parry, 2007; Parry, 2010; Thwaites, 2013; Din and Wu, 2015). But, in addition to such attempts where material or intangible cultural or natural artifacts have been re-created in the digital world in an attempt to preserve them, study them, and/or promote them, a practice that definitely has a somewhat long history considering that, for instance, a 3D reconstruction of Dudley Castle in England as it was back in 1550 was made available to visitors way back in 1994 (Johnson, 1996), there is an even longer history of digital technologies being used by artists to create artworks.

Christiane Paul provided a useful and important overview of the ever-evolving and changing digital art scene (2003). Indeed, today numerous examples of digital art exist, from somewhat traditional animated and still 2D and 3D imagery to digital paintings, and all the way to algorithmic art and data art. In fact, digital art gained wide popularity in 2020 and 2021 due to the NFT craze of the time, gaining particular prominence following the sale of Michael Joseph Winkelmann's work *Everydays — The First 5000 Days* on March 11, 2021, at Christie's for \$69 million (Brown, 2021). And when it comes to heritage studies, NFTs (Non-Fungible Tokens) represent a particularly interesting case study. After all, non-fungible goods, such as an NFT, are goods that cannot be exchanged for a similar good since the value of these goods exceeds their material value. Examples of such goods are unique works of art in the real world or NFTs in the digital space, which represent unique digital identifiers, typically containing a reference to a

digital file, that are recorded on a blockchain and are used to certify ownership and authenticity. And just like with real works of art, there is an entire market around NFTs (Ante, 2022: 216–217), despite them not necessarily granting their owners copyright or intellectual property rights (Aksoy and Üner, 2021; Okonkwo, 2021). Hence, the value of an NFT comes from us ascribing value to the token and the digital file that it references, just like with regular artworks and with heritage generally.

Needless to say, with the rise of the digital economy and the digital world occupying an ever-greater space in our lives, digital artworks are all but bound to play an important role in that economy and our culture. After all, while the NFT craze subsided, in 2021, Facebook's CEO Mark Zuckerberg announced that the company would change its name to Meta Platforms and start focusing on creating an immersive world that can be accessed through virtual reality headsets, creating a trend that many started to follow, including museums. Namely, different journalists, academics, and artists advocated for the creation of new museums in the metaverse, some established museums already started creating them, and researchers are already proposing how to improve such virtual museums in the metaverse (Lee, Park and Lee, 2022). Hence, the existence of virtual museums (in the metaverse) where visitors can look at valuable NFT-based digital artworks that are praised and treated as heritage isn't beyond the realms of possibility in the not-too-distant future.² However, there is an evident difference between such digital artistic heritage and works such as, let's say *Théâtre D'opéra Spatial*, which Jason Allen created in 2022² using Midjourney and which won the 2022 Colorado State Fair's annual fine art competition on September 5, becoming one of the first AI-generated images to win an art prize and launching numerous controversies because of that.

***Théâtre D'opéra Spatial* as a Case Study**

Allen's work offers a perfect case study for the challenge that AI presents to our current conceptualization of heritage because, ever since it won the Colorado State Fair's fine art competition, *Théâtre D'opéra Spatial* has been at the center of numerous controversies and debates. Essentially, many artists criticized the fact that the winning artwork was AI-generated, however, that wasn't against the Fair's rules. Allen disclosed that he used Midjourney to create the piece and while two of the judges didn't understand at the time that Midjourney is an AI program that generates entire images from language descriptions, they confirmed that even if they had known this fact, they would have still awarded Allen the prize (Roose, 2021).

The problem that many highlighted when it comes to AI programs such as Midjourney is that they aren't new tools that offer artists a new medium or way to express themselves, like the invention of the camera in the 19th century which opened up new horizons and received certain backlash (Marien, 2014). Such programs are trained on large amounts of artworks created by countless artists, which is why some of them even filed class action lawsuits for copyright infringement (Mattei, 2013), though this isn't the only challenge when it comes to the copyright of AI-generated artworks. Discussions raged for months over who holds copyright on such works until a federal court ruling in August 2023 confirmed that AI-generated artworks cannot be subject to copyright because copyright law only extends to human beings (Small, 2023).

And yet, while copyright law may only extend to works created by humans (so far), AI-generated artworks are still a challenge to our traditional notion of heritage. Simply put, such works can hold artistic value, hence they could be treated as cultural and artistic heritage, and for the first time in human history, we are faced with such works being produced by a non-human entity. After all, there are numerous instances of works, such as photographs, being created accidentally by animals. One well-known case involves a crested macaque's photograph of himself, which became the center of a legal dispute that

---

² While they aren't in the metaverse as of writing this article, there are several such virtual museums dedicated to displaying NFT artworks, such as the *Seattle NFT Museum*, *NFTmuseum.art*, *Muse0*, and even one that is in the metaverse—the *Musee Dezentral*.

lasted several years before it was resolved on the same grounds of copyright belonging exclusively to humans (Cullinane, 2018). There are other cases as well, such as different animals being trained to paint; some of these paintings, like those of Congo, a chimpanzee held at the London Zoo, were praised by artists such as Salvador Dali, acquired by Pablo Picasso, and sold at auctions for thousands of pounds, gaining considerable fame due to that reception (Reynolds, 2005). However, there are evident differences between animals accidentally taking photographs of themselves or animals in captivity being trained to paint and generative AI, notably that such AI programs aren't living beings producing works, but programs trained on artworks already produced by humans, which generate new works based on instructions provided by their users. But, the truth is that while AI art is becoming more prominent, getting more attention, and different programs for generating it are being developed and made available to the public faster than ever, AI art itself isn't as new as one might think.

AI Art: A Brief History

The development of AI art can be traced back to the mid-20th century and the development of computer art. During this time, artists and computer scientists started exploring the intersection of technology and art: artists such as Georg Nees and Frieder Nake, and engineers such as A. Michael Noll pioneered the use of rudimentary computing machinery to create abstract artworks during the 1960s and even organized the first exhibitions of computer-generated art. Specifically, the first exhibition was organized in 1965 in the lecture halls of Max Bense at the University of Stuttgart, where a dozen black-and-white designs produced algorithmically on the newly introduced Zuse Graphomat Z64 plotter by the then graduate student at the university Georg Nees were exhibited for his fellow students to see. That same year, Michael Noll who worked at Bell Labs also exhibited his own computer-generated art at the Howard Wise Gallery in New York City, and the Galerie Wendelin Niedlich in Stuttgart also organized an exhibition of algorithmically-generated Zuse Graphomat Z64 plots towards the end of the year (Smith, 2019: 69). Several other artists followed in their footsteps, developing their own algorithms and coded instructions that were capable of generating visual patterns and abstract compositions, often characterized by geometric shapes and intricate symmetries, and out of their pioneering work in computer art, in less than a decade, AI art would emerge.

Harold Cohen, an artist and computer scientist working at the University of California (San Diego), started working on a computer program capable of generating original artistic images in 1968. In just a few years, Cohen would develop the first such program and he would continue working on them from the 1970s until the 2010s. His programs are collectively named AARON and they represent a seminal AI-based creative tool that employs procedural rules and algorithms in order to generate intricate visual compositions. Hence, what sets AARON apart from previous computational art experiments is its degree of autonomy—unlike its predecessors, it could iterate and evolve its creations without direct human intervention. Needless to say, Cohen's work on AARON was groundbreaking, and AARON produced numerous artworks that featured abstract shapes and vibrant colors, and that exhibited a unique blend of human guidance and machine autonomy (McCorduck, 1991).

Indeed, AARON challenged the conventional notions of authorship since a machine played an active role in the creative process for the first time ever, and it also paved the way for the development of generative art. Sure enough, in the 1980s, artists such as William Latham and Karl Sims embraced generative art, demonstrating how algorithms could be used to generate intricate and visually captivating artworks as they harnessed the power of computation to create organic, biomorphic forms that transcended traditional artistic boundaries. And, in the following decades, artists and computer scientists would leverage machine learning algorithms, neural networks, and deep learning models to create artworks that blur the boundaries between human and machine creativity, long before the development of today's programs such as Midjourney, DALL-E, Stable Diffusion, and other text-to-image models. In fact, it can be argued that the only reason why works such as *Théâtre D'opéra Spatial* are finding themselves at the center of heated debates today is because the programs capable of making them are becoming widely accessible.

After all, some 5 years before Allen's work sparked the debates that we mentioned, the *Portrait of Edmond de Belamy* by the Paris-based arts collective Obvious gained a lot of attention within the art community, technology community, and generally following its sale for \$432,500 at a Christie's auction back in 2018. What made the sale of the *Portrait of Edmond de Belamy* so famous was the fact that the work was created using a generative adversarial network (GAN) software package. That is, the portrait of a somewhat blurry man that was printed on a canvas and sold at auction was created by an algorithm that referenced 15,000 portraits from various periods (Alleyne, 2018). And, sure enough, the sale of the *Portrait of Edmond de Belamy* initiated the exact same debates around authorship that we already mentioned (Epstein, Levine, Rand, and Rahwan, 2020).

Instead of a Conclusion: Opening a Discussion

Of course, it goes without saying that the visual AI art that we mentioned isn't the only example of how artificial intelligence is utilized by artists. For instance, AI algorithms have also been employed to compose melodies and harmonies for quite some time; back in 2016, the Sony CSL Research Laboratory released pop music composed by AI, *Daddy's Car*, a song reminiscent of The Beatles, and *Mr Shadow*, a song generated in the style of Irving Berlin, Duke Ellington, George Gershwin and Cole Porter (Goldhill, 2016). Just two years later, Taryn Southern released an entire album, *I AM AI*, which was composed and produced with artificial intelligence. Not only that, artificial intelligence had a significant impact on literature as well (Çelik, 2023) and there are already entire AI art competitions. And, when it comes to heritage, artificial intelligence already plays an important role in heritage studies and museum practice in numerous ways, and it can play an even more important role. To name just a few of the most noteworthy examples:

1. *AI-Enhanced Cultural Heritage Preservation*. Namely, AI-powered digitization and restoration methods can be used on everything from ancient artifacts and historical documents, all the way to artworks. For instance, AI algorithms can be used to analyze damaged artworks or manuscripts, identify missing portions, and generate predictions of what the complete artifact might have looked like.
2. *AI-Driven Cultural Heritage Research*. Similarly, in addition to the mentioned application of AI to help preserve and research ancient manuscripts, there are other applications when it comes to studying cultural heritage. For instance, AI can prove to be a very valuable tool for archaeologists when it comes to remote sensing (Argyrou and Agapiou, 2022) and for linguists as natural language processing is already showing promising strides when it comes to translating ancient texts (Nelson, 2023).
3. *AI-Generated Heritage Interpretations*. AI is already being used for art analysis and is being employed in digitized artwork collections (Cetinic and She, 2022: 1–8), so building upon this and creating programs capable of generating interpretations of cultural heritage by analyzing historical data and contexts isn't that big of a stretch.
4. *AI-Generated Virtual Museums and Tours*. Even today there are discussions on how to combine AI and VR to create personalized interactive tours of historic places and museums, which would also make them more accessible. In fact, there are already examples of artificial intelligence being used by museums to create interactive exhibitions and virtual tours, such as those the Smithsonian American Art Museum, the Rijksmuseum in Amsterdam, the British Museum, the Louvre Abu Dhabi, and the National Museum of Natural History (see AIContentfy, 2023).

There is no doubt that we will continue seeing new applications of and developments with artificial intelligence. Generally speaking, AI is here to stay, and more likely than not, generative AI programs will play an even more important role in different aspects of our lives in the not-too-distant future. Precisely because of that, we need to deal with their implications, including when it comes to heritage.

As mentioned, generative AI programs are, essentially, tools that humans can use to create artworks by describing what they want created, however, these artworks are generated based on artworks created over the years by numerous artists. Because of that, arguably such programs don't "create new works of art," but rather they use existing artworks and incorporate elements of them in order to generate a new work that the user is describing. Needless to say, there is significant backlash from artists because of those and other challenges that generative AI programs pose to the process of creating art (Shaffi, 2023). However, that doesn't necessarily imply that the generated works cannot possess artistic value and be treated as artistic heritage. After all, we know of somewhat similar instances from art history, like Renaissance sculpture—numerous Renaissance sculptors were influenced by ancient sculptures. They used the form of ancient Greek and Roman sculptures and created new artworks depicting not only scenes and figures from Greek and Roman mythology, but also portraits of their contemporaries and Biblical figures. And yet, there is a significant difference between sculptures from the Renaissance and AI-generated artworks because the former was the result of creativity and honed skill, while the latter is the result of descriptions being inserted into a program that draws on existing artworks that are incorporated into its database. Precisely that fact is a point of contempt for artists today, which is understandable, yet it doesn't necessarily imply that AI-generated artwork cannot become heritage in due time.

Generative AI programs, be they image-based like Midjourney or text-based like ChatGPT, are tools that can be used to produce works of art. And, given that works of art need to be material and need not be entirely innovative in order for them to become valuable artistic cultural heritage, there is nothing that prevents AI-generated works from becoming said heritage so long as we ascribe value to them. There is nothing that prevents an artwork generated by Midjourney or any other current or future similar programs from becoming "21st-century artistic cultural heritage." Still, for the time being, such works fall beyond what we envision when we picture "cultural heritage" because, while a human described what the final product should look like through prompts, that final product was created by a non-human inanimate AI program.

Indeed, it has long been asserted that culture is uniquely human, though recent studies of animal behavior bring that into question, pointing to the existence of animal cultures (Laland and Galef, 2009; Schaik, 2010; Whitehead and Rendell, 2014; Ramsey, 2017; Schuppli and Schaik, 2019; Viciano, 2021). However, the production of artworks, monuments, artifacts, and other examples of what we consider cultural heritage remained exclusively the domain of humans, though that is no longer the case. Granted, it is still too early to tell what will come from the current AI revolution. We have yet to see what future generative AI programs will be created, whether we create artificial general intelligence capable of accomplishing any intellectual task that humans could do, and the implications of these or other developments. And yet, it cannot be denied that the recent developments with AI have had a tremendous impact on our society, challenging our views on what it is to be human, our legal and regulatory frameworks, and so much more, despite these being just the early days of AI development. Precisely because of that, it is worth going back and reflecting on our rather anthropocentric view of cultural heritage since we are slowly approaching a world where humans are no longer the sole source of works that are reflective of our culture and treated as heritage.

References

ACA - Agency for Cultural Affairs, Japan (2019): *Cultural Properties for Future Generations: Outline of the Cultural Administration of Japan*. Edited and published by the Agency for Cultural Affairs of Japan.

AIContentfy team (2023): "AI-generated content for virtual tours and exhibitions", *AIContentfy* August 11: [https://aicontentfy.com/en/blog/ai-generated-content-for-virtual-tours-and-exhibitions#:~:text=The%20benefits%20of%20using%20AI%20in%20virtual%20tours%20and%20exhibitions,-The%](https://aicontentfy.com/en/blog/ai-generated-content-for-virtual-tours-and-exhibitions#:~:text=The%20benefits%20of%20using%20AI%20in%20virtual%20tours%20and%20exhibitions,-The%20)

[20use%20of&text=For%20example%2C%20visitors%20can%20be.and%20keep%20them%20coming%20back](#) (accessed 27 September 2023).

Aksoy, Pinar and Üner, Zehra (2021): “NFTs and copyright: challenges and opportunities”, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 16(10): 1115– 1126. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpab104>

Alleyne, Alleyne (2018): “A sign of things to come? AI-produced artwork sells for \$433K, smashing expectations”, *CNN*, October 25:

<https://edition.cnn.com/style/article/obvious-ai-art-christies-auction-smart-creativity/index.html>

(accessed 27 September 2023).

Ante, Lennart (2022): “The Non-Fungible Token (NFT) Market and Its Relationship with Bitcoin and Ethereum”, *FinTech*, 1(3): 216–224. <https://doi.org/10.3390/fintech1030017>

Argyrou, Argyro and Agapiou, Athos (2022): “A Review of Artificial Intelligence and Remote Sensing for Archaeological Research”, *Remote Sens*, 14(23): 6000. <https://doi.org/10.3390/rs14236000>

Blake, Janet (2017): “Development of UNESCO’s 2003 Convention: creating a new heritage protection paradigm?”, Michelle Stefano and Peter Davis (eds.), *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*, Routledge, Abingdon, pp. 11–21.

Bortolotto, Chiara (2007): “From Objects to Processes: UNESCO’s ‘Intangible Cultural Heritage’”, *Journal of Museum Ethnography*, 19: 21–33.

Brown, Abram (2021): “Beeple NFT Sells For \$69.3 Million, Becoming Most-Expensive Ever”, *Forbes*, March 11:

<https://www.forbes.com/sites/abrambrown/2021/03/11/beeple-art-sells-for-693-million-becoming-most-expensive-nft-ever/?sh=6cdbde6b2448> (accessed 27 September 2023).

Cetinic, Eva and She, James (2022): “Understanding and Creating Art with AI: Review and Outlook”, *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications and Applications*, 18(2): 1–22.

<https://doi.org/10.48550/arXiv.2102.09109>

Cullinane, Susannah (2018): “Monkey does not own selfie copyright, appeals court rules”, *CNN*, April 24: <https://edition.cnn.com/2018/04/24/us/monkey-selfie-peta-appeal/index.html> (accessed 27 September 2023).

Epstein, Ziv, Levine, Sydney, Rand, David and Rahwan, Iyad (2020): “Who Gets Credit for AI-Generated Art?”, *iScience*, 23(9): 101515. <https://doi.org/10.1016/j.isci.2020.101515>

Goldhill, Olivia (2016): “The first pop song ever written by artificial intelligence is pretty good, actually”, *Quartz*, September 24:

<https://qz.com/790523/daddys-car-the-first-song-ever-written-by-artificial-intelligence-is-actually-pretty-good>

(accessed 27 September 2023).

- HSRC - Human Sciences Research Council (2004), *The Subtle Power of Intangible Heritage: Legal and Financial Instruments for Safeguarding Intangible Heritage*. Compiled by the Social Cohesion and Integration Research Programme, Human Sciences Research Council.
- Impey, O. R. and MacGregor, Arthur (1985): *The Origins of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*, Clarendon Press, Oxford, UK.
- Johnson, Boland (1996): “Archaeology as computer visualisation: ‘Virtual tours’ of Dudley Castle c.1550”, Tony Higgins, Peter Main, Janet Lang (eds.), *Imaging the Past: Electronic Imaging and Computer Graphics in Museums and Archaeology*, The British Museum, London, UK, pp. 227–233.
- Laland, Kevin and Galef, Bennett eds. (2009): *The Question of Animal Culture*, Harvard University Press, Cambridge, MA, US.
- Lee, Hyun-Kyung, Park, Soobin and Lee, Yeonji (2022): “A proposal of virtual museum metaverse content for the MZ generation”, *Digital Creativity*, 33(2): 79–95. <https://doi.org/10.1080/14626268.2022.2063903>
- Lowenthal, David (1998a): “Fabricating Heritage”, *History and Memory*, 10(1): 5–24.
- Lowenthal, David (1998b): *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- MacDonald, Lindsay ed. (2006): *Digital Heritage: Applying Digital Imaging to Cultural Heritage*, Elsevier, Amsterdam, NL.
- Marien, Mary (2014): *Photography: A Cultural History*, Laurence King Publishing, London, UK.
- Mattei, Shanti (2023): “Artists Are Suing Artificial Intelligence Companies and the Lawsuit Could Upend Legal Precedents Around Art”, *Art in America*, May 5: <https://www.artnews.com/art-in-america/features/midjourney-ai-art-image-generators-lawsuit-1234665579/> (accessed 27 September 2023).
- McCorduck, Pamela (1991): *AARON’s Code: Meta-Art, Artificial Intelligence, and the Work of Harold Cohen*, W.H. Freeman, New York, NY, US.
- Nelson, Jason (2023): “Researchers Are Breaking Ancient Language Barriers With AI”, *Decrypt*, July 3: <https://decrypt.co/146967/skynet-incoming-terminator-star-arnold-schwarzenegger-warns-ai-threat> (accessed 27 September 2023).
- Okonkwo, Ifeanyi (2021): “NFT, copyright and intellectual property commercialization”, *International Journal of Law and Information Technology*, 29(4): 296–304. <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaab010>
- Parry, Ross (2007): *Recoding the Museum: Digital Heritage and the Technologies of Change*, Routledge, Abingdon, UK.
- Parry, Ross ed. (2010): *Museums in a Digital Age*, Routledge, Abingdon, UK.

- Paul, Christiane (2023): *Digital Art*, Thames & Hudson, London, UK.
- Ramsey, Grant (2017): “What is animal culture?”, Kristin Andrews and Jacob Beck (eds.), *The Routledge Handbook of Philosophy of Animal Minds*, Routledge, Abingdon, UK, pp. 345–353.
- Reeves, Nicholas and Wilkinson, Richard (1996): *The Complete Valley of the Kings: Tombs and Treasures of Egypt’s Greatest Pharaohs*, Thames & Hudson, London, UK.
- Reynolds, Nigel (2005): “Art world goes wild for chimpanzee’s paintings as Warhol work flops”, *The Telegraph*, June 21:
<https://www.telegraph.co.uk/news/1492463/Art-world-goes-wild-for-chimpanzees-paintings-as-Warhol-work-flops.html> (accessed 27 September 2023).
- Roose, Kevin (2021): “An A.I.-Generated Picture Won an Art Prize. Artists Aren't Happy”, *The New York Times*, September 2: <https://www.nytimes.com/2022/09/02/technology/ai-artificial-intelligence-artists.html> (accessed 27 September 2023).
- Smith, Glenn (2019): “An Interview with Frieder Nake”, *Arts*, 8(2): 69.
<https://doi.org/10.3390/arts8020069>
- Schaik, Carel (2010): “Social learning and culture in animals”, Peter Kappeler (ed.), *Animal Behaviour: Evolution and Mechanisms*, Springer, Heidelberg, GER, pp. 623–653.
- Schuppli, Caroline and Schaik, Carel (2019): “Animal cultures: how we’ve only seen the tip of the iceberg”, *Evolutionary Human Sciences*, 1: e2. <https://doi.org/10.1017/ehs.2019.1>
- Shaffi, Sarah (2023): “‘It’s the opposite of art’: why illustrators are furious about AI”, *The Guardian*, January 23:
<https://www.theguardian.com/artanddesign/2023/jan/23/its-the-opposite-of-art-why-illustrators-are-furious-about-ai#:~:text=Whatever%20form%20it%20takes%2C%20be,creativity%2C%20there%20are%20deeper%20issues> (accessed 27 September 2023).
- Small, Zachary (2023): “As Fight Over A.I. Artwork Unfolds, Judge Rejects Copyright Claim”, *The New York Times*, August 21:
<https://www.nytimes.com/2023/08/21/arts/design/copyright-ai-artwork.html> (accessed 27 September 2023).
- Thwaites, Hal (2013): “Digital Heritage: What Happens When We Digitize Everything?”, Eugene Ch'ng, Vincent Gaffney, Henry Chapman (eds.), *Visual Heritage in the Digital Age*, Springer, London, UK, pp. 327–348.
- Todorović, Miloš (2022), “Heritage in and as diplomacy: a practice based study”, *International Journal of Heritage Studies*, 28(7): 849–864. <https://doi.org/10.1080/13527258.2022.2091637>

- UNESCO (1972): “Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage Adopted by the General Conference at its Seventeenth Session: Paris, 16 November 1972”: <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> (accessed 27 September 2023).
- Viciano, Hugo (2021): “Animal culture: But of which kind?”, *Studies in History and Philosophy of Science*, 90(1): 208–218. <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2021.10.012>
- Whitehead, Hal and Rendell, Luke (2015): *The Cultural Lives of Whales and Dolphins*, The University of Chicago Press, Chicago, IL, US.
- Wooley, Leonard (2006): *Excavations at Ur*, Kegan Paul, London, UK.
- Wu, Steven and Din, Herminia eds. (2015), *Digital Heritage And Culture: Strategy And Implementation*, World Scientific Publishing, Singapore, SI.
- Çelik, Merve (2023): “Death of the Author: A Survey on Artificial Intelligence Literature”, *Journal of Communication Science Researches*, 3(2): 142–154. DOI NO: 10.5281/zenodo.7853093

Kültürel Çeşitlilik Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar: Kültürel Çoğulculuk, Kozmopolitanizm ve Radikal Kozmopolitanizm

Different Approaches to Cultural Diversity Management: Cultural Pluralism, Cosmopolitanism and Radical Cosmopolitanism

Gülistan Elmacıoğlu,^a

^a Haliç Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
gulistanelmacioglu@halic.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5209-3187

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21.01.2024

Düzeltilme tarihi: 02.04.2024

Kabul tarihi: 11.05.2024

Anahtar Kelimeler:

Kültürel çoğulculuk,

Kozmopolitanizm,

Radikal Kozmopolitanizm,

Çok Kültürlülük,

Asimilasyon,

Entegrasyon.

ÖZ

Bu çalışmada amaç, kültürel çeşitlilik yönetiminde geliştirilen farklı yaklaşımların farklılıkları ve benzerlikleri üzerinden teorik tartışmalar ışığında bütünlük bir analizini yapmaktır. Ulus-devletlerin ve uluslararası sistemin savaşlar, ekolojik felaketler, kıtlık, yoksulluk, iklim krizi, sağlık, eğitim ve iş gücü gibi nedenlerle ana vatanlarını terk etmek zorunda kalan insanların dahil oldukları ev sahibi çoğul toplumlarda demokratik bir kültürel zeminde barışçıl ve huzurlu yaşamaları için bulunmuş olduğu çözümler kültürel çeşitliliği yönetmenin farklı yaklaşımlarını işaret etmektedir. Bu yaklaşımlar liberal demokrasilerde ortaya çıkan asimilasyoncu yaklaşım, kültürel çoğulculuk ve kültürel çoğulculuk temelinde hukuki ve siyasi bir proje olarak geliştirilen çok kültürlülük ile kozmopolitanizm ve radikal kozmopolitanizmdir. Çalışmada bu yaklaşımlar tarihsel süreçteki izdüşümleri, yapılan kuramsal/kavramsal tartışmalar ve politik varsayımlarıyla irdelenmektedir. Asimilasyoncu yaklaşım, kültürel çoğulculuk/çokkültürlülük, kozmopolitanizm ve radikal kozmopolitanizm karşılaştırmalı şekilde ele alınmaktadır. Çalışma, asimilasyonu, kültürel çoğulculuğu/çok kültürlülüğü, geleneksel kozmopolitanizmi ve radikal kozmopolitanizmi kültürel çeşitlilik yönetiminde benzerlikleri, farklılıkları ve eksiklikleri üzerinden ele alarak; karşılaştırmalı bir analizle birbirlerinden ayrıldıkları hususları ve ortaklıklarını ortaya koymaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 21.01.2024

Received in revised form: 02.04.2024

Accepted: 11.05.2024

Keywords:

Cultural pluralism,

cosmopolitanism,

radical cosmopolitanism,

multiculturalism,

assimilation,

integration.

ABSTRACT

The objective of this research is to conduct a comprehensive analysis of various approaches produced in the field of cultural diversity management, taking into account theoretical arguments regarding their similarities and differences. The solutions that national governments and the international community have developed the peaceful coexistence of many social structures forced to leave their homes due to wars, natural disasters, starvation, poverty, and climate change, as well as improvements in health, education, and the labor force, among other factors, testify to their strategy. These ideologies include assimilationism and cultural pluralism that arose in liberal democracies; multiculturalism, created as a legal and political goal on the basis of cultural pluralism, cosmopolitanism, and radical cosmopolitanism. In the study, these approaches are examined with their projections in the historical process, theoretical/conceptual discussions and political assumptions. Assimilationist approach, cultural pluralism/multiculturalism, cosmopolitanism and radical cosmopolitanism are examined comparatively. The study examines assimilation, cultural pluralism/multiculturalism, traditional cosmopolitanism and radical cosmopolitanism through their similarities, differences and deficiencies in cultural diversity management; It reveals their differences and commonalities through a comparative analysis.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Elmacıoğlu, G. (2024). Kültürel Çeşitlilik Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar: Kültürel Çoğulculuk, Kozmopolitanizm ve Radikal Kozmopolitanizm, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) 10 (1), s. 12-23.

* DOI: 10.46442/intjcss.1423270

** Sorumlu yazar: Gülistan Elmacıoğlu, gulistanelmacioglu@halic.edu.tr

1.Giriş

Kültürel farklılık ve/ya kültürel çeşitlilik yönetimi kavramları heterojen/çoğul toplumları yönetmek için uygulanan farklı siyaset anlayışlarını işaret etmektedir. Ulus devletler heterojen toplumsal sistemi barış ve huzur içinde sürdürebilmenin olanaklarını siyasal ve hukuki politikalarla yaratmaktadır. Heterojen toplumsal yapıda, çoğunluk kültürleriyle azınlık, yerli, yerel alt kültür grupları ya da göçmen grupları karşılaştığında toplumsal çatışmalar yaşanmakta, bunun sonucu olarak, grup içi ve grup dışı olarak bilinen “içerme-dışlama” pratikleriyle çoğunluk kültürüne mensup olmayan yerli azınlık gruplarına veya göçmenlere karşı ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Ulus devletler ve Avrupa Birliği gibi oluşumlar farklı kültür politikaları uygulamaktadır veya kendi ulusal azınlıklarına özerk bölgeler/özerk yönetimler tanıyan İsviçre, Kanada, İspanya veya Birleşik Krallık gibi ölkelerin kültürel farklılıklarını/kültürel çeşitliliğini yönetmek konusunda farklı siyaset anlayışları olduğu görölmektedir. Bu yönetim anlayışındaki farklar siyaset felsefesi, hukuk, uluslararası ilişkiler, toplumbilim, kültürlerarası iletişim gibi interdisipliner bir çalışma alanını kapsamaktadır.

Ulus devletlerin heterojen toplumsal düzeni korumasının yolları olarak uyguladığı farklı yönetim modelleri bu çalışmanın konusunu oluşurmaktadır. Bu modeller, Entegrasyon modeli (asimilasyonist yaklaşım) ve Etnik Azınlık Modeli (kültürel çoğunlu/çokkültürcü yaklaşım); (Kaya, 2014:25-28) ve alternatif bir siyaset felsefesi/yönetim yaklaşımı olarak dünyayı “cosmopolis” ve dünya üzerindeki her bireyi “dünya yurttaşı” olarak betimleyen kozmopolitanizmdir (Baban ve Rygiel, 2018). Asimilasyoncu yaklaşım, azınlık veya göçmen gruplarının çoğunluk kültürü içinde kolektif haklarını vermez; sadece bireysel haklarını verir. Bu ise devlet tarafından farklı kültürel gruplar olarak “tanınmadıklarını ve onaylanmadıklarını” göstermektedir. Asimilasyoncu model, kültürel grupların çoğunluk kültürü içinde yok olmalarına/asimile olmalarına neden olmaktadır. Kültürel çoğunlu/çokkültürcü model ise, farklı kültürel grupları tanır, onaylar ve kolektif haklarını verir. Fakat farklı kültürel grupları tanırken, onların kendi kültürel sınırlarına hapsolmasına ve diğer kültürlerle kaynaşması için olanaklar yaratmakta yetersiz kalır. Kültürlerarası diyalogun ya da etkileşimlerin söz konusu olmadığı bu yaklaşımda, kültürlerin akışkan/dinamik yapısı görmezden gelinmiş olur ve gruplar arasındaki “birlikte yaşama” dinamiği gelişemez (Kaya, 2005:13-14). Bu sebeple alternatif bir siyaset anlayışı olarak kozmopolitanizmin ve radikal kozmopolitanizmin savunularına değinmek gerekmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada çoğul toplumları yönetmek için uygulanan kültürel çoğunlu/çok kültürü, kozmopolitan ve radikal kozmopolitan yaklaşımlar ve aralarındaki benzerliklerle farklar ele alınmaktadır.

“Kültürel çoğunculuk,” “geleneksel kozmopolitanizm” ve “radikal kozmopolitanizm” kavramları günümüzün çoğunlu/heterojen/ulus ötesi tanımlamalarla tarif edilen toplum yapılarını anlamının ve kültürel çeşitliliğin siyasi, hukuki ve toplumsal zeminde yönetilebilmesinin farklı perspektiflerini sunmaktadır. Kültürel çoğuncululuğun ya da kültürel çeşitliliğin yönetilmesinde liberal demokrasiler iki alternatif bakış açısıyla azınlık kültürel gruplarına (göçmenler, mülteciler, yabancılar, farklı etnik-ırksal-dinsel gruplar) yaklaşmaktadır. Bunlardan ilki asimilasyondur. Bu yaklaşımı “eritme potası” metaforu karşılamaktadır. Asimilasyoncu yaklaşım azınlık kültürlerini, yabancıları, göçmenleri ya da mültecileri ulusal kültürlerin bütünlüğü önündeki engeller olarak betimlediğinden bu kültür öğelerini ve üyelerini ulusal güvenliği ve/ya ulusal kültürü zedeleyecek “ötekiler” olarak tarif ve tasnif etmektedir. Bu yaklaşımın yurttaşlık tanımlamalarında topluluğa kimlerin ait olacağı ve kimlerin dışarıda bırakılacağı içerme/dışlama pratikleriyle meşrulaştırılmaktadır. Dolayısıyla ulusal kültürün parçası kabul edilmeyenler yurttaşlık kapsamına alınmadıklarından bu haklarından bütünüyle yararlanamamaktadır. Yurttaş olarak ulusal kültüre kabul edilmelerinin ön koşulu ise kendi kültürel kimliklerinden kopmaları ve önceki kültürel bağlarını silmeleridir. Kültürel kimliği ve kültürel farklılıkları yok sayan ve inkâr eden asimilasyoncu yaklaşımın aksine, 1960’lar itibariyle hem akademide hem de ABD, Kanada ve Avustralya gibi heterojen toplumlarda, kültürel çeşitliliğin toplumsal, siyasal ve hukuki yaşamda yönetilmesinde “ok kültürlölük” projesinin hayata geçirilmesi sağlanmıştır (Bernstein, 2015; Melucci ve Avritzer, 2000; Browning vd.,2000).

Çok kültürlülük bireysel ve toplumsal boyutlarının ötesinde temelde siyasi ve hukuki bir projedir. Bu proje, savaş, kıtlık, ekolojik felaketler, çevre sorunları, iklim krizi, eğitim, sağlık vb. amaçlar ya da koşullar nedeniyle anavatanını terk eden kültürel grupların ev sahibi ülkelerde kültürel kimliklerinin korunması ve kültürel haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Çok kültürlülük farklı kültürel grupların kültürel bağlarından kopmamalarını ve kimliklerini yaşamalarını yasal olarak koruyan politikaları uygulamaktadır. Kültürel kimliklerini yaşatmak ve korumak isteyen grupların kendi kültürel aidiyetlerine hapsolma ya da sınırlarını korumak adına diğer kültürlerle etkileşim kurma arzusunu yitirebileceği riskini gündeme getiren kozmopolitanizm ise ne asimilasyonun kültürleri yok sayan/inkâr eden yaklaşımını ne de kültürel kimliklerin sınırlarına hapsolma riskini doğurabilecek sabit, değişmez ve özgün sayılması gerektiği görüşünü savunan çok kültürcü yaklaşımı yeterli bulmaktadır (Schachner, 2017:1; Parekh, 1995:431; Baban ve Rygiel, 2014). Bu anlamda geleneksel kozmopolitanizm Antik Yunan ve Roma Stoacı felsefenin etik ilkeleri ve Kant'ın ebedi barış ideali ve misafirperverlik ilkesiyle ortaya çıkan bir “dünya vatandaşlığı” kavramını betimlemektedir (Yeşilçayır, 2019:113). Kant'ın ebedi barış ideali, üç aşamalı bir barış idealini anlatmaktadır. İlk olarak barış cumhuriyetçi ulus devlet çatısı altında inşa edilir, ikinci olarak özerk ve bağımsız ulus devletlerin oluşturduğu milletler ittifakı ve milletler hukukuyla uluslararası sistemde korunmaktadır ve son olarak “dünya yurttaşlığı hukuku” çatısı altında bütün insanların her ülkede haklarını iade eden ve “misafirperverlik ilkeleri”ne uygun olarak evrensel adaletin uygulandığı aşamadır (Coskun, 2021:214-217). Kültürel kimliklerimizden önce “insan” niteliğimize göndermede bulunan bu yaklaşım, evrensel adalet, insan hakları ve uluslararası hukukla tanımlanan yurttaşlık haklarıyla ulusal sınırların aşılmasını ve bütün insanlığın her coğrafyada özgür olmasını savunmaktadır. Bireyin kültürel aidiyetlerinin önünde “insan vasfı” bulunur ve birey sadece insan olmasından kaynaklı dünyanın her yerinde eşit, özgür ve adil bir yaşamı doğuştan hak etmektedir. Kant'ın “misafirperverlik ilkesiyle anlatmak istediğine benzer şekilde, dışarıdan ev sahibi ülkeye gelen insanlara dostça davranılmalı ve hakları teslim edilmelidir. Fakat misafire de belirli kurallar koyarak ev sahibi ile misafiri belirli bir çerçevede tanımlayan geleneksel kozmopolitanizmin, evrensel adalet ve insan hakları yanında “birlikte nasıl yaşanılır?” sorusuna yeterli yanıt veremediği ortadadır. Farklılıklarıyla bir arada “ortak insan yaşamının” nasıl kurulacağı sorusu beraberinde farklılık ve ortaklık terimlerinin diyalektik gerilimini açığa çıkarmıştır. Bu gerilimden doğan radikal kozmopolitanizm, farklı kültürel kimliğe ya da yaşam tarzına sahip bireylerin bu “ortak yaşam arayışını” karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürebilecekleri ve “yeni bir yaşam deneyimi” inşa edecekleri etkileşimsel ve ilişkiyel var oluşlarla mümkün kılınabileceğini savunmaktadır (Baban ve Rygiel, 2018).

2.Kültürel Çoğulculuk/Çok Kültürlülük

Kültürel çoğulculuk kavramının kökeni Amerikan pragmatik geleneğinin çoğulculuk tanımlamalarından geliştirilmiştir. Williams James'in öğrencisi ve pragmatist John Dewey'in meslektaşı Horace Kellan tarafından kültürel çoğulculuk popüler hale getirilmiştir. XX. yüzyılın başlarında kültürel çoğulculuk fikri ön plana çıkmaya başlamış ve 1870-1920 arasında ABD'ye göç eden 27 milyondan fazla insanın varlığıyla paralel bir tarihsel dönemde konuşulmaya başlanmıştır. Kallen, kültürel çoğulculuğun “eritme potası” olarak tanımlandığı ilk dönem Amerikan fikriyatına karşı gelmiş ve bunun yerine kültürel çoğulculuğu anlamının en iyi yolunun farklı bakış açılarıyla beslenen dinamik bir hareket olarak tanımlanması gerekliliğini ifade etmiştir. Demokratik bir toplum kültürel farklılıkların yok edilmeye ya da somutlaştırılmaya çalışılmadığı; bilakis takdir edildiği/tanıdığı, saygı gösterildiği ve geliştirildiği bir toplum olarak tasavvur ederken kozmopolit bir toplumu işaret etmektedir (Bernstein, 2015, ss.4-6). Kallen Cultural Pluralism and the American Idea (1956) adlı kitabında, kültürlerin hayatta kalmasının ve yaşatılmasının bireylerin farklı ilgileri, birbirleriyle kurmuş oldukları ortaklıklar/ilişkisellikler/temaslar ve bu ilgi ve ortaklıkların dayanışma ve refah ortamında, -ayrımcılığın ve asimilasyonun olmadığı- evrensel kozmopolit demokrasiyle sağlanabileceğini anlatmıştır. “Kültürel çoğulcular, farklılıklarla zenginleştirilmiş demokratik bir toplum idealini savunmuşlardır” (akt. Bernstein, 2015:6). Demokratik idealin hayata geçirilmesi ise politik olanla kamusal olanın sınırları arasında ayrımların iyi analiz edilmesi ve farklı kültürel kimliklerin kendi öz temsiliyet haklarını ellerine alarak kamusal alanda görünür olmalarını sağlamakla mümkün hale gelecektir. Demokrasilerin gereği farklılıkların kabulü ve kamusal temsil mekanizmalarının tanınmasıdır. Kamusal alan dayanışmaların kurulduğu, kimliklerin kamusal temsil hakkı

kazandığı ve gayri resmi iletişim ağlarının ve oluşumlarının örülebildiği bir alan olarak tasavvur edildiğinde demokrasinin politik ve kamusal arasındaki sınırları zayıflar ve kültürel çoğulcu toplumun dinamikleri yaratılır. Farklı kimlikler arasındaki gerilimlerin ve taleplerin karmaşıklığını çözümenin yolu, politik olanla kamusal olan arasındaki belirsiz çatışmayı anlamak ve olası birlikteliği yakalamaktan geçmektedir. Politik sistemlerdeki temsiliyetin farklı kimliklerin taleplerinin eritilerek ya da azaltılarak sağlanması değil; kendi öz temsil haklarının kendilerini kamusal arenada temsil edebilmelerinin temin edilmesiyle mümkündür. Demokrasi karmaşık ve çoğul toplumsal yapılar da böylesi öz temsil haklarının verilmesiyle ancak politik olanla kamusal olanı uzlaştırabilecektir (Melucci ve Avritzer, 2000:510).

Politik analizde, kültürel çoğulculuk sadece etnik çeşitlilik ile eşanlımlı değildir. Burada çok kültürlülük kimlik siyasetini, farklılık siyasetini ve 'yeni' çoğulculuğu içeren kültürel çoğulculuk teorileri, güç ve kaynakların dağılımının kültürel üyelikten nasıl etkilendiği veya etkilenmesi gerektiği hakkında sorular sormaktadır. Başka bir deyişle, nasıl sınıf çalışmaları yasaların ve politikaların sınıflar üzerindeki farklı etkilerini görmemizi istiyorsa ve feminist teori cinsiyetin kişinin fırsatları ve refahı üzerinde nasıl bir fark yarattığına odaklanıyorsa; kültürel çoğulculuk da gücün ve kaynakların kültürel gruplara nasıl dağıtıldığını da politik bir soru olarak gündemine almaktadır. Ancak, tüm toplumlar birden fazla kültürel grubu barındırdığından, mesele gücün kültürel gruplara dağıtılıp dağıtılmadığı değil, daha çok hangi kültür (ler) ve hangi oranlarda dağıtıldığıdır. Pozitif ayrımcılık, etnik çatışma ve ayrılık gibi apayrı meseleler, kültürel çoğulculukla ilgili araştırmaların şemsiyesi altına girmektedir. Çünkü hepsi, esas olarak, gücün ve kaynakların farklı kültürel kimliklere sahip insanlar arasında nasıl dağıtılması gerektiğine dair tartışmaları içermektedir (Browning vd., 2000:386).

Çok kültürlülüğün siyasal ve yasal bir proje olarak ulus-devletler tarafından kabul edildiği günümüzde kültürel çoğulculuğun bu politik/hukuki projeye yön verdiği ya da yol açtığını söylemek mümkündür. Kültürel olarak çoğulcu toplumların bir arada huzur içinde yaşayabilmelerinin ve kültürel farklılıklar arasındaki olası sorun ya da çatışmaların çözüme kavuşturulmasının olanakları kültürel çoğulcu perspektifin yasal, siyasal ve toplumsal/kültürel yaşamda öncelikle kabulü/tanınması ve sonrasında yurttaşlık tanımları da dâhil olmak üzere toplumları yeniden yeni bir anayasal yurttaşlık -çok kültürlü yurttaşlık- (Kymlicka, 2015) tanımı ve "tanınma politikası" kavramı (Taylor, 2018) vasıtasıyla kurmak gerekmektedir (Özensel, 2021:239-240). "Çok kültürlülük ve farklılığın tanınmasına ilişkin argümanların çoğu, azınlık gruplarına parçası oldukları toplumlara başarılı bir şekilde entegre olabilmeleri için ihtiyaç duydukları kültürel güvenliği sağlayarak sosyal uyumu zayıflatmayı değil iyileştirmeyi amaçlamaktadır." (Browning vd., 2000:397).

Çok kültürlülük projesinin temeli kültürel çoğulculuğun kabul edilmesine bağlıdır. Çünkü ulus-devlet çatısı altında homojen bir kültürel yaşam, geçmişten günümüze uzun bir zaman diliminde sömürgecilik, savaşlar, çatışmalar, kıtlık, ekonomik sorunlar, iklim krizi, ekolojik felaketler, eğitim, bilim, turizm, sağlık vb. nedeniyle nüfus hareketleri ya da yer değiştirmeler toplumsal dokunun kültürel heterojenliğe evrilmesine neden olmuştur (Schachner, 2017:1; Parekh, 1995:431; Baban ve Rygiel, 2018:9).

Hükümetlerin kültürel çoğulcu toplum yapılarına karşı geliştirmiş oldukları yaklaşımlardan ilki asimilasyoncu yaklaşımken; diğerleri çok kültürlülüktür. Kültürel çoğulculuğun kabulünün çok kültürlülük projesinin temeli olduğu bilinmektedir. Asimilasyoncu yaklaşım ise bunun aksine toplumların kültürel çoğulcu yapısını ulus bütünlüğünün önündeki engel ya da risk olarak tanımlamıştır. Asimilasyoncu yaklaşımın hüküm sürdüğu ölkelerde, bu ölkelere sonradan çeşitli amaçlar ya da koşullar altında gelen ulusal kültürden farklı etnik, dilsel veya dinsel grupların kendi farklarını ve bağlarını, ulusal kültürle daha iyi bütünleşebilmek/entegre olabilmek adına koparmaları gerektiği savunulmaktadır. Kültürel çoğulcu yaklaşım ise farklı kültürel grupların ulusal kültür üyeleriyle bir arada yaşarken kendi kültürel kimliklerini korumalarının güvencesini sunmaktadır (Baban ve Rygiel, 2018:11). Kültürel çoğulculuk ya da kültürel çeşitlilik kavramlarının 1960'lar itibariyle hem akademide hem de çok kültürlülüğün politika olarak uygulandığı Kanada, Avustralya ve ABD'de gelişmeye başlaması asimilasyon ilkesinin gerilediğini göstermektedir. Asimilasyon uygulamaları yerini, araştırmacılar ve politika uygulayıcılar tarafından ev

sahibi kültürle diğer azınlık kültürleri arasındaki etkileşimi ve sosyal uyum sürecini anlatan “entegrasyon”a bırakmıştır. Asimilasyon azınlık kültürlerinin kendi kültürlerini terk ederek yeni toplumun kültürüne uyum sağlamaları beklentisini ifade ederken; entegrasyon çoğunluk ve azınlık kültürleri arasında iki taraflı kültürleşme sürecini ve yeni bir kültürü birlikte inşa eden bir süreci betimlemektedir (Hiebert ve Ley, 2003:17).

Charles Taylor “tanınma politikası” kavramıyla kimliğin diyalojik niteliğine atıfla, kimliklerin sadece kişinin kendisinin var ettiği bir olgu olmayıp; aynı zamanda başkalarıyla kurulan etkileşimlerle onaylanan bir varlığı olduğunu anlatmaktadır. Bu nedenle Taylor kültürel çoğulcu toplumlarda tanınma politikalarının aynı zamanda kimliklerin onaylanma ve dolayısıyla tanınma edimi olduğunu açıklamaktadır. Kimliklerin çarpıtılarak tanıtılması veyahut görmezlikten gelinmeleri bireyin şahsiyetini ve haysiyetini zedeleyici bir durum yaratmaktadır. Liberal demokrasilerin “türdeş yurttaşlık” tanımıyla temellenen çoğulculuk, Taylor’a göre kültürel farklılıkları yok saymaktadır. Bu nedenle onun kültürel çoğulculuğu kültürel farklılıkların “tanınması”na dayanmaktadır. Farklı olanın görülmemesi, farklı gruplara yönelen baskıya dönüşebilme riskini taşıyacağından, “farklılıkların tanınarak ve onaylanarak” eşitliğin sağlanması gerekliliğini dile getirmektedir. Diğer bir deyişle tanınma politikasının önkoşulu farklı kültürlerin eşdeğerde olduklarının kabulü ve onayına bağlı hale gelmektedir (Taylor, 1994:25-73; Bilici, 1999:152-53).

Kültürel çoğulculuğu siyasi ya da sosyal sistem çoğulculuğundan ayıran Naomi Rosh White (1978), ekonomik, siyasal ya da topluluk çıkarlarının toplumlarda belirli sosyal gruplar/kümeler yarattığını fakat bunların kültürel çoğulculuk tanımları için kapsayıcı olmadığını açıklamaktadır (White, 1978:139). White, kültürel çoğulculuğun daha çok sosyal adalet ya da yasal-politik talepleri olan kültürel farklılıkları tanımladığını ifade etmektedir. Kültürel çoğulculuğun kültürel olarak farklı grupları gerektirdiği fikri ile “sosyal bir topluluk duygusu” taşıyan gruplar arasında benzer ayrımlar olduğu ve benzer şekilde sosyal sistemlerin yarattığı çoğulculuk anlayışından ayrıldığı görülmektedir. White’a göre kültürel çoğulculuğu tanımlayan ana unsur “katılımcı özdeşleşme” iken, “sosyal topluluk duygusu” nu tanımlayan ana unsur ise “tarihsel kimlik”tir. Tarihsel kimlikle şekillen topluluk duygusu “ortak bir tarih, gelenek ve görenek duygusuna dayalıdır ve böyle hisseden bireylerin özdeşleştikleri gelenek ve göreneklerden herhangi birini yaşamalarına gerek yoktur.” (akt.White, 1978:144). Kültürel çoğulculuğu kuran grupları tanımlayan 'katılımcı özdeşleşme' ise, “geleneksel uygulamaları gözlemleyen, davranışsal benzerlikleri paylaşan ve birbirleriyle ilişki kuran bir grup bireyi ifade eder. Başka bir deyişle, zorunlu olmamakla birlikte bir kültürü paylaşabilen bir topluluk oluştururlar”. Katılımcı zdeşleşme kültürel olarak farklı bireylerin kültürel gruba aidiyetlerini hissettiren ortak bir duygudan bahseder ve temelinde “aynı grubun üyeleriyle güvende hissetmek” fikriyatı olduğunun altını çizer. Kısacası, grupla özdeşleşmeye, bir katılımcı grubu diğerinden ayıran davranışsal düzenlilikler, paylaşılan kurumsal biçimler ve değer yönelimleri eşlik ediyorsa, bu grup kültürel grup olarak adlandırılabilir. Bütün bu farklı kültürel gruplanmalar da kültürel olarak heterojen çoğulcu toplumların yapısını anlatmaktadır (akt. White, 1978:145).

Stefano Allievi (2010), kültürel çoğulculuğun bireysel ve kolektif kimlik inşalarıyla düşünülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Allievi’ye göre bireyin ait olduğu kültürel gruplar onlara “dünya görüşü, gelenekler, tarih, inançlar, uygulamalar, değerler, ahlaki sistemler, imgeler ve semboller” sunan kimlik referansları kazandırmaktadır. Bu referanslara sadece bireysel değer aynı zamanda topluluk olarak da başvuran kültürel gruplar kolektif kimliği de sosyal olarak inşa etmektedir (Allievi, 2010:86; Helly, 2002:79). Bu inşa sürecinde etkileşim halindeki kültürel kimliği farklı bireylerin karşılaşmaları ve birlikte yaşamları da onları geri döndürülemez bir şekilde değişime ve dönüşüme uğratmaktadır. Bu nedenle bireysel ve kolektif kimlik inşalarının bu etkileşim, temas, karşılaşma ve bir arada var olabilme pratiklerinden azadeliği beklenemeyeceğinden toplumların kültürel açıdan heterojen ve çoğulcu olması kaçınılmazdır (Allievi, 2010:87).

Kültürel eşitlilik kuramlarının iki ana perspektif üzerinden ele alındığını açıklayan Maja K. Schachner (2017), bu yaklaşımların belirli bir zamandaki toplumsal normlardan ve tutumlardan etkilendiğini ifade etmektedir. Schachner, kültürel çeşitliliğin eşitlik ve kapsayıcılık/içerme ile kültürel çoğulcu yaklaşımlarla açıklanmaya çalışıldığı ve bu iki kuramsal yaklaşımda sosyo-kültürel uyum sorunları, ayrımcılıkla

mücadele, etnik gruplar arası temas, ev sahibi kültür ve göçmen kültürler arasındaki kültürleşme/kaynaşma süreçleri, önyargıların azaltılması ve kültürlerarası yetkinliğin kazandırılması gibi araştırma konularının yer aldığını belirtmektedir (Schachner, 2017:2). Temel düzeyde eşitlik ve olumlu gruplar arası temasların teşvik edilmesiyle ırksal ve etnik ayrımların üstesinden gelmek hedeflenmiştir. Böylelikle kültürel çoğunluğa mensup bireylerin kültürel azınlık üyelerine karşı önyargılarının ve ayrımcı uygulamalarının azaltılacağı varsayılmıştır. Politik uygulamalarda ise farklı toplumsal bağlamlarda azınlık grup üyelerinin fırsatlara erişiminin ve onlara eşit fırsat sağlama çabalarıyla kültürel çeşitliliği anlatan bu iki bakış açısının entegre edilmesiyle maksimize edileceği söylenmektedir (Schachner, 2017:3). Fakat bu amaçlara ulaşmaya çalışırken eşitliğin teşviki ve grup sınırlarının üstesinden gelme/grup sınırlarını ortadan kaldırma uğraşları (Carpenter vd., 2007:84), farklı gruplar arasındaki benzerliklerin vurgulanması, gruplar arasındaki farklılıkları ve çeşitliliğe karşı “renk körlüğü” olarak betimlenen kültürel çeşitliliğin ihmaline sebep olmamalıdır uyarısında bulunmaktadır. Bunun en önemli sebebi de kültürel çeşitliliğin görmezden gelinmesi ve ihmaliyle azınlık grup üyelerinin ana akım kültüre asimilasyon riskini doğurabileceğidir. Buradan hareketle yapılması gerekenin gruplar arası temasta grup benzerliklerine odaklanmaktansa -bu durum çeşitliliğe karşı ‘renk körlüğü’ne sebep olmaktadır- kültürel çoğulculuğun takdir edilmesi, çok kültürlü bir bakış açısıyla farklılıkların kabulü ve bütün kültürel çeşitliliğin eşdeğerde olduğunun ve gruplar arasındaki kültürleşme sürecine kaynaklık edebileceğinin unutulmamasıdır. Böylelikle azınlık grubu üyelerinin grup kimliklerinin çoğunluk üyeleri tarafından desteklenmesi ve aynı zamanda dış grupları daha fazla kabul etmeleriyle başarılı sonuçlar alınabilecektir. Benzer şekilde kabul gören ve kimlikleri desteklenen azınlık grupları da ana akım kültürle uyumu ve özdeşleşmeyi daha kolay yakalayabilecektir (akt. Schachner, 2017:3-4).

3.Kozmopolitanizm

Kültürel çoğulluğu ya da çeşitliliği ele alan yaklaşımların asimilasyonist ya da çok kültürlülük bakış açılarıyla oluşturulduğu bilinmektedir. Homojenleştirici ve ulusal hegemonik kültüre azınlık kültürlerinin kültürel aidiyetlerini silerek kabul edilmelerini gerektiren asimilasyon yaklaşımının karşısında Kanada, Avustralya, Avrupa ülkeleri ve ABD’nin geliştirdikleri çok kültürcü yaklaşım kültürel kimliklerin siyasal ve hukuki bir projeye tanınmalarını sağlayan yeni bir perspektif kazandırmıştır. İlkinde kültürel farkı ya da çeşitliliği yok sayan ve bunları inkâr eden bakış açısı kültürel kimlikleri ve dolayısıyla onların temelde insan hakları olarak 18.yüzyıldan itibaren kazandıkları evrensel yurttaşlık haklarından (sosyal, siyasal ve kültürel haklar) mahrum bırakan bir çözüm(süzlük) sunmaktadır. Bu tehlikenin farkındalığında olan çok kültürcüler ise kültürel kimliğin korunması ve tanınmasını güvence altına alarak; kültürel kimliğin yaşatılmaya çalışılırken aslında kültürel sınırlar arasındaki farkların belirginleştirilmesi ve kültürel kimliğin özçülleşme riskini doğurduğunu vurgulamaktadır. Asimilasyonist yaklaşımda yok olma tehlikesi yaşayan kültürel grupların, çok kültürlülük yaklaşımında ise tanınma ve korunma politikalarıyla kültürel farklar arasındaki sınırları çizen ve belki de onları “marjinalize” edilebilecekleri “kendi kabuklarında” yaşama ve “gruplarına hapsolme” risklerini de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar çok kültürlülük perspektifi azınlık kültürlerinin çoğunluk kültürlerine kendi öz kimlikli aidiyetlerini kaybetmeden entegrasyonunu sağlamaya çalışan politikalar üretmeye çalışsa da bu “iyi niyet” göstergelerinin bazı durumlarda kamusal alanda görünürlükleri artan kültürlerin aynı zamanda bu aidiyeti korumak refleksiyle, diğer kültürlerle dayanışma, iş birliği geliştirme ve en önemlisi “ilişkisellik ve ortak deneyimler yaratma” durumlarını da baltalama risklerini doğurmaktadır. Çünkü “kültürel farklılığı basitçe tanımak ve korumak, çeşitli toplumlarda nasıl birlikte yaşanacağı sorusunu yalnızca kısmen ele almıştır” (Baban ve Rygiel, 2014:464). Ayrıca kültürel gruplar arasındaki toplumsal hiyerarşiyi göz önüne almadan yapılacak çok kültürcü uygulamaların, entegrasyon sürecinde güç ilişkilerinin ve bu hiyerarşik konumlanmaların azınlık gruplarının aleyhine dönerek, siyasi ve sosyal yaşama katılımlarını adil ve eşit sağlama konusunda da soru işaretlerini gündeme getirmiştir (Baban ve Rygiel, 2014:463-467).

Şu anda ne asimilasyon ne de çok kültürlülük, Avrupa’daki kültürel çeşitliliğin nasıl müzakere edileceği sorusunu yeterince ele almıyor. Böylece, Avrupa’daki çeşitli sağcı grupların Müslümanlara, göçmenlere ve sığınmacılara yönelik düşmanlığı başarıyla istismar etmeleri için alan açıldı. İsveç’te İsveç Demokratları,

Hollanda'da Geert Wilder'in Özgürlük Partisi, Fransa'da The Front National ve Birleşik Krallık'ta İngiliz Ulusal Partisi (diğerlerinin yanı sıra) gibi aşırı sağ partiler yalnızca Avrupa ülkelerinde etkin değiller, aynı zamanda değişimin değişmesinde de etkililer. Kültürel azınlıklar ve altüst olan seçim dengeleri hakkındaki kamusal tartışmaları tonu ve içeriği, ana akım siyasi partileri yabancı düşmanı ve ırkçı politikalara sempati duyan seçim platformlarını benimsemeye itecek şekilde gelişmiştir (Baban ve Rygiel, 2014:463).

Yukarıda anlatılanlardan hareketle kozmopolitanizm asimilasyonist ve çok kültürcü yaklaşımların eksik ya da yetersiz kabul edildiği bağlamda, yeni politikalar üretilmesi ve toplumsal yaşamda kültürel çoğulculuğun bir arada yaşatılabilmesinin daha farklı alternatiflerini ve olanakları sunan bir fikir akımı olarak görülmektedir. Bu siyasi düşünce sadece kültürel gruplara değil, aynı zamanda bütün insanlığa dair savunuları içermektedir.

Kökleri Antik Yunan ve Roma Stoacı felsefede temellenen kozmopolitanizmin en genel tanımlaması “insanların, toplumların, örgütlerin ve kurumların ahlaki ve politik ufuklarının genişletilmesiyle” ilgili bir kavram oluşudur (Delanty, 2018:2; Inglis, 2018:43; Fine, 2009:10). Kozmopolitanizm, ahlaki ve politik felsefeyle ilişkilendirilen bir terimken, sosyal bilimlerin neredeyse bütün disiplinlerinde çalışılan bir konu olarak ele alınmaya başlaması küreselleşme ve ulus ötesi araştırmalarla hız kazanmıştır (Chernilo, 2018:30). Kozmopolitanizmin kökleri Antik Yunan felsefesi, Stoacı felsefe ve Kant'ın Ebedi Barış (1795) eserinde yer alan “konukseverlik/misafirperverlik” ilkesine dek uzanmaktadır (Brown, 2018:16-18; Delanty, 2018:3; Chernilo, 2018:37). Modern kozmopolit düşüncenin doğuşunda ya da disiplinlerarası bir üslupta yeniden çalışılmasında, Kant'ın (1795) eserinin 1995 itibariyle ikinci yüzyıl dönümünü kutlaması, SSCB'nin 1991'de dağılması, 11 Eylül 2001 terör saldırısı ve 2000'ler sonrası dünyayı “küresel bir kültürleşme” sürecine evrilten iletişim teknolojileri devrimi, Orta ve Doğu Avrupa'da sağcı yabancı düşmanı milliyetçiliğin yükselişi, Trump'ın iktidarı, Brexit ve dünyanın pek çok yerinde otoriter demokrasiye yönelim etkili olmuştur. Modern kozmopolit düşüncenin buradan hareketle küreselleşme, ulus ötesi hareketlilik ve insani temasların sınırları aşan durumla ilintisi (Fine, 2007:1) görmezden gelinemeyeceği gibi küreselleşme kavramıyla aralarındaki gerilim de görmezden gelinememelidir. Kozmopolitanizm, küreselleşmenin bütün dünyada karşılıklı ekonomik, toplumsal, teknolojik ve kültürel bağlılık yaratan durumuna eleştirel bir yerden yaklaşmakta ve aynı zamanda dünyanın küresel güçler tarafından yönetilmesi ve yaratılan bu karşılıklı bağların dünyayı daha kozmopolit bir yer haline getiremediği iddiasında bulunmaktadır. Kozmopolitanizm ahlaki bir felsefe öğretisi olarak Antik Yunan ve Roma'da dile getirilmiş; demokrasinin, serbest ticaretin ve uluslararası hukuk normlarının gelişimiyle politik felsefi normatif temelleri tartışılmaya başlamıştır. Modern kozmopolitanizm ya da liberal kozmopolitanizm olarak tanımlanan kozmopolitanizmin bu yeni formu Aydınlanma Dönemi ve Kant'ın düşüncelerine kadar uzanmaktadır. Kozmopolitanizmin bu değişen/dönüşen formları, her çağın kozmopolitanizmi kendi krizlerine ve toplumsal çatışmalarına bazen bir felsefi yanıt, bazen bir hukuki proje, bazen de ideal bir siyaset anlayışı olarak tanımladığını göstermektedir. Kozmopolitanizm bu nedenle, küreselleşmenin bir sonucu olarak dünyada homojenleşme veya türdeşleşme tezlerini savunan liberal demokrasi, toplumsal yakınsama ve “tarihin sonu” kavramına, küresel kültürün yerel veya ulusal kültürleri aşındırdığı fikrine ve tersi yönde uluslararası kutuplaşmaları/ayrışmaları tetikleyen “medeniyetler çatışması” kavramına mesafeli durarak; günümüzün büyük sosyal değişimine alternatif bakış açıları getirmektedir. Kozmopolit düşünce kültürler arasındaki hem yakınlaşma hem de uzaklaşma süreçlerinin birlikte değerlendirilmesi ve toplumsal değişim tahayyülünün ancak bu şekilde açıklanabileceği iddiasını taşımaktadır. Kozmopolitanizm kültürlerin sürekli olarak melezleşme sürecini ayırt edici bir alternatif özellik olarak görmek yerine; kültürlerin çarpışmadığını aksine birbirleriyle belirli bir yakınlaşma içinde uyumu yakalamaları, yaratıcı etkileşimleri ile paylaşımları oranında bütünleşmeleri şeklinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu durumda “kültürlerin bir karışımından ve yeni melez biçimlerin üretilmesinden çok, kültürlerin mübadele sonucunda bazı değişikliklere uğradığı ve kültürlerin karşılıklı ilişkiselliğinden” bahsedilmelidir (Delanty, 2018:1-6). Çeşitliliği koruyan ve birliği bir dereceye kadar sağlayan ortaklaşmış tek bir kültür yerine, kültürler arasında dayanışma ve bütünleşme çerçevelerinin yaratılması yoluyla bir arada var olma dinamiğinin kurulmasıdır. Başka bir deyişle, kozmopolitanizmin politik felsefesi her zaman “açıklık ruhunu ve kapsayıcılık bağlarının” genişlemesinin altını çizen bir dünya

yaratılması perspektifini desteklemektedir. Küresel olarak birbirine bağlanmış ulusların ve kültürlerin başkalarının bakış açılarını önemseyen, birlikte sosyal adaleti geliştirmeye çabalayan, küresel çevre sorunlarına, politik çatışmalara ve sosyal değişime barışçıl çözümler arayan ahlaki birey, iyi toplum yaratmanın alternatiflerini tanımlamaktadır. Kozmopolitanizm “insanların gerçek deneyimleri, deneyimlerinin politik ve ahlaki toplumsal yorumu ve sosyal dünyadaki değişimin analizine yönelik bir yaklaşımı betimlemektedir” (Delanty, 2018:2-8).

Kozmopolit kelimesi etimolojik olarak Yunanca cosmos (evren) ve polis (şehir) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Strath, 2018:56) ve “dünya vatandaşı/yurttaşı” olarak (Leung, 2009:370) dilimizde karşılığını bulmaktadır. Kozmos evrene atıfta bulunmaktadır ancak pratikte referans elbette ki yaşadığımız dünyadır ve kozmopolit bir dünyada yaşamını sürdüren bütün insanlıktır. Stoacı felsefe döneminden beri “evrensel aidiyet” fikriyle özdeşleştirilen kozmopolitanizm, insan olmayı, kimliklerden ve sosyo-politik bağlantılarımızdan önce gelen özel bir durum olarak tanımlamaktadır. (Chernilo, 2018:32). Kant’ın kozmopolitanizm fikri, adaleti evrensel uygulayabilecek sivil toplumun yaratılmasına odaklanır ve yerel ile ulusalın karşılıklı birbiriyle ilişkide olduğunu ifade eden düşünce geleneğini beslemektedir. “Evrensel adalet” tanımlaması yerel, devletlerarası ve küresel ya da kozmopolit seviyede barışı talep eden ve yasal ilişkilerin ve dolayısıyla uluslararası hukukun bu doğrultuda tesis edilmesinin savunusudur (Chernilo, 2018:36-37). Emperyalist (sömürgeci) ve kölelik sorunlarının çözülmesinde, savaş, kıtlık, açlık, yoksulluk vb. nedenlerle anavatanlarını terk etmek durumunda kalan kültürel azınlıkların, ev sahibi ülkelerde “insanca” koşullarda hayatlarını sürdürebilmesinin olanaklarını yaratmak için ortaya çıkan yaklaşımlara ve durumu “evrensel aidiyet” ve “dünya vatandaşlığı” kavramlarıyla açıklayan kozmopolit düşünce ekseninde kültürleri farklı toplulukların dayanışma ve katılımlarını güvence altına alacak uluslararası hukuk (Ngcoya, 2015:249; Fine, 2009:8), küresel sivil toplum (akt. Harvey, 2009:106) ve kozmopolitanizmin radikal biçimlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Ingram, 2018:21-23).

Kant’ın ebedi barış ideali ve misafirperverlik ilkesi kozmopolitanizm düşüncesinin odağında yer almaktadır (Inglis, 2018:46). Kant ebedi barışın nihai şartlarından biri olarak işaret ettiği misafirperverliği, “bir yabancının başka birisinin bölgesine geldiğinde kendisine düşmanca davranılmaması hakkı” olarak tarif etmektedir. Ev sahibi halk yeni gelenlere barışçıl yaklaşmalıdır; ancak yabancıların da yeni ülkelerinde yapabileceklerinin ve yapamayacaklarının da sınırlarının çizildiği bir çerçeveyi anlatan misafirperverlik ilkesi, hakların evrensel uygulanmasını salık vermektedir. İnsanlar birbirlerinin arkadaşlığına ve ortak yaşamına muhtaç bireyler olarak bütün dünyada barış içinde yaşama hakkına sahiptir (Appiah, 2006:96). Bu nedenle hiç kimse, “herkese ait olan” dünyanın bazı bölgelerini işgal ederek insanları haklarından mahrum bırakmamalıdır. Kant’ın “evrensel adalet” ve “ebedi barış” (akt. Harvey, 2009:29) kavramları, bireylerin devlet mensubiyetlerine bakılmaksızın hak sahibi olduklarının kabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle toprakların işgali ve insanların sömürgeleştirilerek köleleştirilmesi ahlaki değildir dolayısıyla kanunların rasyonel olabilmeleri için ahlaki olmaları da gerekir (akt. Chernoli, 2018:37).

Kozmopolitanizmin kökleri Stoacı ahlak felsefesine, erken modernitenin doğal hukuk teorisine ve modern politik bir düşünce biçimi olarak gelişimi ise Immanuel Kant’ın 18.yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin evrensel taahhüdüne dayanmaktadır. İnsan haklarının doğasında bulunan evrensellik ilkesinin hayata geçirilmesi kozmopolitanizmin aynı zamanda bir haklar felsefesi olduğunu da göstermektedir. İnsan hakları mücadelesi “kadınların, kölelerin, hizmetçilerin, ücretli emekçilerin, yabancıların, sömürgeleştirilmişlerin, kriminalize edilenlerin ve engellilerin ve her türlü ırksal-etnik gruptan insanların” içinde yer aldığı evrensel bir mücadeleyi işaret etmiştir. Kozmopolitanizm bu mücadeleyi uluslararası bir hareket olarak genişletmeyi ve insan haklarını savunmanın evrenselliğini kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda insan haklarının insanların sadece yaşadıkları coğrafyada değil, bütün dünyada sahip oldukları/olacakları haklar olarak tanımlanması ve insan haklarına uluslararası nitelik atfedilmesi kozmopolitanizmi tanımlamakta ve Kant’ın bakış açısını yansıtmaktadır. Kant, kozmopolit düşüncede evrensel kılmaya çalıştığı insan haklarının somut temellerini dört savunuyla açıklamıştır: “tüm toplumlarda cumhuriyetçi geleneğin olması, uluslararası düzeyde yasal otoritenin kurulması, hakların yabancıları kapsayacak şekilde genişletilmesi, sömürgeciliğin sonlandırılması”dır (Fine, 2009:10-12). Yurttaşlık haklarının medeni, siyasi ve sosyal haklar olduğu ve

insan haklarının da ancak bu haklarla birlikte var olabileceği dűşüncesi kozmopolitanizmin tanımladığı “dünya vatandaşlığı”nı anlatmaktadır. Diğer bir deyişle dünya vatandaşı olabilmek için insanların bu dört temel hakka dünya coğrafyasının her yerinde sahip olabilmelerini açıklamaktadır. İnsanlık onuru ve insanlığa saygı fikri uluslararası insan hakları hareketinin yasal ve anayasal statüleriyle koruma altına alınmıştır (Nussbaum, 2019:7; Fine, 2009:19).

4. Radikal Kozmopolitanizm

Kozmopolitanizm ahlaki bir öğreti olarak Antik Yunan’da doğmuş fakat politik ve hukuki dayanakları Kant’ın düşüncesinde hayat bulmuştur. Modern kozmopolitanizm ya da liberal kozmopolitanizm olarak adlandırılan ve Kant’la temelleri atılan bu görüş, siyaset ve hukuk felsefesinin tartışma konusu olmuştur (Atatorun ve Veziroğlu, 2024:9). Helenistik Dönem felsefesinde polis “nomosuyla” doğa “physisi” arasındaki gerilim “logosla” aşılmış; evrensel akıl insanları barışa ve adalete götüreceğ güç olarak tanımlanmıştır. Logos, kozmopolisin düzeni ve işleyişi için temel olacak ve kamusal alanda insanlar ortaklaşarak, tartışarak ve kararlar alarak yaşamı birlikte inşa edeceklerdir (Başkı, 2021:41). Kozmopolitanizm, tikel kültürel kimliği evrensel insanlık değerlerine dönüştürmedeki gerilimin kültürel farklılıklardan bağımsız olarak soyut akılla çözülebileceğini anlatmaktadır (Nussbaum, 2019:55). Bu evrensel ve soyut akıl kozmopoliste yaşayan bütün insanların adil, eşit, bağımsız ve özgür olarak dayanışma içinde ve evrensel hukuk güvencesiyle “birlikte/bir arada” yaşamı kurmalarına öncülük edecektir. Radikal kozmopolitanizm, kozmopolitanizmin evrensel akıl ve hukukla güvence altına alınacağını savunduğu dünya yurttaşlığını, bireylerin pratik yaşamda karşılaşılarak, etkileşimde bulunarak ve ilişkiler kurarak deneyimlemelerini önermektedir.

Kozmopolitanizmin kültürel farklılık sınırlarını aşan evrensel ortak aklı yaratma çabaları tarih boyunca bazı coğrafi bölgeleri “medenileştirmek” amacıyla işgal edilmesine, insani değerlerin yok sayılmasına ve insan hakları ihlaline sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Geleneksel kozmopolitanizmin “yukarıdan aşağıya bu evrensel savunusu” kozmopolitanizmin radikalleşmesine aracılık etmiş ve “aşağıdan yukarıya kozmopolitanizme” öncülük etmiştir. Radikal kozmopolitanizm, kültürel farklılıkları yok sayan asimilasyoncu yaklaşım, tanıyan çok kültürcü yaklaşım ve bu farklılıkları “evrensel insanlıkta” buluşturan geleneksel kozmopolitanizmin evrensel ortak akıl iddialarının eksikleri üzerinde yükselen yeni bir bakış açısı sunmaktadır (akt. Baban ve Rygiel, 2014:467). Bu bakış açısı kültürleri farklı bireylerin gündelik hayat pratikleri içerisinde etkileşim halinde ve sürekli olarak farklılıklarını müzakere ettikleri bir ilişkiselliğe gönderme yaparak yeni yurttaşlık tanımlaması yapmaktadır (Kendall vd., 2009:157). Azınlık ve çoğunluk kültürlerinin hiyerarşik olmayan konumlanmalarla birbirini dönüştürebileceği bu yeni yurttaşlık önermesi, ev sahibi kültüre ve topluluklara kimlerin mensup olabileceği anlayışını yapı bozuma uğratarak, kimsenin dışlanmadığı ve “yurttaş-öteki ikileminin uzlaşmaz karakterinin ilişkiyel var oluşlar kurarak” üstesinden gelinebileceği iddiasına dayanmaktadır. Radikal kozmopolitanizm, geleneksel kozmopolitanizmin “evrensel insanlık” savunusunu pratik yaşamdaki kültürlerarası etkileşimlerle kurmaktadır. Böylelikle günlük yaşamlarımızda kendimizi ve diğerlerini, onlarla olan deneyimlerimiz vasıtasıyla sürekli olarak karşılıklı bir dönüşüm potansiyeliyle tanımlayabilir ve “her insanın kozmopolise ait, eşit, bağımsız ve özgür bireyler olarak”, ortak yaşamı ilişkiler ağıyla ve evrensel adalet ilkesiyle inşa edebiliriz (Kendall vd., 2009:149; Baban ve Rygiel, 2017:98-106).

Kozmopolitanizmin Helenistik Dönemle başlayan, Aydınlanma rasyonalizmine giden ve Kant’ın düşünceleriyle şekillenen yeni biçimi yukarıda açıklandığı üzere doğayla uyum içerisinde yaşama uğraşında olan insanların kendi yapmış olduğu yasalarla eylemselliğini evrensel adaletle buluşturma isteği ve ereği bütün insanlığı kapsayacak ve dünya yurttaşlığı kurulacaktır (Duva, 2022:281). Her bireyin eşit değerde, bağımsız ve özgür dünya yurttaşı olarak tanımlanması, ebedi barışın inşa edilmesi ve uluslararası hukukla, evrensel adaletle ve akılla korunması geleneksel kozmopolitanizmin savunularındır. Fakat “modern yurttaş-ötekiler” ikileminin aşılarak dünya yurttaşlığını örmek, ebedi barışı bu temelde tesis edebilmek ve evrensel yasalarla koruyabilmek için toplumsal düzenin “dışlama olmaksızın bütün insanlar tarafından” kültürlerarası etkileşimler, deneyimler ve ilişki ağlarıyla kurulması gerekmektedir (Görüroğlu ve Güneş, 2023:85). Diğer bir deyişle geleneksel/modern/liberal kozmopolitanizm savunularının pratik

yaşamda gerçekleşmesi radikal kozmopolitanizmin önerdiği ilişkisellik, etkileşim ve deneyimler üzerinden olanaklı hale gelecektir.

Kozmopolitanizmin çok kültürcülüğe eleştirisi kişisel kimliklerimizin ve kültürel aidiyetlerimizin korunması adına kimliklerin belirli sınırlara hapsedilme riskini doğurabilme potansiyelidir. Radikal kozmopolitanlara göre bunun aşılabilmesi kültürel kimliklerimizin sınırlarının “ortak insanlığı keşfetme yeteneğiyle genişletilmesi, insanların iletişim ve dayanışmada bulunabileceği ortak alanların yaratılması, başkalarıyla ilişkilerimizin ortak bir anlayışı inşa etmek adına kurulması ve kültürel aidiyetlerimizin evrensel insanlık değerleriyle buluşmasını” sağlamakla mümkündür. İnsanlar sosyal yaşamı birbirleriyle iletişim ve ilişki kurarak birlikte inşa etmektedir. Bu nedenle insanların kültürel kimliklerini aşan evrensel ortak insani değerler eşliğinde birlikte yaşamayı öğrenmeleri radikal kozmopolitanizmin hedefidir (Baban ve Rygiel, 2014:463-466).

5.Sonuç

Kültürel çeşitlilik yönetiminde ulus devletler ve uluslararası sistem çoğulcu toplumsal yapıların barışçıl ve demokratik bir zeminde yaşayabilmeleri için çözümler aramıştır. Bu çözümler kuramsal tartışmalar, politik varsayımlar ve sivil toplum bağlamında liberal demokrasilerde ortaya çıkan asimilasyonist yaklaşım, kültürel çoğulcu perspektif ve çok kültürlülük; geleneksel kozmopolitanizm ve radikal kozmopolitanizmin felsefesi ve siyasi yapılarını açıklamaktadır.

Asimilasyoncu yaklaşım, “eritme potası” olarak kavramlaştırılan ve kültürel kimlikleri farklı toplulukları ya da azınlıkları, ulusal kültürle birlikte yaşamaya başladıklarında, ulusal bütünlüğe bir tehdit ya da ulusal güvenliği zedeleyebilecek bir olgu olarak tanımlamaktadır. Farklılıkların törpülenerek ve eriyerek çoğunluk kültüre entegre olması iddiasındaki asimilasyoncu yaklaşımın kültürel kimliği yok sayan ve inkâr eden bir savunusu vardır. Bu yaklaşımda kültürel çoğulcu toplumları bir arada huzurlu bir şekilde yaşatmanın ön koşulu farklılıkların silinmesi ve ulusal değerlerin benimsenmesidir.

Kültürel çoğulcu perspektif ya da kültürel çoğulculuğun kabulüyle hukuki ve siyasi bir proje olarak 1960’larda Kanada, ABD ve Avustralya gibi ülkelerde tanınan çok kültürcü yaklaşım, asimilasyonist yaklaşımın kültürel azınlıkları tehdit gibi algılayan ve onları yok sayan görüşünün aksine, azınlık kültürlerini farklılıklarıyla tanımakta ve ulusal kültürle “yeni bir kültürel birleşme”yi anlatan “entegrasyon”u önermektedir. Bu kavram, ulusal kültüre ya da ev sahibi kültüre yeni katılan azınlık kültürlerinin ya da farklı kültürel kimliklerin farklılıklarının yok sayılmadan yaratılacak bir karşılıklı “kültürleşme” sürecini anlatmaktadır.

Geleneksel kozmopolitanizmin kökeni Antik Roma ve Yunan Stoacı ahlak felsefesine dayanmaktadır. Modern kozmopolitanizmin siyasi ve hukuki temelleri ise Kant’ın “ebedi barış ideali” ve bu ideali temellendirdiği “dünya yurttaşlığı” kavramına ve “misafirperverlik ilkesi”ne dayanmaktadır. Kozmopolit ideal, insanların “bir kültüre/topluluğa aidiyet” fikrinden önce “insan olma niteliği”ne vurgu yaparak, insanların ve toplumların ahlaki ve politik ufuklarının genişletilmesi savunusunu ortaya koymaktadır. İnsanların “insan olmaktan” ileri gelen evrensel adalet ve hukuk kuralları gereği zaten “yok sayılmadan ve ötekileştirilme”den dünyanın her coğrafyasında barış ve refah içinde yaşama hakkı vardır. Bu haklar siyasi, sosyal ve sivil haklar olarak uluslararası hukukta tanınmıştır. İnsanlar belirli bir kimliğe ya da kültüre ait olmaktan önce “insan olma onuru ve kimliği”ni taşımaktadır. Bu nedenle yaşadığı veya yaşayacağı her coğrafyada “misafir” edilirken, ona düşmanca davranılmamalıdır. Burada ise ortaya yine bir eksiklik çıkmaktadır. Dünya vatandaşlığı kavramını öneren kozmopolit düşünce ev sahibi ülke ya da kültürün kurallarını ve misafir olanın/edilenin kurallarını ve sınırlarını çizmektedir. “Ahlaki birey ve iyi toplum” yaratarak kültürel çeşitliliğin yönetilebileceğini savunan kozmopolit düşüncede “açık ruh ve toplumsal kapsayıcılık” ilkesi her zaman uyumu yakalama peşinde olduğu için kültürel farkların “iş birliğini, ortak yaşam deneyimi yaratılmasını, dayanışmayı ve ilişki temaslar kurulmasını” gündemine almamıştır. Radikal kozmopolitanizm bu noktada yeni çözümler üretmektedir.

Radikal kozmopolitanizm asimilasyonist bakışın kültürel farklılığı yok sayan, kültürel çoğulculuğun kültürleri tanıyan ama bu kimlikleri koruma refleksiyle entegrasyon sürecinde kimliğin özcülleşme riskini doğuran, geleneksel kozmopolitanizmin farklılıkların her yer de özgürce ve adil yaşama haklarını veren ama bu kültürlerin birbirleriyle “ortaklaşarak, iş birliği ve dayanışma” içerisinde yeni ilişkisellik inşa etmesi konularında eksikliklerini tamamlayan bir perspektifi yakalamaktadır. Kültürel kimliklerin tanınması elbette önemlidir ama bu tanınmanın sosyal ve kültürel yaşamda yeni etkileşim, deneyim ve ilişkiselliklere kapı aralaması gerekmektedir. Böylelikle kültürel kimliklerin ve farklılıkların ortak yaşam deneyimini birlikte kurdukları bir toplum tahayyül edilebilecektir.

Kaynakça

- Allievi, S. (2010). Immigration and cultural pluralism in Italy: Multiculturalism as a missing model. *Italian culture*, 28(2), 85-103.
- Appiah, K. A. (2006). Introduction. *Making Conversation*. KA Appiah, *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers*, New York, WW Norton & Company.
- Atatorun, M. and Sinan Veziroğlu. (2024). “Liberal Kozmopolitanizm ve Avrupa Birliği: Ukrayna ve Moldova’nın Adaylık Statüsü Üzerine Bir Eleştiri”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* (23)1<https://doi.org/10.32450/aacd.1368657>.
- Baban, F., & Rygiel, K. (2014). Snapshots from the margins: Transgressive cosmopolitanisms in Europe. *European Journal of Social Theory*, 17(4), 461–478. <https://doi.org/10.1177/1368431013520386>.
- Baban, F., & Rygiel, K. (2017). Living with others: fostering radical cosmopolitanism through citizenship politics in Berlin. *Ethics & Global Politics*, 10(1), 98-116. <https://doi.org/10.1080/16544951.2017.1391650>.
- Baban, F., & Rygiel, K. (2018). *Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek İKSV Raporu*, İstanbul.
- Başkır, Ü. D. (2021). ‘Kozmopolitanizmin İçkin Gerilimi’: Politikanın Çağdaş Krizini Kavram Tarihi Işığında Düşünmek. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), 33-60.
- Bernstein, R. J. (2015). Cultural pluralism. *Philosophy & Social Criticism*, 41(4-5), 347-356.
- Bilici, M. (1999). Çokkültürcülük, *Kültür ve İletişim*, 2(2) (4), 151-153, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturveiletisim/issue/68860/1139408>
- Brown, G.W. (2018). “Kant and cosmopolitan legacies” içinde Delanty, G. (Ed.). (2018). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. (pp.11-21) New Routledge,
- Browning, G., Halcli, A., & Webster, F. (2000). *Understanding contemporary society: theories of the present*. Sage Publications
- Carpenter, S., Zárata, M. A., & Garza, A. A. (2007). Cultural pluralism and prejudice reduction. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 13(2), 83–93. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.13.2.83>.
- Chernilo, D. (2018) “There is no cosmopolitanism without universalism” içinde Delanty, G. (Ed.). (2018). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. (pp.30-42) Routledge,
- Coşkun, V. (2021). Kant: Barış İçin Ebedi Bir Referans. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(45), 207-223.
- Delanty, G. (2018) (Ed.). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. Routledge.
- Duva, Ö. (2022). Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak Kozmopolitanizm: Foedus Amphictyonum ve Dünya Yurttaşlığı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 268-293. <https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1112088>.
- Fine, R. (2017). *Cosmopolitanism*. Routledge.

- Fine, R. (2009). Cosmopolitanism and human rights: radicalism in a global age. *Metaphilosophy*, 40(1), 8-23. <http://www.jstor.org/stable/24439857>.
- Görüroğlu, S., & Güneş, M. (2023). Mülteci krizini yeniden düşünmek: Kozmopolitanizm ve farklılığın meşruiyeti. *Journal of Politics Economy and Management*, 6(2), 83-94.
- Harvey, D. (2009) *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. Columbia University Press.
- Helly D. (2002). Cultural pluralism: An overview of the debate since the 60s, *Global Review of Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 2:1,75-96, <https://doi.org/10.1080/14718800208405126>.
- Hiebert D. & Ley D. (2003). Assimilation, Cultural Pluralism, and Social Exclusion among Ethnocultural Groups in Vancouver, *Urban Geography*, 24:1,16-44, <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.1.16>.
- Inglis, D. (2018). "Alt-histories of cosmopolitanism: rewriting the past in the service of the future" içinde Delanty, G. (Ed.). (2018). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. (pp.42-56). Routledge.
- Ingram, J. D. (2018). "Radical cosmopolitanism and the tradition of insurgent universality" içinde Delanty, G. (Ed.). (2018). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. (pp. 21-30) Routledge.
- Kaya, A. (2005). Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde yurttaşlık, çokkültürcülük ve azınlık tartışmaları: Birarada yaşamın siyaseti. *Türkiye’de çoğunluk ve azınlık politikaları: AB sürecinde yurttaşlık tartışmaları*, (der.). A. Kaya ve T. Tarhanlı, (35-63). İstanbul: Tesev Yayınları.
- Kaya, A. (2014). Giriş: Ötekini anlamak mümkün mü? Farklılıkların birlikteliği: Türkiye ve Avrupa’da bir arada yaşama tartışmaları, (der.). A. Kaya, (11-37). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kendall, G., Woodward, I., & Skrbis, Z. (2009). *The sociology of cosmopolitanism: Globalization, identity, culture and government*. Palgrave Macmillan.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (Çev.) Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları.
- Leung, G. (2009). A critical history of cosmopolitanism. *Law, culture and the humanities*, 5(3), 370-390.
- Maja K. Schachner (2017). From equality and inclusion to cultural pluralism – Evolution and effects of cultural diversity perspectives in schools, *European Journal of Developmental Psychology*, 16(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1326378>
- Melucci, A., & Avritzer, L. (2000). Complexity, cultural pluralism and democracy: collective action in the public space. *Social Science Information*, 39(4), 507-527. <https://doi.org/10.1177/053901800039004001>.
- Ngcoya, M. (2015). Ubuntu: Toward an emancipatory cosmopolitanism?. *International Political Sociology*, 9(3), 248-262. <https://doi.org/10.1111/ips.12095>
- Nussbaum, M. C. (2019). *The cosmopolitan tradition: A noble but flawed ideal*. Harvard University Press,
- Özensel E. (2021). "Çokkültürlülük". (Ed.) Saraç Y. M.A. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi 2*. Tübitak Yayınları, 239-240.
- Parekh, B. (1995). Cultural pluralism and the limits of diversity. *Alternatives*, 20(4), 431-457. <https://doi.org/10.1177/030437549502000402>.
- Strath, B. (2018) "World history and cosmopolitanism" içinde Delanty, G. (Ed.). (2018). *Routledge international handbook of cosmopolitanism studies*. pp. (56-69). Routledge,
- White, N. R. (1978). Ethnicity, culture and cultural pluralism. *Ethnic and Racial Studies*, 1(2), 139-153.
- Yeşilçayır, C. (2019). Kant’ın Ebedi Barış Teorisinin Özgünlüğü. *Mavi Atlas*, 7(2), 108-120. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.599785>

Zeki Demirkubuz Sinemasında Erkek İmgesine Bakış: Üçüncü Sayfa, Kader ve Yeraltı Filmlerinin Psikanalitik Kuram Çerçevesinde Analizi

An Overview of Male Image in Zeki Demirkubuz Cinema: Psychoanalytic Theory of Üçüncü Sayfa, Kader and Yeraltı Movies Analysis in the Framework

Murat Aytaş,^a

Eren Uğur^b

^a Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.

murataytas@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-2744-0519

^b Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.

erenugur.tr@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7132-1512

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23.01.2024

Düzeltilme tarihi: 11.05.2024

Kabul tarihi: 13.05.2024

Anahtar Kelimeler:

Kültürel çoğulculuk,

Kozmopolitizm,

Radikal Kozmopolitizm,

Çok Kültürlülük,

Asimilasyon,

Entegrasyon.

ÖZ

Psikanaliz ve sinema, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve birbirleriyle derin bağlar kuran iki disiplindir. Her ikisi de insan ruhunun derinliklerine inerek bilinçaltının gizemlerini çözmeyi amaçlar. Psikanaliz ve sinema arasındaki ilişki, insan psikolojisinin derinliklerine inme ve bilinçaltı süreçlerini keşfetme arzusuyla başlar. Sigmund Freud'un rüya analizi, bilinçdışı düşüncelerin ve arzuların simgesel ifadeleri olarak kabul edilir. Sinema ise bu simgesel ifadeleri görsel bir dil aracılığıyla izleyiciye sunar. Türk sinema tarihinin önemli yönetmenlerinden Zeki Demirkubuz'un filmleri, karanlık, gerçeküstü ve varoluşsal temaları işlerken karakterlerin iç dünyalarına derinlemesine bir bakış sunar. Bu karakterler genellikle toplumun dışında kalan, yalnız ve içsel çatışmalar yaşayan bireylerdir. Demirkubuz'un filmlerindeki bu özellikler, psikanalizle olan doğal ve kaçınılmaz bağını ortaya koyar. Çalışmanın odak noktası, Demirkubuz'un filmlerindeki erkek karakterlerin karmaşık psikolojik yapılarının Freud'un psikanaliz teorisi çerçevesinde nasıl analiz edilebileceğidir. Filmlerdeki karakterlerin bilinçdışı dürtüleri, arzuları, bastırılmış duyguları ve çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişilik özellikleri ve davranışları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışma, nitel bir yaklaşım kullanarak Freud'un psikanaliz teorisi ve karakter analizi tekniklerine dayanarak, filmlerdeki karakterlerin davranışlarını, iç dünyalarını ve psikolojik derinliklerini betimlemektedir. İd, ego ve süperego arasındaki dinamikler, Oedipus kompleksi, kastrasyon kompleksi, libido, Eros ve Thanatos gibi psikanalitik kavramlar aracılığıyla yapılan karakter analizleriyle, karakterlerin psikolojik profilleri derinlemesine çözümlenmiştir. Karakterlerin gerçek kişilikler gibi tutarlılık gösterdiği ve yaşadıkları psikolojik buhranlar sonucunda nevrotik tepkiler verdiği gözlemlenmiştir. İncelenen filmler, psikanaliz teorisi ile ilişkilendirilerek bu çalışmada ele alınmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 23.01.2024

Received in revised form: 11.05.2024

Accepted: 13.05.2024

Keywords:

Cultural pluralism,

cosmopolitanism,

radical cosmopolitanism,

multiculturalism,

assimilation,

integration.

ABSTRACT

Psychoanalysis and cinema are two disciplines that emerged in the early 20th century and have formed deep connections. Both aim to delve into the depths of the human soul and unravel the mysteries of the subconscious. The relationship between psychoanalysis and cinema begins with the desire to explore the depths of human psychology and uncover subconscious processes. Sigmund Freud's dream analysis is a symbolic expression of unconscious thoughts and desires. Cinema presents these symbolic expressions to the audience through a visual language. Zeki Demirkubuz, one of the prominent directors in Turkish cinema history, offers an in-depth look into characters' inner worlds in his films, which often explore dark, surreal, and existential themes. These characters are usually isolated from society, lonely, and experiencing internal conflicts. These characteristics naturally and inevitably link Demirkubuz's films to psychoanalysis. This study focuses on how the complex psychological structures of male characters in Demirkubuz's films can be analyzed within the framework of Freud's psychoanalytic theory. The films examine the characters' unconscious impulses, desires, repressed emotions, and childhood experiences and their effects on adult personality traits and behaviors. This study, using a qualitative approach and based on Freud's theory of psychoanalysis and character analysis techniques, describes the characters' behaviors, inner worlds, and psychological depths in the films. Character analyses through psychoanalytic concepts

* DOI: 10.46442/intjcss.1424432

** Sorumlu yazar: Murat Aytaş, murataytas@hotmail.com

such as the dynamics between the id, ego, and superego, the Oedipus complex, castration complex, libido, Eros, and Thanatos have deeply deciphered the psychological profiles of the characters. It has been observed that the characters show consistency like real personalities and exhibit neurotic responses due to their psychological crises. The analyzed films are discussed in this study about psychoanalytic theory.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aytaş, M, Uğur, E. (2024). Zeki Demirkubuz Sinemasında Erkek İmgesine Bakış: Üçüncü Sayfa, Kader ve Yeraltı Filmlerinin Psikanalitik Kuram Çerçevesinde Analizi, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) 10 (1), s. 24- 38.

1. Giriş

Zeki Demirkubuz, Türk sinemasının en önemli yönetmenlerinden birisidir. Eserleri, derin psikolojik analizler, karakter odaklı hikayeler ve minimalist anlatım tarzı ile tanınır. Demirkubuz'un sineması, genellikle karanlık, gerçeküstü ve varoluşsal temaları işler ve Türk sinemasında kendine özgü bir yer edinmiştir. Yönetmenin filmleri, genellikle karmaşık ve çelişkili karakterlerin iç dünyalarına odaklanır. Bu karakterler, genellikle toplumun dışında kalmış, yalnız ve içsel çatışmalar yaşayan bireylerdir. Karakterlerin psikolojik derinliği, izleyiciyi karakterlerin iç dünyasına çeker ve onların duygusal yolculuklarını hissetmelerini sağlar. Bu nitelikler, Demirkubuz'un filmlerinin psikanalitik unsurlarla olan bağını doğal ve kaçınılmaz bir hale getirir.

Psikanaliz teorisi, Sigmund Freud tarafından 1800'lerin sonlarında ilk kez kamuoyuna tanıtılmıştır. Sinemanın icadının kabul edildiği 1895 yılı, aynı zamanda psikanaliz teorisinin doğuş yılı olarak da kabul edilir. Yunanca'da "ruh" anlamına gelen "psykhe" ve "çözümleme" anlamına gelen "análysis" kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulan bu terim, "ruh çözümlemesi" olarak da tanımlanabilir. Türkiye'de ise psikanaliz, Demir ve Acar (1997:187) tarafından, telkin, aktarım ve serbest çağrışım yoluyla nevrozlu vakaların tedavi edilmesi amacıyla kullanılan bir psikolojik yöntem olarak tanımlanmıştır.

Psikanaliz, ruhsal hastalıkların tedavisi için geliştirilmiş olup, zamanla pek çok sanat dalında insan hikayelerini içeren eserlerde de uygulanmaya başlanmıştır. Freud'un bilinçdışı teorisinden esinlenen bu yaklaşım, sanat alanında farklı çözümleme yöntemleri sunar. Bu yöntemlerden ilki, sanatçının yaşamının incelendiği çalışmalardır. İkincisi, sanatçının ve eserinin birlikte ele alındığı çalışmalardır. Üçüncüsü ise, sanatçının eserinin merkeze alındığı çalışmalardır (Bakır, 2002:50). Günümüzde en yaygın kullanılan yöntem, eserin merkeze alındığı bu üçüncü yöntemdir (Moran, 2007:156). Türk sinemasının önde gelen yönetmenlerinden Zeki Demirkubuz'un filmlerinde erkek karakterlerin psikanalitik çözümlemesi de bu üçüncü yöntem kullanılarak yapılmıştır. Bu çerçevede, Demirkubuz'un "Üçüncü Sayfa", "Kader" ve "Yeraltı" filmlerindeki erkek karakter temsilleri incelenmiştir. Wilhelm Reich (2014), karakter analizi konusunda iki yöntemden bahsetmiştir. Birincisi, klasik psikanaliz yöntemi olup, hastanın bir divan üzerine yatırılarak ifadelerinin alındığı çalışmadır. İkincisi ise, hastanın bulunduğu sosyal ortamda gözlemlenip yorumlanmasıdır. Freud'un "dürüst bir otobiyografinin mümkün olamayacağı" savunmasına benzer şekilde, Reich da hastanın ifadelerinin her zaman güvenilir olmayabileceğini öne sürmüştü ve karakter analizinde ikinci yöntemin daha güvenilir olduğunu savunmuştur. Zeki Demirkubuz'un filmlerindeki erkek karakterlerin çözümlemesi yapılırken bu düşünce göz önünde bulundurulmuş, film karakterleri sosyal ortamlarında gözlemlenerek ve yorumlanarak, neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde psikanalitik teoriye uygun olarak eseri merkeze alarak analiz edilmiştir.

2. Freud ve Psikanaliz Kuram

Sigmund Freud, psikoloji alanındaki çalışmalarıyla 20. yüzyılda adını önemli bilim insanları arasına yazdırmıştır. Geliştirdiği teoriler ve psikolojiye getirdiği yeni perspektiflerle hem kendi dönemindeki hem de sonraki dönemlerdeki farklı disiplinlerden bilim insanlarını ve sanatçıları etkilemiştir. Lumiere Kardeşler'in sinematograf cihazını patentledikleri 1895 yılında Freud, 'Histeri Üzerine Çalışmalar' adlı eserinde psikanalitik teorisinin ilk sistemli açıklamasını yapmıştır (Aytaş ve Özkar, 2020:105).

Psikanaliz, Sigmund Freud tarafından geliştirilen ve insan psikolojisini anlamaya yönelik bir yaklaşım olarak kabul edilir. Freud'un bu teorisi, bireyin bilinçdışı dürtüleri, arzuları ve bastırılmış duyguları üzerine odaklanır. Psikanaliz, özellikle bireyin erken çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişilik özellikleri ve davranışları üzerindeki etkilerini vurgular (Freud, 2021:57). Freud'a göre, insan psikolojisi üç ana bileşenden oluşur: id, ego ve süperego. Id, doğuştan gelen içgüdüsel dürtüler ve arzuları temsil ederken, ego gerçeklik ilkesine göre hareket eder ve id ile süperego arasında denge kurmaya çalışır. Süperego ise toplumun ahlaki değerlerini ve normlarını içselleştiren yapıdır (Freud, 2016: 78).

Freud, psikanaliz fikrini ilk ortaya atan kişi olmadığını belirtmiş, ancak daha sonra fikir ayrılıkları yaşadığı öğrencisi Carl Gustav Jung, Freud'un nevrozlu vakaları büyük bir ciddiyetle dinlediğini ve onların karakteristik yapılarına derinlemesine girdiğini ifade etmiştir. Jung ayrıca, Freud'un hastalarının gerçek sorunlarını önemseydiğini ve sonuçları bir nedene bağlama konusunda titiz davrandığını belirtmiştir (Aktaran: Jaccard, 1983: 7). Determinist bir yaklaşıma sahip olan Freud, çalışmalarının kesin geçerliliğini iddia etmemiş, ancak sonuçların bir nedene bağlı olması gerektiğini savunarak vakalarının bilinçdışını keşfetmeye yönelmiştir. Freud'dan sonra gelen birçok psikanaliz teorisini ya onunla aynı kliniklerde çalışmış ya da onun düşüncelerinden farklılaşarak kendi bakış açılarını geliştirmişlerdir. Freud'un çalışmaları halk arasında da yaygınlaşmış ve ortaya koyduğu kavramlar sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramlardan bazıları; anal kişilik (İngilizcede inatçı, cimri, huysuz anlamlarına da gelen), libido, bastırılmışlık, sinir boşalması, inkâr, dil sürçmesi ve nevrotik gibi terimlerdir (McLeod, 2018).

Psikolojik açıklamaların kökenleri çok eski tarihlere dayanmaktadır. Orta Çağ'da başlayıp 19. yüzyılda sona eren süreçte, psikolojik araştırmalar genellikle doğaüstü olaylarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu dönemden sonra, davranış bozukluklarını açıklamaya yönelik çalışmalarda nörolojik araştırmalar öne çıkmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalar, beyin patolojisinin ruhsal hastalıklara yol açabileceğini göstermiş ve bu bulgular, psikiyatrik sınıflandırmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Ruh hastalıklarının bedensel hastalıklar gibi incelendiği bu sürece Betimsel Dönem adı verilmiştir. Ancak, beyinde patolojik bir bulgu olmamasına rağmen bazı vakalarda davranış bozukluklarının gözlemlendiği de tespit edilmiştir (Geçtan, 2006: 13). Freud, nevrotik vakaların tedavisinde ve insan davranışlarının analizinde psikanalizin kurucu babası olarak tanınır. Konuşma terapisi olarak da bilinen psikanaliz, Freud'un ünlü Anna O. vakası üzerinden şekillenmiştir. Freud, hastalarını cesaretlendirerek aklından geçen her şeyi konuşmaya teşvik etmiş ve onları dikkatle dinlemiştir (McLeod, 2018).

Freud, bilinçdışı düşüncelerimizin ve yönelimlerimizin farkında olmadığını keşfeden ilk kişi olmasa da kendi geliştirdiği psikolojik sistemle bilinçdışı unsurları derinlemesine inceleyen ve çarpıcı sonuçlara ulaşan ilk düşünürdür. Freud, 'düşünmek' ve 'olmak' kelimeleri arasındaki farklılıkları kullanarak, "sevgi, kendini adamak, görev duygusu vb." unsurların bizi harekete geçirdiğini düşünmemize karşın, aslında mazoşizm, iktidar sahibi olma ve bağımlılık gereksinimi gibi unsurların etkisi altında olduğumuzu fark etmemizi sağlamıştır (Fromm, 2019: 43). Bilinçdışı, dürtülerimizin somut bir ifadesi değil, aksine bu dürtüleri temsil eden unsurlardır. Dış dünyadan alınan tepkilerin zihinde simgelenmesine benzer şekilde, içsel uyarılar da simgeler oluşturur. Tura (2010: 67), bilinçdışında süperego tarafından bastırılan dürtülerin, fikir simgesi olan düşüncelerle ilişki kurmadığı sürece, bu dürtülerden herhangi bir fayda sağlanamayacağını belirtmiştir.

Freud, rüyaların analizini de psikanalizin temel bir parçası olarak görmüştür. Ona göre rüyalar, bilinçdışı arzuların ve düşüncelerin simgesel bir ifadesidir ve bu yüzden rüya analizi, bireyin bilinçdışı dünyasını anlamak için önemli bir araçtır (Freud, 2021:27). Freud, kişinin kendisi "olan" ile "düşündüğü" arasındaki bağ koparmış ve davranış biliminde yeni bir dönem başlatmıştır. İnsanın kendini zannettiği ile aslında kim

olduğu arasındaki çelişkiyi ortaya çıkaran Freud, sadece Batı dünyasındaki felsefi ve popüler idealizmi zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda ahlak anlayışında da derin etkiler yaratmıştır. Freud'un bu buluşuyla, kişilerin ne söylediği ve bunu ne kadar samimi bir şekilde söylediği önemsiz hale gelmiştir. Söylenenlerin, bilinçdışı dürtülerin etkisi altında olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Kişi, kendisinin farkında olmadığı etkiler ve dürtülerin baskısı altında kalmıştır. Yani, söylenenlerin dürüstçe gelmesi, kişinin söylediklerinin gerçeği ya da yanlış saklama olasılığını değiştirmemiştir. Freud'dan önce, ebeveynler çocuklarına şiddet uyguladıklarında bunu çocuklarının gelişimi için yaptıklarını iddia edebilirlerdi, ancak Freud'un buluşuyla bu ifadelerin güvenilirliği tamamen sarsılmıştır. Çünkü anne ya da baba, sadist duygularla çocuğuna şiddet uyguluyor olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, kendi sadistliklerini inkâr etme ve gerçekleri çarpıtma yoluna gidilmiştir. Bir suçu aklileştirme, tarih boyunca toplum içinde görülen işkencelerde ve zalimliklerde de yaygın bir durumdur. Ancak Freud'un buluşuyla, "benim kötü bir niyetim yoktu" ifadesi artık bir özür olarak kabul edilmemektedir (Fromm, 2019: 43).

Birey, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle çeşitli tepkiler verir ve eylemlerde bulunur. Bu eylemlerin kişiler arasında değişkenlik göstermesi nedeniyle, bireyin davranışlarını anlamak, neden ve sonuç ilişkisi içinde açıklık getirmek ve ortaya çıktıkları sebepleri anlamak amacıyla çeşitli görüşler ve felsefi yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Diğer bireylerin ve oluşan durumlar karşısında verdiğimiz tepkilerin, bu tepkilere karşı duruşumuzun dışı vurumu ve açıkça belirgin olan duygu, düşünce ve eylemlerimizin birleşimi olarak literatüre giren bireyin gelişim sürecini ve bireyler arasındaki farklılıkları açıklamaya yönelik araştırmalar sonucunda kişilik teorileri ortaya çıkmıştır (Plotnik, 2009). Bu bağlamda, kişilik üzerine yapılan açıklamaların en bilinenlerinden biri de Freud'un psikanaliz kuramıdır. Bu kuram, eylemlerin, bireylerin farkında olmadığı ya da kontrol altına alamadığı inanç, korku, duygu ve isteklerden oluşan bilinçdışı süreçler sonucunda yönlendirildiğini varsayar (Smith vd., 2017). Kurama göre, çocukluğun erken dönemlerinde edinilen tecrübeler, bilinçdışı psikolojik unsurları oluşturur. Bu unsurlar, kişiliğin gelişiminde ve biçimlenmesinde güçlü bir etkiye sahiptir (Plotnik, 2009). Kuramın öne çıkan önemli unsurlarından biri, çocukluğun ilk beş yılının, kişilik oluşumu açısından önemli bir etkiye sahip olduğudur. Psikanaliz kuramı, ortaya çıkışından bugüne kadar eleştirilere maruz kalmış olsa da şimdiye kadar yapılan çalışmalar arasında en etkili ve en kapsamlı olanıdır (Smith vd., 2017:459).

3. Psikanalitik Film Kuramı

Auguste ve Louis Lumière kardeşlerin 1896'daki ilk film gösterimi, Freud'un psikanaliz kuramını ilk kavramsallaştırdığı yıllarla aynı döneme denk gelir. İlerleyen yıllarda Freud, kimliği tam olarak bilinmeyen bir yapımcıdan, bazı kaynaklara göre 'Aya Seyahat (1905)' filminin yönetmeni Georges Méliès'ten, senaryo yazması yönünde bir teklif alır. Ancak Freud bu teklifi reddeder. Freud'un yazacağı film senaryosunun başarılı olacağı düşüncesinin altında yatan sebep, izleyicinin film izlerken gerçekleştirdiği bilişsel işlemlere kıyasla, bilinçdışı olayların daha önemli olduğu inancıdır (Erdoğan, 1996: 241-250). Bu bağlamda, sinema anlatılarının da psikanaliz gibi bilinçdışı olguları ve olayları önemseydiği sonucuna varılabilir.

20. Yüzyılın ikinci yarısında, "Communications" dergisinin "Psikanaliz ve Sinema" özel sayısında yer alan skopofilia ve fetişizm gibi kavramlar, sinemanın bilinçaltı süreçlerle yorumlanabilmesine olanak tanımıştır (Stam, 2014: 170-171). Böylece Freud'un temellerini attığı ve Jaques Lacan'ın dilbilimi ile harmanladığı psikanalitik film teorisi, günümüze kadar ulaşmıştır. Freudyen açıdan bir filmi analiz etmek, iki farklı sonuç ortaya çıkarabilir. İlk yöntem, filmin tamamen yönetmenin düşlerinden ve fantezilerinden ibaret olduğunu varsayarak, görsel ve işitsel metinleri yönetmenin bilinçdışını yansıtan öğeler olarak ele alır. Ancak bu yaklaşım, filmi yönetmenin bastırılmış duygularından, kaygılarından ve korkularından kaçış aracı olarak basitleştirir. İkinci yöntem ise, filmin kurgulanmış öznesini merkeze alarak, yönetmenin tekil öznesinden odağı filme ve onun öznesine çevirir. Bu yaklaşım, farklı özne eylemlerine yönelik içgörü sağlar ve kişisel öznenin sosyal ortamda etkileşim sürecini kolaylaştırır (Bakır, 2008: 34).

Christian Metz, Jean Louis Comolli ve Louis Baudry gibi teorisyenler, özellikle yeni ve gelişmekte olan yedinci sanatın kendine has teknik özellikleriyle özdeşleşme ve gerçeklik etkisi konularıyla ilgilenmişlerdir. Louis Baudry, sinema ve gerçeklik üzerine yaptığı araştırmalarda, sinema aygıtı ile Platon'un mağara alegorisi arasındaki benzerliği vurgulamıştır (Baudry'den aktaran Stam, 2014: 173). Bu

yaklaşımlar, psikanaliz ve sinemanın temelini oluşturan gerçeklik ve özne kavramlarına farklı perspektifler getirerek, sonraki araştırmalar için zemin hazırlamıştır. Sinemanın psikanaliz kuramıyla sentezlenmesinin ardından, Mitry'nin "çerçeve", Bazin'in "pencere" olarak nitelendirdiği sinema perdesi, psikanalizin ilgi alanı olan "düş" görme ya da Lacan'ın ayna evresi süreciyle tanımlanmaya başlanmıştır. İlk olarak Fransız Baudry tarafından kullanılan 'ayna' tanımlaması, sinema salonunda izleyicinin ekrana yansıyan kurmaca evren ile kendi evreni arasında oluşturduğu imgesel işlev olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda, gerçek ve imgesel olanı birbirinden ayırt edemeyen izleyici, "ayna evresi"ndeki yanılısamının büyüüne kapılmıştır (Türkoğlu, 2014: 145). Başka bir deyişle, sinemanın yenilikçi teknikleri, imgesel dünyayı gerçeğe olabildiğince yaklaştırırken, aynı zamanda var olmayan ve var olduğuna inanılmak istenen bir dünyaya seyirciyi dahil etmiştir. Bu durumda, izleyici edilgen bir şekilde sinema salonunda kendisine sunulan içeriği sorgusuz sualsiz kabul etmiştir.

İzleyicinin beyazperdedeki imgeyle kurduğu ilişki, doğrudan nesneyle karşılaşma imkanının olmamasından kaynaklanan, ayna ve özne imgesi arasında diyalektik bir bağın varlığını gösterir. Film yapımı sırasında kullanılan nesnelere beyazperdedeki imgelerle özdeşleştiği görülse de bu durum yalnızca imgesel bir iz bırakarak film anlatısında varlığını sürdürür. Bu nedenle beyazperde hem nesneyi mevcut kılar hem de onun asıl varlığını görünmez kılar. Bu yüzden izleyici, filmi yorumlayabilmek ve benimsemek için anlatının başından itibaren bir karakterle özdeşleşmeli, ancak aynı zamanda kendisini anlatıdan bir miktar uzak tutmalıdır ki, anlatıyı simgesel olarak bağdaştırabilsin, kurgusalılığı kavrayabilsin ve anlatının gerçek olmadığını farkında olsun. İzleyicinin sinema metniyle girdiği bu karşılıklı ilişki, hem filmin sinemasal anlatısına olan inancını sürdürmekte hem de gerçek olmadığını fark ettirerek bir dengeyi korumaktadır (Türkoğlu, 2014: 149).

Psikanaliz sinema kuramı bağlamında önemli bir isim olan Fransız film teorisyeni Christian Metz, film izleme sürecinde seyircinin aldığı hazzın üzerinde durmuş, görüntüden alınan haz ile narsistik hazzı karşılaştırmıştır (Arslan, 2005: 18-19). Bu işleviyle sinema hem izleyicilerdeki etkisi hem de gelişen teknolojiyle birlikte gerçeklik etkisinin tartışıldığı zihinsel bir faaliyet olarak, psikanaliz kuramının kavramlarıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. Psikanaliz ve sinemanın özne ile olan ilişkisi, film incelemelerinde önemli bir konuma gelmiştir. Aydınlanma süreciyle birlikte ön plana çıkan özne, bu kuramda kendisiyle özdeş olduğu yanılısaması bakımından değerlendirilmiştir (Bakır, 2009: 10). Freud'un bu yanılısamayı ilk gündeme getiren kişilerden olması ve Lacan'ın dil ve kültür bağlamında bu kavramları güncellemesi, Slovaj Zizek'in Lacancı psikanaliz kuramına dayanan araştırmalarıyla birleşince, filmlerin psikanalitik analizine ve görünmeyen anlamların araştırılmasına ışık tutmuştur.

Sinema teorisi üzerine yapılan araştırmalar, yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru psikanalizle kesişmeye başlamış ve sinema izleyicisinin, sinemasal anlatının psişik yapısına dair yorumlamalara yönelmiştir. Sinemada psikanalitik araştırmalar, Fransız analizlerin katkısıyla ağırlık kazanmıştır. Mitry'nin çerçevesi ve Bazin'in penceresi gibi metaforlarla anlamlandırılan sinema olgusu, Lacan'ın ayna metaforuna yerini bırakmıştır. Lacan'ın "ayna kuramı" kavramsallaştırmasından hareketle kullanılan ayna metaforu, onun kuramındaki benlik oluşumu evresinden geliştirilmiştir (Türkoğlu, 2014: 143). Bu yıllarda yapısal kuramın izlerini fark eden araştırmacılar, Ayna kuramının etkisiyle beraber sinemanın bilinçdışında hangi düzeyde oluştuğunu incelemeye başlamışlardır. Hem karakterler üzerinden yönetmen-film ilişkisi kurarak hem de seyirci-perde-ayna ilişkisi üzerinden analizlere yönelmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, karanlık salonlarda yaşanan aksiyon, izleyicinin yaşadığı bebek-ayna ilişkisine benzerdir. Bu süreçte seyirci, bir özne olarak işlenir. Tekrar eden sinemaya gitme rutini, seyircinin sinema metinlerinden aldığı hazzı defalarca yaşamasını sağlar. Başka bir deyişle, izleyici sinema anlatısına tanık olmaktan ve/veya anlatıyı bakılmadan görerek, röntgencilik yaparak izlemekten haz alır. Hayward, izleyicinin sahnedeki metne tanıklık etmesiyle ortaya çıkan hazdan ziyade, röntgencilik konumuyla ortaya çıkan katharsis (arınma) durumundan ve bu süreçte özneleşme prensibinin de etkili olduğuna vurgu yapar. Bu konumlandırmada özne, her şeye tanıklık eder ve dolayısıyla onun gözü her şeyi gören gözdür. Bu konum efendilik konumudur ve bu haz, özneleşme olanağı sunar. Özne, 'jouissance' (zevk) tecrübesinin yinelemesinden dolayı sinemasal metinden haz duyar (2012: 386-387).

Oedipus miti, sinema ve psikanaliz kuramlarında sıkça işlenen bir konudur. Psikanalizde genellikle baba ve erkek çocuk arasındaki ilişki üzerinden ele alınan bu konu, sinema kuramında daha geniş bir çerçeveye yayılır. Sinema ve psikanalizin birlikteliğinin köklerini anlamak için, bu iki alanın birlikte doğduğunu vurgulayan araştırmalara bakmak gerekir. Sinemanın, endişe, korku ve arzuları gün yüzüne çıkarması, psikanalizle olan ilişkisini başlangıç yıllarından itibaren belirginleştirmiştir (Winkler, 2011: 132). İzleyiciler, perde karşısına geçtiklerinde, perdedeki kişilerin izlendiğinin farkında olmadıkları bir durumla karşılaşır. İzleyiciler, bu imgelere güvenli bir mesafeden tanık olur, bu da skopofili, yani bakma hazzını ortaya çıkarır. Öznenin arzuya giden süreçteki çabası, çocukluk fantezilerini yerine getirme arzusuyla filmleri bir çıkış noktası olarak görmesine yol açar. Sinemanın izleyiciye güvenli bir dikizleme imkânı tanınması, sinemanın büyümesini oluşturan temel öğelerden biridir. Sinema, izleyiciye güvenli ve mesafeli bir yerden bakma olanağı sunar, bu da seyirci-img-perde ilişkisini röntgenicilik üzerine kurar. Sinema anlatısı, bakma zevkini gideren bir sanat olarak, Freud'un bahsettiği üzere, bakan seyirciyi, yani özneyi, bakılanı, diğer bir deyişle sinemasal imgeleri, bakışın nesnesine dönüştürür (Stam, 2014: 178).

Psikanalizin özneye ilişkin ruhsal durumları açıklama çabası, sinema kuramında seyretme alışkanlıklarının temelini yerleştirilmiştir. Özne, psikanalitik, toplumsal ve ideolojik faktörler karşısında biçimlenirken, kuram, öznelere sinemasal cihaz tarafından üretilen yapay bir faktör olarak sunar. Bu, psikanalitik sinema kuramının, film izleme sürecini anlam üzerinden tartışmaya götürdüğü anlamına gelir. Genel olarak, toplumsal uygulamalar içinde özne, anlamlandırma yetisini mekanik bir cihaz tarafından etkilenecek edindir (Creed, 2000: 17). İlk dönem psikanalitik sinema araştırmacıları, film izleme pratiklerini ayna kuramı ile anlamlandırma ve izleyiciyi bakışın efendisi olarak görmelerindeki sebepleri, psişik süreçlere göre yorumlamışlardır. Bu tartışmalar ve yorumlamalar, aygıt kuramının ana hatlarını oluşturur. Pencere-çerçeve metaforunda, filmsel süreç, sinematografik olarak hangi pratiğin ne gibi etkiler getirdiğini ve sinemasal anlatıda nesne bazında neyi içerdiğini tartışırken, izleyiciyle bağımlı ve imge yaratımı esnasındaki araçları göz ardı eder (Altman, 1985: 522).

Metz'in çalışmalarına göre, sinema salonundaki seyirci, perdedeki imgelere bakarak filmsel metinlerle özdeşleşebilir. Ancak, öznenin ilksel evrede yaşadığı birincil özdeşleşme, bu noktada yaşanmaz. Seyirci, perde aracılığıyla çeşitli imgelere maruz kalırken, kendisiyle özdeşleşir ve Baba'nın yasasıyla karşılaştığında diğeri ile olan özdeşleşmeyi yaşar. Özne, perdedeki izleme pratiğiyle birincil özdeşleşmeyi yerine getirir ve perdedeki imgelere maruz kalmasıyla ikincil özdeşleşmeyi gerçekleştirir (Metz, 1990:97). Freudyen yaklaşımla ele alınan öznenin özdeşlik durumları, psikanalitik film kuramının ilk evresini oluşturur. İkinci evre psikanalitik sinema araştırmaları, öznenin yaşadığı eksiklik aşamasının görme eylemiyle bağlantılı olduğunu vurgular ve izleyiciye has olan bakışın tersine, öznenin karşılaştığı bakışa dikkat çeker. Bu eylem, öznenin kontrol edemediği veya takip edemediği bir bakışa işaret eder. Bebek, aynada kendisini takip ettiğinde karşılaştığı yanılısma, ona tamlık idealinin yaşattığı ilkel haz, gerçekte kendisine dair kesik kesik olan algısını bozduğu, beden algısını ötekileştirdiği ve bu algıya uygun bir imgeyle karşılaşmadığı için aynadaki diğer tarafından, yani bir diğer tarafından bakılmaktadır. Aygıt kuramı, efendilik konumuna ayrı bir yer vererek, bu durumu göz ardı eder (Penley, 1989: 22-25).

4. Sinema ve Psikanalizde Karakter ve Kişilik Çözümlemeleri

Karakter ve kişilik çözümlemeleri hem psikoloji hem de psikanaliz kuramında çeşitli teori ve tezler içinde yer bulmuştur. Ayrıca, sahne sanatlarından edebiyata, edebiyattan sinemaya kadar birçok sanat dalının da konusu olmuştur. Bu metinde, karakter ve kişilik arasındaki farklılıklar ve sinemada karakterin işleniş ele alınacaktır. Kişilik ve karakter, psikolojide duyguları ve düşünce biçimlerini betimlemek için kullanılan, ancak sıkça birbirleriyle karıştırılan iki kavramdır. Bu iki kavram arasındaki farklılıkları anlamadan önce, karakterin kişiliğin oluşumunda önemli bir rol oynadığını belirtmek gereklidir. Freud, kişilik gelişiminde doğumdan beş yaşına kadar olan sürecin, yetişkin yaşlarda önemli bir rol oynadığını ve bu süreçteki cinsel dürtülerin, etrafında gelişen psikososyal çatışmaları şekillendirdiğini vurgulamıştır (Simanowitz ve Pearce, 2003).

Kişilik hem doğal yollarla hem de bireyin çevreden edindiği eğitimle ve sosyal ilişkiler aracılığıyla kazanılan deneyimlerle şekillenir. Karakter ise, kişinin çevresinden aldığı etkilerin bir parçası olarak ortaya

çıkarmak. Sosyal ilişkilerden elde edilen tecrübeler ve deneyimler, karakterin oluşumunda etkili olur. Bu nedenle karakter, dış etkenlerin kişi üzerinde etkili olduğu bir olgu olarak görülür. Alışkanlıklarımızın mizacımızda yarattığı değişiklikler de karakterin köklerinin kültürel olduğunu gösterir. Karakter, kişilerin mizacı kadar istikrarlı değildir. Genetik olmayan yapısı nedeniyle, insan gelişiminde tam olarak olgunlaşmamıştır. Karakter, çeşitli etkenlerden geçerek olgunlaşır ve son haline ulaştığında, özellikle kişi yetişkinlik seviyesine ulaşmış olur. Karakter üzerinde değişiklik yapmak ve mevcut karakter yapısını yeniden inşa etmek mümkündür. Sosyal etkinliklerle gerçekleşen bu değişimler, karakterin dinamik yapısını gösterir. Günümüzde insanlar sıklıkla karakter ve kişilik kavramlarını birbirleri yerine kullanmaya eğilimlidir. Karakter, bireyin yaygın bir değişimi olarak karşımıza çıkar ve "katılma" olarak adlandırılır. Kişiliklerde bulunan tepki şekillerinin yaygınlaşması, karakterin temelini oluşturur. Karakter aynı zamanda, bireyi içeriden ve dışarıdan gelecek problemlere karşı savunma görevi üstlenir (Reich, 2014:196-197). Sinema, özgün öykülerin sanatın prensiplerine uygun olarak yaratıldığı bir alandır ve bu doğasıyla karakterleri daha uygun bir şekilde işler. Uyarlama karakterler, özgün yaratılmış karakterlere göre daha zorlayıcı bir süreçten geçer. Uyarlanacak yapının sinemanın temel taşlarına uygun olması gerekliliği bu nedenle ortaya çıkar. Teknolojik imkanların gelişmesiyle sinemada yeni ve özgün senaryolar geliştirmek ve yeni karakterler yaratmak zorlaşmıştır. Bu nedenle uyarlama senaryolar sık başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır. Griffith, roman ve sinema arasındaki bağlantıyı kuran ve farklı anlatım tekniklerini sinemaya uyarlayan ilk kişi olmuştur (Akyürek, 2004: 104).

Sinema, kendine özgü bir sanat dalı olarak, anlatımlarını belli bir zaman dilimi içinde sınırlar. Görüntünün gücünden yararlanarak, ifade etmek istediği şeyi net bir şekilde izleyiciye aktarır. İzleyici, sadece perdede gördükleriyle sınırlı kaldığı için, perdede sürekli bir devinim söz konusudur (Akyürek, 2004: 105). Bilişselciler, gerçek film izlemede düşünme ve hissetme tepkilerinin birlikte çalıştığını kabul eder ve duyguları; zihinsel duygular, bedensel değişiklikler ve bileşenlerine ayrılabilen bilişleri birleştiren yapılandırılmış durumlar olarak görürler (Ulutaş, 2022:418). Sinemada bu devinimi sağlamak için bir çatışmaya ihtiyaç duyulur. Çatışmanın çözümlenmesini sağlayacak bir ana karakter, çözümlenmeyi engelleyecek bir karşıt karakter ve hikâyede bulunan yan karakterlerle birlikte bu devinim sağlanır. Dramatik çatışma oluşturulan hikâyenin amacı belirlendikten sonra, karakter bu amacı yerine getirmek için eylemleriyle devinimi sağlar. Michael Chion'a göre, sinemada hareket/kişi, beklenmedik olaylar/kişilerin psikolojisi türünden ikili bir ayrım söz konusudur. Bu, eylemlerin önemli olduğu ve karakterin psikolojik yapısının ön planda olduğu iki tür filmi karşımıza çıkarır. Bu karşıt durum, dramaturgların geçmişten günümüze değin tartıştıkları bir konudur. Burada önemli olan, her iki durumun birbirine üstünlük kurma çabasından ziyade, karakter ve eylemin aynı anda hikâyeye hizmet etmeleridir (Chion, 2003: 104).

Karakter, hikâyesi ve konusu olan filmlerin öğelerinden biridir. Karakterler, konuşmaları, duruşları ve davranışlarıyla görüntüyü daha enerjik hale getirir ve kendilerine verilen amacı gerçekleştirir. Bu amaç, kusursuz bir insan şekli çizmekten ziyade, kişinin psikolojik yapısını davranışlarıyla tanımlamaktır. Karakter, filmde ne yapmak istiyorsa, kendini seyirciye o şekilde gösterir. Anlatımın çerçevesi içinde edindiği amaç ne kadar güçlüyse, karakter de o kadar güçlü bir konuma gelir. Wendell Wellman'a göre, karakter ne yapmaya çalıştığı ne yaptığı ve ne düşündüğüyle belirlenir (2004: 62). Karakterin inandırıcılığı ve gerçeğe benzerliği, diyaloglardan çok sahnede gösterdiği hareketlerle ortaya çıkar. Karakter, gerçekleştirdiği aksiyonla tanımlanır. Bir aksiyonun içine giren karakter, belli bir tepki gösterir ve bu tepki, karakterin yapısını ortaya çıkarır. Karakter, daima bir amaç doğrultusunda hareket eder. William Miller, karakteri "suçluyu yakalamak, sevgiliyi kurtarmak, kötülerini cezalandırmak" gibi eylemlerle tanımlar. "Karakterin hareketlerinin altında yatan neden, onu motive eden şey amaçtır" (Oluk, 2004: 104). Karakter, hikâye içinde yaptığı eylemlerle, öncesiyle ve sonrasıyla, yapılış nedenleriyle birlikte anlatılır.

Film anlatımında, belli başlı özellikleriyle belirginleşen ve sadece verilen mesajları iletmekten başka bir işlevi olmayan film kişileri, tip olarak adlandırılır. "Öyküde tip yaratma, kişiyi kişide simgeleme işlemidir." İnsan özelliklerinin sadece belli başlı kısımları tiplerde yer alır. Bu özellikler, bazen insanı aşağılayan, bazen de yücelten özellikler olarak belirginleşir. Geleneksel anlatıda ruhsal, hayal ürünü, dondurulmuş ve tarihsel tipler olarak belirginleşen tipler, çağdaş anlatıda bu belirginliğin dışına çıkar. Çağdaş anlatıda, geleneksel anlatıda belirlenen tipler yerine, koşullara göre oluşturulan tipler kullanılır. Bertolt Brecht, "Asıl

sorun, o kişinin belli durumlarda nasıl davranacağı sorunudur" derken, geleneksel anlatıda olduğu gibi, çağdaş anlatıda tip, bir kesit şeklinde tanımlanarak sunulmaz. Bunun yerine, belli başlı durumlarda takındıkları tavır ile belirlenir. Karakterler ise, film tiplerinin tam aksine, daha derin incelenen film kişileri olarak karşımıza çıkar. Sinemada karakter oluşumunda kullanılan iki yöntem, dolaylı ve doğrudan karakter oluşturma yöntemi olarak karşımıza çıkar (Akyürek, 2004: 172).

Karakter oluşumundaki en önemli hususlardan biri de karakterin fiziksel özellikleridir. Karakterin dış görünümü, onun kimliğini belirlemede de etkili olur (Kocabay, 2008: 61). Sinemada, izleyicinin hangi duygusal durumu hissetmesi gerektiğini belirtmek için gereksiz gibi görünen ipuçları kullanılır. İzleyicinin film izlerken bu unsurlara sürekli bilinçli bir şekilde odaklanması gerekmez (Ulutaş ve Koca, 2023: 405). Karakter, kullandığı aksesuarlarla birlikte, ruhsal ve fiziksel özellikleriyle betimlenir. Karakterin bazı aksesuarların kullanımı, karaktere ışık tutar. Örneğin, bir kuş kafesi karakterin daha sonra hapishaneye gireceğini gösterirken, bir silah karakterin ileride onu kullanıp kullanmayacağı ile ilgili ipuçları verir (Chion, 2004:115-116).

Bir karakterin oluşturulmasında dikkat edilecek hususlardan biri de karakterin film süresince seyirciye göstereceği değişimdir. Klasik tiyatrodan sonra seyirciye bir kez tanıtılan ve oyun boyunca tanımlanmış karakter dışına çıkmayan karakterler, Aristoteles'in karakter tanımında, kişilerin yaşlarına ve cinsiyetine uygun olmalı ve gerek tarihsel açıdan gerekse sözlensel açıdan bir örneğe benzemelidir. Sinemada ise, karakterler ani değişimler yaşadığında, izleyici açısından inandırıcılığını kaybeder. Film karakterlerinin değişimleri çok keskin olmadıkça, karakterle özdeşleşen seyirci açısından ikna edici ve dikkat çekici olur (Welman, 2004: 107). Sinemada karakterin dramatik olarak sergilenmesinde sinematografi de oldukça önemli hale gelmiştir. Karakter ve kamera arasındaki mesafenin kısılması, dramatik vurgunun karakteri de içerecek şekilde genişlemesi ile karakter bakış açısını yansıtacak sinematografik düzenlemeler de oluşmaya başlamıştır (Koca, 2018:41).

5. Yöntem

Bu çalışma, Zeki Demirkubuz'un filmlerindeki erkek karakterlerin psikanalitik çözümlemesini yapmak amacıyla nitel bir araştırma yaklaşımı benimsemiştir. Araştırma, Freud'un psikanaliz kuramı ve karakter analizi tekniklerini temel alarak, filmlerdeki karakterlerin davranışlarını, iç dünyalarını ve bu karakterlerin psikolojik derinliklerini anlamaya yönelik betimleyici bir çerçevede gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Zeki Demirkubuz'un "Üçüncü Sayfa", "Kader" ve "Yeraltı" filmlerini içermektedir. Filmler, karakterlerin psikanalitik çözümlemesi için detaylı bir şekilde incelenmiştir. Veri toplama sürecinde, filmlerin görsel ve işitsel içeriği, karakterlerin diyalogları, jest ve mimikleri, sahne düzenlemeleri ve kamera hareketleri gibi unsurlar dikkate alınmıştır.

Filmlerdeki veriler, Freud'un psikanaliz kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analizde, karakterlerin bilinçdışı dürtüleri, arzuları, bastırılmış duyguları ve çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişilik özellikleri ve davranışları üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Ayrıca, karakterlerin id, ego ve süperego arasındaki dinamikler, Oedipus karmaşası, kastrasyon kompleksi, libido, Eros ve Thanatos gibi psikanalitik kavramlar kullanılarak karakterlerin psikolojik profilleri çıkarılmıştır.

Filmlerdeki karakterler ve olaylar, gözlem ve yorumlama yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu süreçte, karakterlerin davranışları, içsel çatışmaları ve sosyal etkileşimleri göz önünde bulundurularak, neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde yorumlanmıştır. Karakterlerin sosyal ortamlarında gözlemlenmesi ve yorumlanması, psikanalitik teoriye uygun olarak eseri merkeze alarak gerçekleştirilmiştir.

5.1. Üçüncü Sayfa Filminin Çözümlemesi

Filmde, ana karakter İsa dışındaki erkek figürlerin maskülen tavırlar sergilediği gözlemlenirken, filmin merkezindeki kadın karakter Meryem, erkeklerin cinsel enerjilerinden faydalanarak kendi iktidarını kurma stratejisi izlemiştir. Bu durum, Oedipus karmaşasına benzer bir yapıda, yanlış anlaşılmalara ve baba figürünün iktidarına son verme arzusu ile filmde kendini göstermiştir. Filmdeki karakterlerin isimleri, İsevi inancına göre üç kutsal- Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u- temsil ediyor olabilir, ancak filmdeki olaylar bu

sembolizmden bağımsız bir şekilde ilerler. Özellikle İsa'nın, Meryem'le arasındaki engelleri kaldırma çabası ve sonrasında yaşananlar, karakterin içsel çatışmalarını ve dönüşümünü vurgular.

Ev sahibinin oğlu, Oedipus karmaşasının modern bir yansıması olarak, babasını Meryem'le olan ilişkisinde bir engel olarak görmüş ve onu ortadan kaldırmak için planlar yapmıştır. İsa'nın Meryem'in kocasını öldürme kararı ve sonrasında yaşadığı içsel çatışmalar, Thanatos ve Eros kavramlarının çatışmasını yansıtır. İsa'nın yaşadığı kastrasyon kompleksi ve sonrasında gelişen olaylar, karakterin çok yönlü eylemliliğini ve içsel çatışmalarını gözler önüne serer.

Meryem'in arzuladığı ilişkiyi yaşayabilmesinin önündeki tek engel, kocasıdır. Meryem'e her şeyi yapabileceğini belirten İsa, bir akşam Meryem'in talebi üzerine kocasını öldürmeyi kabul eder. Ancak bu kararı, Meryem'in "erkek misin?" şeklindeki aşağılayıcı sözleri sonucunda, erkeklik duygularına yapılan bir hakaretin etkisiyle alır. İsa, bu durumda yaşadığı kastrasyon kompleksiyle cinayeti kabul eder. Daha önce bir cinnet anında işlediği cinayetin ardından, bu sefer Thanatos'tan Eros'a bir geçiş yaşar. Kendine zarar verme düşüncelerini bir kenara bırakıp hayata tutunmayı seçer ve karşısına çıkan engellerle mücadele etmeye karar verir. Bu süreçte, libido etkisiyle İsa'nın karakterinde çok eylemlilik baş gösterir ve bu eylemlilikte Eros yoğun bir şekilde hissedilir.

Yaşadığı kastrasyon kompleksi ve çok eylemli kişiliği, İsa'yı kendini ispatlama yoluna iter. Meryem'in kocasını birkaç kez öldürmeye çalışır, ancak başarılı olamaz. Meryem'in kocası, sonunda bir kavgada bıçaklanarak öldürülünce, İsa bu yolda amacına ulaşamaz. Meryem, ev sahibinin oğluluyla birlikte yaptığı planlar neticesinde, İsa'yı iş seyahatinden dönüşünde evden çıkarttırır. Meryem'le olan iletişimi kesilen İsa, umudunu yitirir ve depresif bir ruh haline bürünerek hayatına devam eder. Ancak bir süre sonra tesadüfen sokakta Meryem ve ev sahibinin oğlunu görünce, yaşananlara intikam duygusuyla yaklaşır. Ancak sonunda, yaşadığı tüm olaylara kendi hayatına son vererek bir nokta koyar.

İsa, filmde özgüveni yerinde olmayan, kendini gerçekleştirememiş bir karakter olarak karşımıza çıkar. Diğer erkek karakterlerin aksine, hayallerinin peşinden gitmeye çalışırken maddi sıkıntılar yaşar ve setlerde düşük ücretle çalışır. Erkek egemen toplumda, hayattan tek beklentisi bir yuva kurmak ve bir dizide ya da filmde başrol oynamaktır. Ancak yaşadığı güçlükler karşısında sık sık sinir krizleri geçirir ve nevrotik semptomlar gösterir. Bu durum, İsa'nın iç dünyasındaki çatışmaları ve toplumdaki yerini daha derin bir şekilde yansıtır.

Filmde, mafya babası karakteri, ana hikâyenin çatışmasının başlamasında kilit bir rol oynar. Sert ve kendinden emin tavırlarıyla dikkat çeken bu karakter, televizyonda bir futbol maçı izlerken görülür. Maskülen davranışları ve özellikle cinsel organa yönelik küfürleri ve karşı cinsi aşağılayıcı sözleriyle öne çıkar. Mafya babası, İsa'ya yönelik erkekliği hakkında ağır hakaretlerde bulunur.

Ev sahibi karakteri ise, İsa'nın intihar etmeye karar verdiği anda sahneye girer. Kendinden emin ve saldırgan tavırlarıyla dominant bir karakter olarak öne çıkar. Filmde, İsa'yı aşağılama görevini üstlenir ve kira meselesi yüzünden İsa ile tartışırken, "seni evden yaka paça atmazsam ibneyim" diyerek, erkekliğini vurgulama ihtiyacı hisseder. Aynı zamanda İsa'nın karşı komşusu olan Meryem ile de ahlaka aykırı bir ilişkisi vardır. Meryem, ev sahibinin cinsel istismarlarına ve sapkın taleplerine sessiz kalmıştır, bu da ev sahibinin yüksek cinsel enerjiye sahip olduğunu gösterir. Ev sahibinin, filmde hiç görüşmediği bir oğlu olduğu belirtilir, ancak ev sahibinin evli olup olmadığı ya da eşinin durumu hakkında net bir bilgi verilmez. Ev sahibi, oğlu için de bir engel olarak görülür.

Meryem'in kocası, Meryem'in ev sahibiyle olan ilişkisinden haberdar olmasına rağmen, bu duruma sessiz kalmayı tercih eder. Şehir dışından eve döndüğünde Meryem ile şiddetli bir tartışma yaşar. Tartışma sırasında Meryem tarafından pezevenlikle ve erkek olmamakla suçlanır. Diğer insanlara karşı hoşgörülü davranan Meryem'in kocası, ailesi ve arkadaşları arasında şiddet eğilimli bir kişilik olarak ortaya çıkar. Meryem için, ev sahibi karakterinden sonra ortadan kaldırılması gereken ikinci engel, Meryem'in kocasıdır. Filmde, ev sahibinin oğlu, Meryem ile gizli bir ilişki yaşayan ve hikâyenin gizli öznelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Diğer karakterlerden farklı olarak, ev sahibinin oğlu, özgüveni yerinde olmasına rağmen, şiddet yerine kurnazlıkla sorunlarını çözer ve bu sayede film boyunca kimse tarafından fark

edilmez. Babasına duyduğu nefretle, Meryem ile olan ilişkisinde babasını bir engel olarak gören ev sahibinin oğlu, babasının iktidarını sona erdirmek için tehlikeli planlar yapar.

Film, özellikle İsa ve Meryem etrafında dönen olaylarla şekillenir. İsa, diğer karakterler tarafından sürekli olarak erkekliği üzerinden aşağılanır ve bu durum, onun kendini ispatlama çabasına yol açar. Yaşadığı cinnetler ve gördüğü psikolojik ile fiziksel şiddet, onda nevrotik semptomlara neden olur. Hayatına son verme düşüncesiyle mücadele ederken, bir anda yaşama tutunmaya karar verir ve bu süreçte, libidonun verdiği dürtülerle yaşam mücadelesine girer. Filmde, ev sahibinin iktidar konumunda olması, Meryem ile yaşamak istediği ilişkide onu bir engel olarak gösterir. Benzer şekilde, ev sahibinin oğlu da Meryem ile olan ilişkisinde babasını bir engel olarak görür ve onu ortadan kaldırmak için planlar yapar.

Filmdeki diğer erkek karakterler, baskın ve maskülen tavırlarıyla öne çıkar. Söyledikleri küfürler ve yaptıkları yorumlar sürekli olarak erkeklik üzerinden devam eder. Bu durum, İsa karakterini baskı altında tutar ve ona eziklik hissi verir. İsa, erkek egemen bir toplumda kendini ispatlamaya çalışır, ancak film sonunda hayatına son verir. Film karakterlerine psikanalitik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, Oedipus karmaşası, kastrasyon kompleksi, çok yönlü kişilik eylemliliği ve libido gibi kavramların ön plana çıktığı görülür.

5.2. Kader Filminin Çözümlemesi

Kader filminin baş kahramanı Bekir, tüm saplantılarıyla birlikte film boyunca arzularının peşinden giderek dürtülerine teslim olmuş ve hazza ulaşmaya çalışmıştır. Bir ortamda arkadaşlarıyla birlikteyken Uğur hakkında fantezilerini paylaşırken, bilinçaltı hakkında da bilgiler vermiştir. Filmde Bekir, Uğur'u hazza ulaşabileceği bir nesne olarak görmüş ve onunla birlikte olmayı arzulamıştır. Ancak Uğur'un her seferinde Bekir'i engellemesi ve reddetmesi, Bekir'i saplantılı bir duruma sürüklemiştir. Hazzı gerçekleştiremeyen Bekir, yaşam tarzını değiştirerek hazza ulaşma yolunda hayata tutunmuştur. Ancak bu çabaları her seferinde Uğur tarafından engellendiğinde, Bekir intihar ederek eros'tan thanatos'a geçiş yapmıştır. Uğur'un babası, hasta yatağında yatalak bir yaşam sürdürdüğü için aile içindeki iktidarını kaybetmiş, bu durum Uğur'un annesinin Cevat ile yaklaşmasına yol açmıştır. Cevat, Uğur'un ailesine yardım ederken, aslında yardım etme bahanesi altında Uğur'un annesiyle birlikte olma arzusunu yansıtmıştır. Cevat'ın yardım etme motivasyonunun temelinde cinsel birliktelik yattığı görülmüştür. Cevat'ın yokluğunda yardım etmek isteyen kırtasiyecisi Kemal de, Uğur'un annesine tecavüz ederek gerçek niyetini ortaya koymuştur.

Filmin bir diğer psikanalitik karakteri Uğur'un kardeşi Kudret'tir. Kudret, iktidarını kaybetmiş bir babanın oğlu, başka bir erkeği arzulayan Uğur'un kardeşi ve iktidarını kaybettiği için başka bir erkekle olan annenin oğludur. Annesi ve ablası hakkında mahallede dedikodular yayılmış, Kudret bu duruma travmatik tepkiler vermiştir. Kahvehanede kendisine yapılan homofobik şakaları kaldıramayan Kudret, bu durum karşısında sürekli olarak sinir krizleri geçirmiştir. Filmdeki diğer karakter Kâmil ise, arkadaşlarıyla birlikte Kudret'e homofobik şakalar yapan tarafta yer almıştır. Zagor, filmde fazla gözükmemesine rağmen olay örgüsünde sürekli bir varlık olarak hissedilmiştir. Uğur'a âşık olan Zagor, Bekir için aşılması gereken tek kişi ve hazza ulaşmasındaki tek engel olarak karşımıza çıkmıştır.

Babası tarafından hayatını kurabilmesi için tüm imkanlar seferber edilmiş olmasına rağmen Bekir, kendisine sunulan hayatı reddetmiş ve bastırılmış duygularını, haz nesnesi olarak gördüğü Uğur'un peşinden giderek gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. Arzularının peşinden giderken karşılaştığı durumlar eşliğinde zaman zaman depresyona sürüklenmiş, öfke krizleri yaşamıştır. Özellikle hazza ulaşma çabaları engellendiğinde, kendini ve çevresini yıkıma uğratmıştır. Bekir, arzusunu gerçekleştirebilmek adına kendisine sunulan tüm imkanları geri çevirmiş, tek motivasyonu Uğur'la bir ilişki kurmak olmuştur. Bunu başaramadığı için Uğur'un peşinden şehir şehir dolaşmış, her seferinde ailesinin yanına dönmek zorunda kalsa da, saplantılı ilişkisi aklına geldiğinde Uğur'un yanına gitmiştir. Hazza ulaşma uğruna ailesinden, çocuklarından ve karısından vazgeçebilecek bir hayat sürmüştür. Aynı zamanda, Bekir, sıradan bir orta sınıf ailenin çocuğu olarak başladığı hayatını, gece kulüplerinin, karanlık sokakların ve kötü otel odalarının müdavimi olarak sürdürmüş, öfke krizleri ve intiharlarla nevrotik tepkiler göstermiştir. Meyhanede kendi kendine konuşurken görülmesi de bu nevrotik tepkilerin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Bekir'in bu durumda olmasının bir nedeni de hazza ulaşamamış olmasıdır.

Cevat, maskülen bir tavırla Uğur'un ailesine yardım etmiş, iktidarını gerçekleştiremeyen Uğur'un babasının yerini doldurarak ailenin reisi gibi davranmıştır. Uğur'un ailesine yardım etme motivasyonunun temelinde annesiyle birlikte olma arzusu yatmıştır. Ailenin koruyucusu olarak kendini gören Cevat, ergen çocuk Kudret yüzünden karıştığı bir kavgada bıçaklanarak öldürülmüştür.

Filmde hakkında çok az bilgi verilen Zagor, film boyunca bir bela olarak gösterilmiştir. Cezaevinden yeni çıkan Zagor, Cevat'ı öldürmüş, yakalanması sırasında iki polisin ölümüne sebep olmuş ve gittiği her cezaevinde isyan çıkarmıştır. Filmde, Uğur ile Bekir arasındaki tüm engeller Zagor olarak betimlenmiştir. Zagor cezaevine girse dahi, bu engel Bekir için hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. Zagor'un cezaevine girmesi, Bekir'in Uğur'un peşinden gitmesine engel olamamıştır. Uğur'un erkek kardeşi Kudret, mahalledeki tüm dedikodulara rağmen annesi, ablası ve yatalak babasıyla birlikte yaşamıştır. Bir kahvehanede çaycılık yapan Kudret, kahvedekiler tarafından yapılan homofobik şakalara maruz kalmıştır.

Kader filminin odak noktası, Bekir ve onun etrafında gelişen olaylardır. Bekir, bir gün dükkanına ansızın giren Uğur'a âşık olur ve bu durum onu saplantılı bir hale sokar. Bekir'in bu kadar saplantılı olmasının en büyük nedenlerinden biri Zagor'dur. Zagor, Bekir'e göre, Uğur'la arasındaki tek engel olarak gözükmektedir. Bekir, hazza ulaşma yolunda kendisine engel olan Zagor'u ortadan kaldırmak yerine, onun varlığını kabullenerek Uğur'a yaklaşmaya çalışmıştır. Bu durum, Bekir'de sürekli bir yıkım yaratmış ve Uğur'un bu ilişkiyi onaylamaması, Bekir'deki yıkımın şiddetini artırmıştır. Haz ilkesine göre doyum arayan Bekir, bu doyuma ulaşamadığında hem tepkisel davranmış hem de Uğur hakkındaki fantezileriyle ilgili hayal kurmuştur.

Filmin diğer dikkat çekici karakterlerinden biri olan Uğur'un babası, yatalak olduğu için aile içindeki iktidarını kaybetmiş ve etkisini yitirmiştir. Onun yerine Cevat, ailedeki iktidar boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Cevat'ın bu rolü üstlenirken ki tek motivasyonu cinsel enerjisi olmuştur. Filmdeki diğer erkek karakterler, Bekir'in yaşadığı sosyal ortam hakkında bilgiler vermişlerdir. Ancak Bekir'i bu karakterler arasında doğrudan etkileyen isim Zagor olmuştur. Zagor'un Uğur için vazgeçilmez olması, Bekir için bir yıkıma dönüşmüş ve Bekir'in nevrotik semptomlar göstermesine neden olmuştur.

5.3. Yeraltı Filminin Çözümlemesi

"Yeraltı" filminde, özellikle baş karakter Muharrem'in merkezde olduğu olaylar dikkat çekmektedir. Devlet memuru olan ve geçmişte yazarlık deneyimi bulunan Muharrem'in zengin bir iç dünyası olduğu filmde vurgulanmıştır. Etrafındaki insanlara yabancılaşması ve bu durumu kaldıramaması sonucu sık sık kaygılanan Muharrem, kâbuslar görmüş ve zamanla bu kaygıları sanrılara dönüşmüştür. Kaygıları arttıkça, kendi iç sesiyle ve aynaya bakarak yüksek sesle konuştuğu sahnelerle bu durum gözler önüne serilmiştir. Topluma yabancılaşması ve toplumdan uzaklaştırılması, Muharrem'i sürekli histeri krizlerine sürüklemiştir.

Filmin açılış sahnesinde Muharrem, kâbusla uyanmış ve derin nefes alarak rahatlamaya çalışmıştır. Yaşamındaki zorluklarla mücadele ederken nevrotik tepkiler göstermiş ve öz yeterliliğinin eksikliğini hissetmiştir. Bu zorluklarla mücadele eden Muharrem'in öz saygısının azaldığı ve iç denetim odağını kaybettiği belirginleşmiştir. Bir atari salonuna giden Muharrem, oradaki çocuksu tavırlarıyla geçmişine dair ipuçları sunmuştur. Belgesel izleme sahnesinde ise İd, ego ve süper ego arasındaki çatışmanın dışavurumu gözlemlenmiştir. İç seslerinde Muharrem'in kendine olan acımasızlığı, öz saygısının ve öz yeterliliğinin düşüklüğü vurgulanmıştır. Kendi ifadesiyle histeri nöbetleri geçirdiği anlaşılmıştır. Yoğun baskı altında olan Muharrem, bu baskıyı seks ve mastürbasyon yaparak hafifletmeye çalışmış, bu da haz ilkesine göre tatminsizliğini göstermiştir. Bilinçdışının gösterdiği takıntılar sonucu, Muharrem mutfakta bulduğu bir patatesi saplantılı bir şekilde her yere götürmüştür. Tatminsizlikler yaşadığı için bir hayat kadınıyla sapkın fantezilere girmiştir. İd, ego ve süper egosunun çatışmasını sonlandırmak için mümkün olduğunca karanlık, loş ve kendi tabiriyle ahlaksız yerlerde dolaşmıştır. Filmin sonunda hayat kadınıyla yaşadığı ilişkide fantezisini gerçekleştirmesi, Muharrem'in hazza ulaşmasını ve rahatlamasını sağlamıştır.

"Yeraltı" filminin ana karakteri Muharrem, sürekli duygu değişimleri yaşayan, kâbuslar ve sanrılar gören bir karakter olarak betimlenmiştir. Genellikle depresif bir tavır sergileyen Muharrem, aniden histeri

nöbetleri geçirerek saldırgan bir kişiliğe bürünmüştür. Karakterde bilinçdışı kavramlarının yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Muharrem'in doğru düzgün iletişim kurabildiği tek kişi Türkan'dır. Bunun en büyük nedeni, Türkan'ın Muharrem'i bir üst akıl olarak görmesi ve onun sözlerini dinlemesidir. Filmin sonunda, Türkan'ın Muharrem'in sözlerine itiraz etmesi üzerine aralarında şiddetli bir tartışma yaşanmıştır. Sürekli histeri nöbetleri geçiren Muharrem, bu tartışmada da kendini tutamayarak saldırganlaşmış ve öfkesini dindirebilmek için evdeki her şeyi parçalayıp dağıtmıştır. Muharrem'in mazoşist bir cinsel fanteziye sahip olduğu ve fantezisini gerçekleştirdikten sonra rahatladığı görülmüştür.

Filmde pek görünmeyen Aslan Bey hakkındaki tüm bilgiler, Muharrem ve Türkan tarafından anlatılmıştır. Eşi öldükten sonra yalnızlık yaşayan Aslan Bey'in en büyük fobisi ölüm olmuştur. Eşi öldükten sonra sıranın kendisine geldiğini düşünmeye başlamış ve bu düşünceyle biraz daha dindarlaşmıştır. Türkan tarafından, hiçbir nedeni olmaksızın köpek gibi uluduğu belirtilmiştir. Bu durum, Aslan Bey'in de nevrotik semptomlar gösterdiğine dair bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Türkan'a sürekli kötü davranan Aslan Bey, filmin sonunda onunla evlenerek yeni bir yola girmiştir.

Roman yazarı olan Cevat ise, arkadaşları tarafından saygı duyulan ve aynı zamanda çekinilen bir kişi olarak gösterilmiştir. Yazdığı yazılar ödülleri olsa da aslında Cevat'ın arkadaşlarının hikâyelerini izinsiz olarak yazdığı filmde ortaya çıkmıştır. Yüksek özgüvene sahip olan Cevat, kendinden emin tavırları ve yüksekte bakışlarıyla arkadaşları arasında liderlik vasfını üstlenmiştir. Kendinden emin tavırlar sergilese de aslında karşısındakini küçümseyerek kendini yücelttiği filmde gözlemlenmiştir. Muharrem için Cevat, diğer arkadaşlarının aksine aşağılanması gereken bir hırslı olarak yansıtılmıştır. Yanındaki arkadaşlarının kendisine yalalaklık yapması, Cevat'ı rahatsız etmemiş, aksine bu durum onun egosunu okşamıştır."

Filmdeki karakterler Sinan ve diğer iki arkadaş, öz yeterlilikten yoksun olarak betimlenmiştir. Cevat'a olan bağlılıkları dikkat çekici olmakla birlikte, hakkında fazla bilgi verilmemiştir. Tartışmalarda içten içe bazen Muharrem'i destekleseler de bunu açıkça dile getirmemişlerdir. Arkadaş grubu, sürekli alaycı bir tavır sergileyerek Muharrem'i küçümsemiştir. Cinselliğe olan düşkünlükleri, konuşmalarında ve davranışlarında belirginleşmiştir. Grup içinde Muharrem'e en çok merhamet gösteren kişi Sinan olmuştur. Sinan, Cevat'ın hikâye hırslısı olduğunun farkında olmasına rağmen, bu duruma sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Dostoyevski'nin "Yeraltından Notlar" romanından serbestçe uyarlanan filmde baş kahraman Muharrem'dir. Muharrem, memuriyet hayatını ekmek derdi olarak görmüş ve istemeyerek de olsa bu hayata devam etmek zorunda kalmıştır. Eski dostlarıyla çıkar çatışmaları ve ahlak üzerine girdiği tartışmalarda, kendi ahlak anlayışına göre haklı olmasına rağmen, mağlup olarak onlarla tekrar yüzleşmek için fırsat aramıştır. Kendi ahlak inancına göre kazanamayacağı bir yüzleşmeye gitmek, Muharrem için mantıksal olarak kabul edilemez bir şey olsa da dürtülerine hâkim olamamıştır. Yaşadığı kaygılarla mücadele edemeyen Muharrem, nevrotik semptomlar göstererek histeri krizlerine girmiş ve sanrılar yaşamıştır.

Filmdeki diğer karakterler, kendi bilinçdışları hakkında fazla ipucu vermemekle birlikte, Muharrem'in hikâyesine destek olmuştur. Psikanalitik açıdan incelenmesi en uygun karakter Muharrem'dir. Yaşadığı olaylarla birlikte nevrotik semptomlar göstermiş, dürtülerine hâkim olamamış ve buna göre tepkiler geliştirmiştir. Muharrem'in en belirgin özelliği, toplumun ahlak normlarına karşı olması ve bu tabuları yıkmak için kendine göre en iğrenç olayları yaşamasıdır. Toplumun bu tabularına karşı, Muharrem, id ve süper ego karşısında bile egosunu gerçekleştirme arzusunda olmuştur. Yaşadığı histeri krizleri ve sanrılara karşı travmalarıyla yüzleşmeyi tercih eden Muharrem, filmin sonunda kendini daha da rezil bir duruma sokmuştur. Kendi tabiriyle kabul edemeyeceği bir duruma düşmüş olmasına rağmen, yaşadığı tüm rezilliklerle birlikte, kendi inancı doğrultusunda kendini gerçekleştirmiş ve bir rahatlama, boşalım yaşamıştır.

6. Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin bağımsız sinema temsilcilerinden auteur yönetmen Zeki Demirkubuz'un filmlerindeki erkek karakter temsillerinin psikanalitik karakter çözümlemesi ele alınmıştır. Çalışmada, Freud'un bilinçdışı, id, ego, süperego, iğdiş edilme, Oedipus karmaşası, eros ve thanatos gibi

kavramlarından yararlanılmıştır. Freud'un kendi kişisel psikanalitik çözümlenmeleri ve rüya yorumlamaları, bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Freud'un psikanaliz kuramına olan yaklaşımı, bugüne kadar bu konuda yapılmış en kapsamlı araştırma olması sebebiyle dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, ilk bölümde Freud'un biyografisi ve çalışmalarına yer verilmiştir. Freud, bilinci id, ego ve süperego olarak tanımlanan üç farklı aşamadan oluşan bir buz dağına benzetmiştir. İd, beynimizde gelişen düşüncelerin tüm isteklerini tanımlarken, ego çevresel faktörlerle birlikte id'i dengeleyen, onun isteklerine karşı eleştiri getiren ve isteklerini planlayan bir kavram olarak anlatılmıştır. Süperego ise bu iki denge arasındaki vicdan muhasebesini yapan bir kavramdır. İnsanlık tarihi boyunca gelişen olaylar ve hikâyeler, id'in isteklerine karşı onu dengeleyen ego ve toplumun kurallarıyla, öğrenilmişliklerle onu baskılayan süperego ile açıklanmıştır.

Zeki Demirkubuz'un filmlerindeki erkek karakterler bu tanımlamalar çerçevesinde değerlendirildiğinde, araştırmadaki bulgulara kaynaklık etmiştir. Yönetmenin toplumun içinde bulunan sıradan insanın öyküsünü anlatan yeni gerçekçi sinema anlayışını benimsemiş filmlerindeki karakterler, gerçek insan hayatına yakın sonuçlar göstermiştir. Özellikle 'Üçüncü Sayfa' filmindeki İsa karakterinin hikâyesi, İstanbul'un varoş bir semtinde geçmiş ve bu semtleri bilen insanlar için yabancı olmamıştır. İsa, erkek egemen bir film evreni içerisinde, hayallerinin peşinden giderek nevrotik semptomlar gösteren bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Wilhelm Reich'in önermesine göre, İsa'nın yaşadığı toplum ve etrafında gelişen olaylar, onu birtakım işler yapmaya sevk etmiş ve kendi bilinçdışı ile ilgili bilgileri izleyiciye aktarmıştır. Arzuya ulaşma yolunda karşılaştığı engelleri aşmaya çalışmış, ancak başaramamıştır. Bu durum, Oedipus karmaşasında olduğu gibi, yüzyıllardır anlatılan bir Antik Yunan hikâyesinin 1900'lerin sonunda benzer bir şekilde sinemaya aktarılmasının, id, ego ve süperego çelişkisinin kişide oluşturduğu semptomları göstermiştir. Hazza ulaşamayan ve kendini gerçekleştiremeyen İsa, Oedipus karmaşası yaşamış ve Kral Oedipus gibi intihar etmiştir.

'Kader' filmindeki Bekir karakterinin hikâyesi de psikanalitik açıdan seyirciye oldukça fazla bilgi vermiştir. Toplumun ona gösterdiği sıradan bir hayatı yaşayan Bekir, Uğur'u gördüğünde onun hakkında fantezilere sahip olmuştur. Sahip olduğu bu fantezilerle kendini gerçekleştirmek isteyen Bekir, bütün tabulara karşı gelerek hazzın peşinden gitmeye karar vermiştir. Hazzın nesnesi olarak Uğur, Bekir'in fantezilerini engelleyebilmek için araya Zagor karakterini koymuştur. Film boyunca tüm motivasyonu cinsel haz olan Bekir, Uğur'la birlikte cinsel birleşme istemiş, ancak hazza ulaşamamış ve nevrotik semptomlar göstermiştir.

'Yeraltı' filmindeki Muharrem karakteri ise, hayatını yaşarken hiçbir tabuyu kendine baz almadan, tabular yüzünden sahteleşen ve mış gibi davranan insanlardan nefret ederek, tüm arzularını özgürce yaşayabilmiştir. Bu özgürlük, insanlar tarafından dışlanmasına neden olmuş, bu dışlanma neticesinde intikam ve haset duyguları güçlenmiştir. Muharrem, arkadaşlarına karşı kin gütmüş, onlardan öç almak istemiş ve sonuçta başarısız olmuştur. Bu başarısızlık, Muharrem'de histeri krizleri ve sanrılar oluşturmuştur.

Freudyen bakış açısıyla Zeki Demirkubuz'un filmlerindeki erkek temsilleri incelendiğinde, karakterlerin hangi hareketleri niçin yaptıkları anlaşılmıştır. Yönetmenin filmlerindeki karakterler, gerçekçi sinema akımı sayesinde, abartıdan uzak ve karikatürize edilmemiş oldukları için psikanalitik karakter çözümlenmesine uygun bulunmuştur. Sinemanın icadı olan 1895 yılı, aynı zamanda kamuoyuna duyurulan psikanaliz kuramının doğum yılıdır ve bu kuram, bugüne kadar birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Ancak daha kapsamlı bir araştırma Freud'tan sonra yapılmadığı için, psikanaliz kuramı hala geçerliliğini sürdürmektedir. Birçok sanat dalında eserlerle ilgili psikanalitik çözümlenmeler yapılmıştır. Klasik psikanalizde, bir divana uzanarak dinlenen vakaların söyledikleriyle ilgili psikanalitik çözümlenmeler yapılırken, birçok sanat eseri de gözlemlenerek analiz edilmiştir. Gözlem ve yorumlama, psikanalitik çözümlenme yöntemlerinden biri olarak literatüre geçmiş, birçok sanat eseri semiyotik açıdan incelenmiş ve imgelerin ne anlama gelebileceği ile ilgili yorumlamalar yapılmıştır.

Bu çalışma, Zeki Demirkubuz filmlerindeki erkek temsillerinin, gerçek bir kişi gibi ele alınmasını ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde gözlem ve yorumlama yoluyla psikanalitik karakter çözümlenmesine imkân

tanımıştır. Yapılan karakter analizlerinde, karakterlerin gerçek kişilik gibi tutarlılık gösterdiği ve yaşadığı psikolojik buhranlar sonucunda gerçek bir kişi gibi nevrotik tepkiler verdiği gözlemlenmiştir. İncelenen filmlerdeki bulgular, psikanaliz kuramı ile ilişkilendirilerek bu çalışmada anlatılmıştır.

Kaynakça

- Altman, C. F. (1985). *Psychoanalysis and Cinema: The Imaginary Discourse*, London: University of California Press
- Akyürek, Feridun (2004) *Senaryo Yazarı Olmak, Senaryo Yazmak*, İstanbul: Mediacat Yayınları
- Arslan, U. T. (2005) *Bu Kabuslar Neden Cemil?; Yeşilçam'a Erkeklik ve Mazlumluk*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, U.T. (2011) Aynanın Sırları: Psikanalitik Film Kuramı. *Kültür ve İletişim* (12), 10-38.
- Aytaş, M. Özkar, M. (2020) Lacan'cı Psikanaliz Açısından Ömer Lütfi Akad Sinemasına Bakış: "Anneler ve Kızları" (Editör: Serhat Koca, Nergis Karadaş) *Platon'un Mağarasından Sinema Perdesine Sosyolojik Film Okumaları*, Konya: Literatürk Academia
- Bakır, B. (2002) Filmin Psikanalitik Çözümlemesinde Temel Kavramlar, *Sinemasal*, s. 7 (Güz).
- Bakır, B. (2008) *Sinema ve Psikanaliz*, İstanbul: Hayalet Kitap
- Chion, M. (2003) *Bir Senaryo Yazmak*, İstanbul: Agora Kitaplığı
- Creed, B. (2000) Film and Psychoanalysis. J. Hill, & P. C. Gibson *Film Studies: Critical Approaches* (s. 75-88). UK: Oxford University Press
- Demir, Ö, & Acar, M. (1997) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları
- Erdoğan, N. (1993). *Seyirci ve Sinema*, Ankara: Med Campus Yayını.
- Erdoğan, N. (1996) Sinema ve Psikanaliz, *Toplum ve Bilim*, 70 (Güz), 241-249
- Esslin, M. (1963). Brecht, the Absurd, and the Future. *Tulane Drama Review*, 7(4), 43-54.
- Freud S. (2013) *Psikanaliz Üzerine* (çev.) Avni Öneş, İstanbul: Say Yayınları
- Freud, S. (1959) *Toplu Makaleler*, (çev.) Joan Riviere, c. 5, The Hogarth Press Ltd. and Basic Books, Inc. <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/eros-ve-thanatos.html>, (E.T. 01.07.2020).
- Freud, S. (1996) *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış 1938*, (çev.) Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi
- Freud, S. (2012) *Totem ve Tabu* (çev.) Kâmuran Şipal, İstanbul: Say Yayınları
- Freud, S. (2016) *Psikanalize Giriş Dersleri* (çev.) Selçuk Budak, Türkiye: Öteki Yayınevi
- Freud, S. (2021) *Rüyaların Yorumu*. (çev.) Dilman Muradoğlu, Say Yayınları
- Fromm, E. (2019) *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları* (çev.) Aydın Arıtan, Ankara: Say Yayınları
- Geçtan, E. (2006) *Psikanaliz ve Sonrası* İstanbul: Metis Yayınları
- Hayward, S. (2012) *Sinemanın Temel Kavramları* (çev.) U. Kutay ve M. Çavuş, İstanbul: Es Yayınları
- Jaccard, R. (1983) *Freud* (çev.) Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitapevi
- Koca, S. (2018). *Yeni Türk Sinemasında Biçem*. Konya:Literatürk
- Kocabay, H. K., (2008), *Tiyatroda Göstergibilim*, İstanbul: E Yayınları
- Metz, C. (1974) *Film Language*, UK: Oxford University Press
- Metz, C. (1990) *Psychoanalysis and Cinema: The Imaginary Signifier*, London: Macmillan.

- McLeod, S. A. (2018) What are the most interesting ideas of Sigmund Freud? *Simply Psychology* (E.T. 03.10.2020) <https://www.simplypsychology.org/Sigmund-Freud.html>
- Moran, B. (2007) *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Oluk, A. (2013) *Klasik Anlatı Yapısı*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- Penley, C. (1989). *The Future of an Illusion: Film, Feminism, and Psychoanalysis*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Plotnik, R. (2009) *Psikoloji'ye Giriş*, (çev.) Tamer Geniş, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Reich, W. (2014). *Karakter Analizi*. (Çev.Leyla Uslu). İstanbul. Cem Yayınları
- Simanowitz, V., & Pearce, P. (2003). *Personality Development*. McGraw-Hill Education (UK).
- Smith, E., Atkinson, R.C. Atkinson, R., Bem, Daryl J., Susan N. (2017) *Psikolojiye Giriş* (çev.) Öznur Öncül ve Deniz Ferhatoglu, Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Stam, R. (2000) *Film Theory: An Introduction*. UK: Blackwell Publishers.
- Stam, R. (2014), *Sinema Teorisine Giriş* (çev.) Selda Salman, Çiğdem Asatekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Türkoğlu, N. (2014) *Psikanaliz ve Sinema Üzerine*, *Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar içinde*, (Editör Murat İri), İstanbul: Derin Yayınları (143-156)
- Tura, S. M. (2010) *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul: Kanat Kitap
- Ulutaş, S., Koca, S. (2023). *Sinema Filmlerinde Ruh Halleri: Tabutta Röveşata Filminin Fenomenolojik İncelemesi* - *Tykhe Sanat Ve Tasarım Dergisi*. 8 (15).
- Ulutaş, S. (2022). *Sinemada Duygulam, Duygulanım Ve Güç İlişkisi: 'Yol Kenarı' filmi İncelemesi*. *Journal of History School*, 15(LVI), 402-434.
- Wellman, W. (2004) *Senaryo Yazarının Yol Haritası*, İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları
- Winkler, M. M. (2011) *Cinema and Classical Texts*, UK: Cambridge University Press.

Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi Evaluation of Students' Healthy Lifestyle Behaviors

Rasim Babahanoğlu,^a
Tuğbanur Baş^b

^a Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye.
rasimbabahanoglu@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6538-0329

^b Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye.
tugba_61@hotmail.com.tr
ORCID: 0009-0000-2728-6326

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12.02.2024

Düzeltilme tarihi: 20.05.2024

Kabul tarihi: 13.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Sağlık,

Sağlıklı yaşam,

Sağlıklı yaşam biçimi,

Öğrenciler.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 12.02.2024

Received in revised form: 20.05.2024

Accepted: 13.06.2024

Keywords:

Health,

Healthy life,

Healthy lifestyle,

Students.

ÖZ

Bu çalışmanın ana motivasyonu öğrencilerin sağlıklı yaşam biçimlerinin araştırılmasıdır. Toplumun önemli grubunu oluşturan gençlerin gerek bireysel gerekse toplumsal olarak sağlıklı yaşama davranışlarına sahip olup olmadıklarının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırma kapsamında incelenen örneklem grubu, ileride topluma birebir hizmet sunacak profesyonel meslek çalışan adayları olmasından dolayı sağlığın her yönü ile yaşam biçimleri ve sağlık arama davranışlarının tespit edilmesi bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir. Hizmet sundukları kişi/kişilerin riskli ve/veya dezavantajlı olabilme ihtimalleri yüksek olmalarından dolayı öncelikle araştırma kapsamındaki örneklem grubunun sağlık bakımından da daha hassas olmaları beklenilmektedir. Çalışma, nicel araştırma desenine dayanmakta ve evren olarak da Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluştururken örneklemi ise 300 öğrenciye ulaşılmış ve 297 veri analize dahil edilmiştir. Elde edilen verilerin analizleri parametrik olarak dağılım sağladığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sonuçlar bulgulararak tablo halinde verilmiş ve açıklamaları ile birlikte yazılmıştır. Sonuç olarak, bu araştırma her ne kadar üniversite gençleri ile sınırlı olsa da sonuç itibarı ile toplumun genelini ilgilendiren önemli bir konuya temas etmektedir. Sağlıklı yaşama davranışının kazanılması toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bir konu olmasından ötürü benzer çalışmalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the healthy lifestyles of students. It is crucial to establish whether young people, who are a significant segment of society, exhibit healthy individual and social behaviours. In this research, the examined sample group holds significant importance in determining lifestyles and health-seeking behaviours across all aspects of health. This is due to their status as professional candidates who will provide one-to-one service to society in the future. The research expects the sample group to be more health-sensitive due to the high probability of providing services to risky and/or disadvantaged individuals. The study is based on a quantitative research design and the population consists of students studying at Hitit University Faculty of Health Sciences, while the sample was 300 students and 297 data were included in the analysis. Analyses of the data obtained were found to provide parametric distribution. The determined results are presented in a table and written with explanations. In conclusion, although limited to university youth, this research addresses a significant societal issue. As the acquisition of healthy living behaviour is a concern for all segments of society, it is recommended that similar studies be expanded.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Babahanoğlu, R., Baş, T. (2024). Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) 10 (1), s. 39- 50.

* DOI: 10.46442/intjcss.1435518

** Sorumlu yazar: Rasim Babahanoğlu, rasimbabahanoglu@hitit.edu.tr

GİRİŞ

Sağlıklı yaşama davranışına sahip olmak ya da uygulamak kişilerin tercih ve tutumlarına bağlı bir durumdur. Bununla birlikte sağlığı etkileyen, çevresel, aile, arkadaş, ekonomi ve sosyo-kültürel durum gibi birçok etken de belirleyici bir role sahiptir. Ayrıca sağlıklı yaşam biçimine yönelik bütüncül (holistik) olarak sağlığın korunması ve teşvik edilmesine yönelik sergilenen davranışlar da sağlıklı yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Sungur vd., 2019).

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin sağlıklı yaşama davranışları konusundaki yaşam biçimleri ve buna etki eden faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamındaki katılımcıların toplum ve sağlık ile teorik ve pratik bilgileri aldıklarından dolayı araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla gerek kendi yaşam döngülerinde gerekse toplum bazında sağlık bakımında rol model olabilecek bu popülasyonun sağlıklı yaşam biçim davranışlarının tespit edilmesi önemli bir konu olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü yaşam biçiminden dolayı oluşan hastalıkların ve buna bağlı ölümlerin önüne geçilebilmesi için birey ya da bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları kazanması gerekmektedir. Bu davranışların kazanılması bireylerin kendisi ve hastalığı hakkında daha çok bilgi sahibi olmasıyla birlikte, kronik hastalıkların önlenmesinde, kronik hastalıklarda yaşam kalitesinin artırılmasında ve sağlıklı yaşlanmada büyük önem taşıdığı bilinmektedir (Yüksel, 2020).

Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinin bünyesinde aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini devam eden Hemşirelik, Sosyal Hizmet, Çocuk Gelişimi, Sağlık Yönetimi ve Beslenme ve Diyetetik gibi bölümlerde okuyan öğrencilerin sağlıklı yaşam davranışlarının tespiti oldukça önem arz etmektedir. Nitekim bu bölümlerin gerek teorik gerekse uygulamaya dönük bireysel ve toplumsal sağlık ile iç içe oldukları bir gerçektir. Öğrencilerin eğitim öğretim dönemleri boyunca uygulama/stajlarda kendilerine ve topluma karşı sağlıklı yaşama davranışlarına sahip olabilme düşüncesi ön planda olduğu bir gerçektir. Mezuniyetten sonraki dönemlerde de meslek hayatlarında da toplum birey ve aile gibi önemli kesimlerle iç içe yaşayacakları için kendileri için sağlıklı yaşam şartlarının oluşması gerekli olduğu gibi müracaatçı ya da hastalarına da sağlıklı yaşam ortamı sunmaları da oldukça gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda sağlıklı yaşam biçimine sahip öğrencilerin gerek günlük yaşamlarında gerekse mesleki hayatlarında sağlıklı davranış biçimlerini hitap edecekleri kitleye de uygulatmaları oldukça önem arz etmektedir.

Bu bağlamda hedeflenen kitlenin sağlıklı yaşam biçim davranışlarını tespitini yapmanın ve aynı zamanda etkileyen faktörleri ortaya koymanın çalışmanın özgünlüğü açısından oldukça değerli olduğu düşünülmektedir.

Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi bünyesinde aktif bir şekilde eğitim öğretime devam eden Hemşirelik, Sosyal Hizmet, Çocuk Gelişimi, Sağlık Yönetimi ve Beslenme ve Diyetetik gibi bölümler mevcuttur.

Bu bölümlerde okuyan ve öğrencilerin gerek kendi yaşamlarında gerekse mesleki hayatlarında hizmet sundukları kitleye sağlığa yönelik oldukça önemli görevler yerine getirmektedirler. Nitekim bu bölümlerde tıbbi/medikal düzeyde sağlık hizmetlerini sunan hemşirelik mesleği (Akgün Kosta vd., 2014) birey aile ve topluma yönelik psiko-sosyal ve ruhsal yönden sağlık ve refah modelleri ile mesleki disiplinle müracaatçı sistemine hizmet sunan sosyal hizmet disiplini (Zastrow, 2013), aynı şekilde sosyal hizmette olduğu gibi, çocuk sağlığı ve gelişimi üzerinde profesyonel müdahale ve planlamalar yapan çocuk gelişimi mesleğinin yaklaşımı, beslenme ve sağlık arama ile sağlık yönetimi gibi topluma yönelik verilen hizmetlerin mesleki disiplinler çerçevesinde (Bostan ve Beşer, 2017) sundukları bilinmektedir. Dolayısıyla bu bölümlerde okuyan ve mezuniyetten sonraki hayatlarında sağlıklı yaşama biçimlerini tespitinin yapılması ön plana

çıkılmaktadır. Bunla birlikte mesleki olarak sunmuş oldukları hizmetlerin bireysel ve toplumsal düzlemde olmasından dolayı, sağlığı etkileyen faktörlerin üzerinde durma, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve müdahale planlarının yapılması (Kolaç vd., 2018) bu çalışmayı ayrıca değerli kılmaktadır.

Dolayısıyla, toplumdaki bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına sahip olmasında, geliştirmesinde ve devam ettirmesinde sağlık profesyonellerinin önemli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır (Tanrıverdi ve Işık, 2018). Bu nedenle de öncelikle kendilerinin sağlıkla ilgili bilgiye ve bilince sahip olarak, bu bilinç ve bilgileri tutum ve davranışa dönüştürmeleri gerekmektedir (Güner ve Demir, 2006: 18). Araştırma kapsamındaki örneklem grubunun da sağlıklı yaşam biçimleri ve davranış durumlarına bakmak ve ortaya koymak için araştırmada tespit edilen bulguların değerli olduğu düşünölmektedir.

Bu bağlamda ulaşılması hedeflenen katılımcıların sağlıklı yaşam biçim davranışlarının demografik sorular ile belirlemek amacıyla aşağdaki alt amaçların cevapları araştırılmıştır.

1. Sağlık Bilimleri Fakùltesinde okuyan öğrencilerin okuyan öğrencilerin sağlıklı yaşam biçim davranış düzeyleri nasıldır?
2. Sağlık Bilimleri Fakùltesinde okuyan öğrencilerin sağlıklı yaşam biçim davranış düzeyleri ile çeşitli sosyodemografik değişkenler (cinsiyet, yaşanılan yer, aile yapısı, ailenin sağlığa yönelik tutumu, devam etmekte olduğu bölüm, aile gelir durumu, sigara ve alkol kullanım durumu, ailede aşırı temizlik-kirlilik takıntısı olma durumu) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma, nicel desende olup, genel tarama modelinin bir alt türü olan, betimsel tarama modeli ile gerçekteşirilmıştir. Genel tarama modelleri, çok sayıda veriden meydana gelen bir evrende, evren ile ilgili genel bir yargıya vararak (Yıldırım ve şimşek, 2013:58; Büyüköztürk vd., 2013.14-20) evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemelerini ifade eder (Karasar, 2015). Tarama araştırmalarında, geçmiş olaylarla alakalı veri bulma, bu veriler arasında ilişki kurma ve yargılarda bulunmak için, kanıtların toplanması ve değerlendirilmesi büyük bir önem taşır. Doğru sonuçlara ulaşmak amacı ile bakıldığında, toplanan her verinin 'geçerlilik ve önem' bakımından eleştiri süzgecinden geçirilmesi büyük önem arz eder (Gall vd., 1996).

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakùltesi 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılında öğrenime devam eden lisans öğrencilerinin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışı (SYBD) alışkanlıklarını incelemek ve buna etki eden faktörleri ortaya koymaktır.

Bu araştırma, lisans düzeyindeki öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimini ne kadar uyguladıklarını ve ne kadarını hitap edecekleri kitleye yansıtılacağı tespit edilmesi bakımından oldukça değerli görölmektedir. Öğrencilerin sağlıklı yaşam biçiminin ne kadarını meslek hayatlarına yansıtabilecekleri ile birlikte sağlık üzerinde olumsuz faktörlerinin tespiti de son derece önem arz etmektedir. Sağlıklı yaşamı tehdit eden unsurların tespiti ve bunlara yönelik geliştirilecek önleme planlarını yapmak daha olumlu hale getirebilmek için yapılması gerekenler hakkında önerilerde bulunmak bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmanın evreni Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakùltesi 2021-2022 eğitim yılında lisans düzeyinde eğitime devam eden bütün öğrencileri kapsamaktadır. Örnekleme ise, evreni temsil edebilecek düzeyde gerekli kişilere ulaşılma hedeflenmektedir. Sağlık Bilimleri Fakùltesinde eğitime devam eden 1300 öğrencinin olduğu bilgisi edinmiştir.

Araştırmanın evreni gerçek ve ulaşılabilirlik bakımından ‘‘ulaşılabilir evren’’ modeli (Büyüköztürk vd., 2013:14-20) olarak seçilmiştir. Bilimsel çalışmalardaki hedeflenen evren sayısının 1300 kişilik olarak belirlendiği takdirde ulaşılabilir örneklem grubu için ise belirlenen ya da ulaşılabilen ideal sayının 297 olarak değerlendirilmiştir (Altunışık vd., 2012). Bu çalışmada örneklem yöntemi ise basit rastgele örnekleme modeli ile veriler elde edilmiştir. Basit rastgele örnekleme modelinde evren olarak belirlenen bütün birimler (bu çalışmada fakülteadaki bölümler) eşit seçilme şansına sahiptirler ve bu birimler de listelenerek rastgele seçilmektedirler (Kılıç, 2012). Bu bağlamda araştırma kapsamında toplam 300 veriye ulaşılmış olup 297 veri analize dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından hazırlanan katılımcılara ait bazı bağımsız değişkenlerden oluşan demografik bilgi formu (cinsiyet, yaşanılan yer, aile yapısı, ailenin sağlığa yönelik tutumu, okumakta olduğu bölüm ve aile gelir durumu, sigara ve alkol kullanım durumu, ailede aşırı temizlik/kirlilik takıntı durumu) ve Walker ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilen, Bahar ve arkadaşları (2008) tarafından geçerlilik güvenirliği yapılan Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği (SYBDÖ) ile gerçekleştirilmiştir.

Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları Ölçeği, Walker ve arkadaşları 1996 yılında tekrar revize etmiştir (Walker vd., 1996). Ölçek bireyin sağlıklı yaşam biçimi ile ilişkili olarak sağlığı geliştiren davranışları ölçmektedir. Ölçek toplam 52 maddeden oluşmuş olup 6 alt faktörü vardır. Alt gruplar, manevi gelişim, sağlık sorumluluğu, fiziksel aktivite, beslenme, kişilerarası ilişkiler ve stres yönetimidir. Ölçeğin genel puanı sağlıklı yaşam biçimi davranışları puanını vermektedir. Ölçeğin tüm maddeleri olumludur. Derecelendirme 4'lü likert şeklindedir. Hiçbir zaman [1], bazen [2], sık sık [3], düzenli olarak [4] olarak kabul edilmektedir. Ölçeğin tamamı için en düşük puan 52, en yüksek puan 208'dir. Ölçeğin alfa güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0.94'tür (Bahar vd., 2008).

Verilerinin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın verilerinin toplanması için Hitit Üniversitesi'nin 08.02.2022 tarihli ve 2022/20 sayı ile Etik Kurul İzni alınmıştır (Ek-1). Akabinde de verilerin toplanması için Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığının ve Akademik birimlerin bilgisi dahilinde uygulamaya geçilmiş ve veriler sağlıklı bir şekilde toplanmıştır.

Araştırmalar genellikle verilerin toplanma sürecine göre anlık, kesitsel ve boylamsal olarak üçe ayrılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013). Bu araştırma ise, anlık sürece göre gerçekleştirilmiştir. Anlık süreç, araştırmacının zamansal ve ekonomik gibi imkânlar dâhilinde verilere ulaşabilme olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2015: 132). Bu kapsamda; araştırmadaki katılımcılara yüz yüze anket uygulanarak veriler toplanmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20.0 programına aktarılıp ve gerekli analizler yapılmıştır. Yapılan normallik analizi sonucunda verilerin parametrik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca veri toplanmasında kullanılan ölçek ile katılımcıların bazı demografik değişkenleri (cinsiyet, yaşanılan yer, aile yapısı, ailenin sağlığa yönelik tutumu, okuduğu bölüm ve aile gelir durumu, sigara ve alkol kullanım durumu, ailede temizlik-kirlilik takıntısı olanların durumu) arasında anlamlılık düzeylerine bakmak amacıyla (parametrik veriler için) bağımsız gruplarda t-Testi ve Varyans (ANOVA) analizler yapılmış olup ve aralarındaki anlamlılık düzeyleri incelenmiştir. Bu bağlamda Normallik analizlerine bakıldığında, verilerin homojen bir biçimde dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 1). Bu analizlerden sonra bağımsız gruplarda t-testi ve Varyans analizi (ANOVA) analizleri yapılarak bulgu ve sonuçlar bölümüne yazılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında katılımlardan elde edilen verilerin istatistiki analizleri yer almaktadır.

Tablo 1. Normallik Testi

SYBDÖ Ort.	Skewnes	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnova			Shapiro-Wilk		
	-,221	-,034	İstatistik	Toplam	p	İstatistik	Toplam	p
			,034	297	297	200	297	,345

Tablo 1'e bakıldığında yapılan normallik testine göre verilerin homojenlik açısından normal dağıldığını ve parametrik dağılım özelliğini taşıdığını tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgi dağılımı

Cinsiyet	n	%
Kadın	241	81,1
Erkek	56	18,9
Aile yapısı	n	%
Çekirdek	238	80,1
Geniş	59	19,86
Yaşamın en çok geçtiği yer	n	%
Köy/Kasaba	39	41,1
İlçe/Şehir	135	45,5
İl/Büyük Şehir	123	13,1
Okuduğu bölüm	n	%
Hemşirelik	64	21,5
Çocuk Gelişimi	112	37,7
Sağlık Yönetimi	66	22,3
Sosyal Hizmet	34	11,4
Beslenme ve Diyetetik	21	7,1
Aile Gelir Durumu	n	%
Düşük	15	20,5
Orta	221	74,4
Yüksek	61	5,1
Sigara kullanma durumu	n	%
Kullanmıyorum	239	80,5
Kullanıyorum	58	19,5
Alkol kullanma durumu	n	%
Kullanmıyorum	231	77,8
Kullanıyorum	66	22,2
Aile Sağlık Tutumu	n	%
Çok dikkatli	85	28,6
Orta dikkatli	203	68,4
Az dikkatli	9	3,0
Ailede temizlik/kirlilik takıntısı	n	%
Evet/var	25	8,4
Hayır/yok	272	91,6
Toplam	297(100)	

Tablo 2'ye bakıldığında katılımcıların cinsiyet dağılımları incelendiğinde, %81,1'i kadınlar ve %18,9'u ise erkeklerden oluştuğu, katılımcıların %41,1'i köyde/kasabada, %45,5'i ilçede/şehirdede ve %13,1'inde ilde/büyük şehirde yaşadığı, katılımcıların %80,1'i çekirdek ailede ve %19,86'sı geniş aile yapısında olduğu, katılımcıların %21,5'i hemşirelik, %37,7'si çocuk gelişimi, %22,3'ü sağlık yönetimi, %11,4'ü sosyal hizmet ve %7,1'i beslenme ve diyetetik bölümlerinde okudukları, katılımcıların %20,5'i düşük, %74,4'ü orta, %5,1'i yüksek aile gelir durumuna sahip oldukları, katılımcıların %80,5'i sigara kullanmazken %19,5'i sigara kullandıkları, katılımcıların %77,8'i alkol kullanmazken %22,2'si alkol kullandıkları, katılımcıların ailelerinin sağlığa yönelik tutumu %28,6'sı çok dikkatli, %68,4'ü orta dikkatli

ve %3,0'ı az dikkatli oldukları ve katılımcıların ailelerinde aşırı temizlik/kirlilik takıntısı olma durumu %8,4'ünde varken %91,6'sında olmadığı görülmektedir.

Tablo 3. SYBDÖ ve Alt Boyutlarına İlişkin Ortalama Puanlar

SYBDÖ ve Alt Boyutları	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	Ss.	Skewness	Kurtosis
SYBDÖ	297	1,33	3,23	2,42	,51	-,22	,03
Sağlık Sorumluluğu	297	1,11	3,67	2,24	,57	,32	-,16
Fiziksel Aktivite	297	1,00	3,75	2,14	,43	,28	-,30
Beslenme	297	1,00	3,67	2,14	,67	,24	,45
Manevi Gelişim	297	1,33	4,00	2,85	,51	-,11	-,31
Kişilerarası İlişkiler	297	1,33	4,00	2,65	,54	-,01	-,61
Stres Yönetimi	297	1,13	4,00	2,48	,48	,25	-,09

Tablo 3'teki sonuçlardan; örneklemin SYBDÖ puanlarının minimum 1,33, maksimum 3,23 ve toplam tutum puan ortalamasının da $2,42 \pm 0,51$ olduğu anlaşılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan ortalaması 4'tür. Elde edilen verilerden Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışı Ölçeğinin toplam puan ortalamasının 2,42 olduğu anlaşılmaktadır. Alt boyutlara ilişkin veriler incelendiğinde; puanların minimum 1, maksimum 4,00 arasında değiştiği ve en yüksek ortalamanın *Manevi Gelişim* alt boyutunda elde edildiği görülmektedir ($\bar{X}=2,85$). Alt boyutlardan elde edilen puanlar sırasıyla; Sağlık Sorumluluğu: $\bar{X}=2,24$, *Fiziksel Aktivite*: 2,14, *Beslenme*: $\bar{X}=2,14$, *Manevi Gelişim*: $\bar{X}=2,85$ ve *Kişilerarası İlişkiler*: $\bar{X}=2,65$ ve *Stres Yönetimi*: $\bar{X}=2,48$ olarak hesaplanmıştır. SYBDÖ ve tüm alt boyutlarının Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) indeksleri ± 2 arasında olduğundan, normallik varsayımı da sağlanmaktadır (Jöreskog ve Sorbon, 1996; Tabachnick ve Fidell, 2013'den akt. Demir, Saatçioğlu ve İmrol, 2016: 133). Bu sonuçlara göre, dağılımın homojen olduğu ve katılımcıların sağlıklı yaşam biçimi davranış düzeylerinin orta derecede olduğu değerlendirilebilir.

Tablo 4. Demografik Değişkenlere Göre SYBDÖ Puanları ANOVA ve t-Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	n	SYBDÖ ($\bar{x}\pm Ss$)	SYBDÖ-Alt Boyutları					
			Sağl. Sor. ($\bar{x}\pm Ss$)	Fiz. Aktivite ($\bar{x}\pm Ss$)	Beslenme ($\bar{x}\pm Ss$)	Manevi Gel. ($\bar{x}\pm Ss$)	Kişiler. İl. ($\bar{x}\pm Ss$)	Stres Yön. ($\bar{x}\pm Ss$)
Aile Yapısı								
Çek. aile ¹	238	2,12±0,44	2,26±0,52	2,14±0,57	2,36±0,37	2,86±0,50	2,65±0,52	2,47±0,49
Geniş aile ²	59	2,22±0,39	2,22±0,45	2,14±0,56	2,23±0,55	2,81±0,53	2,67±0,62	2,50±0,45
t		1,32	1,83	0,11	0,14	0,22	2,50	0,33
p		0,26	0,16	0,89	0,86	0,80	0,80	0,71
Okumakta Olduğu Bölüm								
Hemşirelik ¹	64	2,11±0,36	2,26±0,53	2,08±0,47	2,36±0,47	2,77±0,48	2,67±0,58	2,41±0,41
Çocuk Geliş. ²	112	2,19±0,45	2,26±0,53	2,13±0,57	2,14±0,55	2,82±0,47	2,62±0,54	2,50±0,52
Sağlık Yön. ³	66	2,15±0,47	2,24±0,45	2,17±0,63	2,21±0,71	2,91±0,55	2,79±0,49	2,42±0,42
Sosyal Hiz. ⁴	34	2,02±0,37	2,20±0,51	2,12±0,64	2,22±0,54	2,96±0,55	2,82±0,43	2,42±0,46
Bes. ve Diyet. ⁵	21	2,13±0,53	2,13±0,53	2,87±0,53	2,44±0,63	2,87±0,53	2,02±0,32	2,83±0,51
F		1,15	0,36	0,70	0,74	1,07	9,95	3,68
p		0,33	0,83	0,58	0,56	0,36	0,00**	0,00*
Fark Grupları		-	-	-	-	-	(4>5)	(4>5)
Yaşadığı Yer								
Köy/kasaba ¹	39	2,14±0,43	2,22±0,41	2,12±0,46	2,14±0,55	2,84±0,33	2,60±0,54	2,50±0,46
İlçe/şehir ²	135	2,14±0,40	2,25±0,49	2,18±0,57	2,24±0,66	2,87±0,53	2,67±0,54	2,48±0,48
İl/B.şehir ³	123	2,12±0,46	2,27±0,55	2,10±0,60	2,12±0,70	2,84±0,53	2,64±0,56	2,47±0,49
F		0,73	1,12	0,67	0,76	0,29	0,32	0,05
p		0,47	0,32	0,51	0,51	0,74	0,72	0,94
Fark Grupları		-	-	-	-	-	-	-
Ailenin Sağlığa Yönelik Tutumu								
Çok dikkatli ¹	85	2,17±0,36	2,38±0,49	2,13±0,55	2,22±0,64	2,97±0,44	2,92±0,50	2,43±0,41
Orta dikkatli ²	203	2,14±0,46	2,21±0,51	2,16±0,58	2,18±0,43	2,82±0,52	2,54±0,51	2,51±0,50
Az dikkatli ³	9	2,02±0,32	2,79±0,37	1,93±0,48	2,26±0,51	2,48±0,46	2,60±0,78	2,19±0,33
F		0,52	7,26	0,75	0,39	5,09	15,72	2,46
p		0,59	0,00	0,46	0,51	0,00	0,00	0,08
Fark Grupları		-	(1>3)*	-	-	(1>3)**	(1>3)**	-
Aile Gelir Durumu								
Düşük ¹	15	1,97±0,35	2,08±0,48	1,85±0,40	2,09±0,53	2,79±0,59	2,14±0,54	2,26±0,46
Orta ²	221	2,11±0,42	2,22±0,50	2,09±0,58	2,14±0,60	2,84±0,52	2,75±0,53	2,41±0,43
Yüksek ³	61	2,32±0,43	2,37±0,52	2,39±0,46	2,31±0,49	2,91±0,45	2,61±0,59	2,78±0,51
F		7,35	3,02	9,15	0,64	0,56	20,02	17,23
p		0,00	0,05	0,00	0,19	0,56	0,00	0,00
Fark Grupları		(3>1)*	-	(3>1)	-	-	(3>1)	(3>1)
Cinsiyet Değişkeni								
Kadın	241	2,14±0,43	2,24±0,51	2,09±0,54	2,28±0,61	2,85±0,52	2,67±0,55	2,48±0,49
Erkek	56	2,17±0,44	2,25±0,49	2,38±0,62	2,28±0,63	2,44±0,44	2,56±0,50	2,45±0,43
t		-0,56	-0,04	-3,53	1,19	0,18	1,28	0,47
p		0,57	0,96	0,00	0,24	0,85	0,20	0,61
Sigara Kullanma Durumu								
Kullanmıyorum	239	2,18±0,41	2,27±0,49	2,19±0,54	2,18±0,51	2,88±0,48	2,64±0,52	2,52±0,47
Kullanıyorum	58	1,97±0,45	2,14±0,57	1,94±0,63	2,10±0,47	2,73±0,60	2,66±0,62	2,31±0,49
t		3,43	1,71	3,01	1,23	1,98	-0,19	3,00
p		0,00***	0,12	0,00***	0,14	0,04***	0,84	0,00***
Alkol Kullanma Durumu								
Kullanmıyorum	231	2,23±0,43	2,28±0,50	2,34±0,57	2,38±0,31	2,87±0,50	2,74±0,51	2,60±0,45
Kullanıyorum	66	2,12±0,42	2,23±0,53	2,09±0,54	2,28±0,55	2,79±0,52	2,32±0,52	2,44±0,54
t		-1,97	-0,66	-3,16	1,16	1,14	5,72	-2,37
p		0,04***	0,51	0,00***	0,24	0,25	0,00***	0,03***
Ailede Aşırı Temizlik/kirlilik Takıntısı Durumu								
Evet/var	25	2,22±0,45	2,25±0,61	2,26±0,51	2,28±0,57	2,81±0,53	2,48±0,50	2,48±0,40
Hayır/yok	272	2,14±0,43	2,24±0,50	2,13±0,57	2,18±0,64	2,86±0,50	2,66±0,55	2,48±0,48
t		0,90	0,10	1,03	1,14	-0,43	-1,60	-0,30

p	0,39	0,92	0,26	0,27	0,67	0,11	0,97
Scheffe*	Dunnett T3**						

p*** <0,05

Tablo 4, katılımcıların sahip oldukları “okumakta oldukları bölüm”, “yaşadıkları yer”, “ailelerinin sağlığa yönelik tutumları” ve “aile gelir durumu” gibi değişkenler ile SYBDÖ ve alt boyutlarının toplam puan ortalamaları arasındaki farklılığı tespit etmek için Varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Bu bağlamda sonuçlara bakıldığında;

Tablolar incelendiğinde, SYBDÖ ve alt boyutlarının toplam puan ortalamaları ile katılımcıların sahip oldukları aile yapısı değişkeni arasında herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir (p>0,05).

Aynı tabloya bakıldığında SYBDÖ toplam ortalama puanı (F=1,15, p=0,33) ile *Sağlık Sorumluluğu* (F=0,36, p=0,83), *Fiziksel Aktivite* (F=0,70, p=0,58), *Beslenme* (F=0,74, p=0,56) ve *Manevi Gelişim* (F=1,07, p=0,36) alt boyutları ile katılımcıların okumakta olduğu bölüm arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ancak *Kişilerarası İlişkiler* (F=9,95, p=0,00) ve *Stres Yönetimi* (F=3,68, p=0,00) alt boyutlarının toplam puan ortalamaları ile katılımcıların okumakta oldukları bölüm arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın ise Sosyal Hizmet Bölümü ile Beslenme ve Diyetisyenlik Bölümü arasında olup Sosyal Hizmet Bölünü okuyanların lehine olduğu görülmüştür.

Tablo incelendiğinde, SYBDÖ ve alt boyutlarının toplam puan ortalamaları ile katılımcıların yaşadıkları yer değişkeni arasında herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir (p>0,05).

Aynı tabloya bakıldığında SYBDÖ toplam ortalama puanı (F=0,52, p=0,59) ile *Fiziksel Aktivite* (F=0,75, p=0,46), *Beslenme* (F=0,39, p=0,51) ve *Stres Yönetimi* (F=2,46, p=0,08) alt boyutları ile katılımcıların ailelerinin sağlığa yönelik tutumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak *Sağlık Sorumluluğu* (F=7,26, p=0,00), *Manevi Gelişim* (F=5,09, p=0,00), *Kişilerarası İlişkiler* (F=15,72, p=0,00) ve alt boyutlarının toplam puan ortalamaları ile katılımcıların ailelerinin sağlığa yönelik tutumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın ise çok dikkatli ile az dikkatli arasında olup çok dikkatli olanların lehine olduğu görülmüştür.

Aynı tabloya bakıldığında SYBDÖ toplam ortalama puanı (F=7,35, p=0,00) ile *Fiziksel Aktivite* (F=9,15, p=0,00), *Kişilerarası İlişkiler* (F=20,02, p=0,00) ve *Stres Yönetimi* (F=17,23, p=0,00) alt boyutları ile katılımcıların ailelerinin gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın ise yüksek gelir ile düşük gelire sahip olanların lehine olduğu görülmüştür. Ancak *Sağlık Sorumluluğu* (F=3,02, p=0,05), *Beslenme* (F=0,64, p=0,19) ve *Manevi Gelişim* (F=0,56, p=0,56), alt boyutlarının toplam puan ortalamaları ile katılımcıların ailelerinin gelir durumu arasında herhangi anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların “aile yapısı”, “cinsiyeti”, “sigara kullanma durumu”, “alkol kullanma durumu” ve “ailede aşırı temizlik/kirlilik takıntı durumu” gibi değişkenleri ile SYBDÖ ve alt boyutlarının toplam puan ortalamaları arasında anlamlılığın tespiti için bağımsız gruplarda t-Testi analizi yapılmıştır.

Buna göre tabloya bakıldığında katılımcıların aile yapısı değişkeni ile SYBDÖ ve alt boyutları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (t= 1,31, p=0,26).

Aynı tabloya bakıldığında katılımcıların cinsiyet değişkeni ile SYBDÖ ve alt boyutları (Fiziksel Aktivite hariç) puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (t= -,56, p=0,57). Ancak *Fiziksel Aktivite* (Kadın: $\bar{x}$ = 2,09; Erkek: $\bar{x}$ =2,38) alt boyutunun puan ortalaması ile katılımcıların cinsiyeti

değişkeni arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre erkelerin puan ortalamaları kadınların almış oldukları puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Tablo incelendiğinde, katılımcıların sigara kullanma durumu ile SYBDÖ (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,18$; Kullanıyorum: $\bar{x}=1,97$) ve *Beslenme* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,19$; Kullanıyorum: $\bar{x}=1,94$), *Manevi Gelişim* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,88$; Kullanıyorum: $\bar{x}=2,73$) ve *Stres Yönetimi* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,52$; Kullanıyorum: $\bar{x}=2,31$) alt boyutları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre sağlıklı yaşam biçimi davranışı sigara kullanmayanların kullananlara göre daha yüksek bir değerde olduğu görülmektedir. Aynı analize bakıldığında katılımcıların sigara kullanma durumu ile *Sağlık Sorumluluğu*, *Beslenme* ve *Kişilerarası İlişkiler* alt boyutlarının puan ortalaması arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo incelendiğinde, katılımcıların alkol kullanma durumu ile SYBDÖ (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,23$; Kullanıyorum: $\bar{x}=2,12$) ve *Beslenme* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,34$; Kullanıyorum: $\bar{x}=1,09$), *Kişilerarası İlişkiler* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,74$; Kullanıyorum: $\bar{x}=2,32$) ve *Stres Yönetimi* (Kullanmıyorum: $\bar{x}= 2,60$; Kullanıyorum: $\bar{x}=2,44$) alt boyutları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre sağlıklı yaşam biçimi davranışı alkol kullanmayanların kullananlara göre daha yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Aynı analize bakıldığında katılımcıların alkol kullanma durumu ile *Sağlık Sorumluluğu*, *Fiziksel Aktivite* ve *Manevi Gelişim* alt boyutlarının puan ortalaması arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Aynı tabloya bakıldığında SYBDÖ ve *Sağlık Sorumluluğu Fiziksel Aktivite*, *Beslenme*, *Manevi Gelişim*, *Kişilerarası İlişkiler* ve *Stres Yönetimi* alt boyutları toplam ortalama puanı ile katılımcıların “ailede aşırı temizlik/kirlilik takıntı durumu” arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,5$).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada katılımcıların SYBDÖ’ünden almış oldukları toplam puan ortalamalarına (Tablo 3) bakıldığında sağlıklı yaşam biçimi davranış düzeylerinin orta derecede olduğu görülmektedir. Ancak ölçek alt boyutlarının toplam puan ortalamasında alınan skorlar daha yüksek bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sağlıklı yaşam düzeyinin yüksek olması her zaman daha kabul görülmektedir. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir (Vural ve Bakır, 2015, Cihangiroğlu, 2010).

Bu çalışmada katılımcıların sahip oldukları aile yapısı ile ölçek ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de “geniş aile” yapısına sahip olanların puan ortalamaları diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada katılımcıların okumakta olduğu bölüm ile ölçek toplam puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak Hemşirelik bölümünde okuyanların puan ortalamaları daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların okumakta oldukları bölüm ile ölçek alt boyutlarından “kişiler arası iletişim” ve “ stres yönetimi” arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Bu farklılık ise, sosyal hizmet bölümü ile beslenme ve diyetisyenlik okuyanlar arasında olduğu ve sosyal hizmet bölümünü okuyanların lehine olacak şekilde skorları daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada katılımcıların yaşamış oldukları yer ile sağlıklı yaşam biçim davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Bu çalışmada katılımcıların “ailelerinin sağlığa yönelik tutumları” ile sağlıklı yaşam biçim davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın ise “çok dikkatli” olanların lehine olacak şekilde yüksek düzeyde alınan bir skor ile saptanmıştır.

Bu çalışmada katılımcıların “aile gelir durumları” sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ailelerinin yüksek düzey gelire sahip katılımcıların sağlıklı yaşam biçim davranışları daha üst düzeyde olduğu saptanmıştır. yapılan literatür araştırmaların sonucuna bakıldığında sosyoekonomik durumu yüksek düzeye sahip olanların daha fazla sağlık sorumluluğu taşıdıkları ve sağlıklı yaşama dikkat ettikleri tespit edilmiştir (Özkaraman vd. 2016; Savaşan vd., 2013; Karadeniz vd., 2008; Zaybak, 2004).

Bu çalışmada katılımcıların cinsiyet değişkeni ile sağlıklı yaşama biçim davranışları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Anlamlılık ise, erkeklerin lehine olacak şekilde bulgulanmıştır. Bu durum literatürde elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Sungur ve arkadaşları (2019), Kılınç ve arkadaşları (2016), Özkaraman ve arkadaşları (2016) ve Küçükberber ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmalarda da erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek SYBD davranışı sergilediği bulgusuna ulaşımlar.

Bu çalışmada katılımcıların sigara kullanma durumu ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve sigara kullanmayanların sağlıklı yaşam davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Benzer çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, sigara kullanmayanların sağlıklı yaşam düzeyleri daha iyi olduğu saptanmıştır (Bozhüyük, 2010; Vural ve Bakır, 2015; Karadeniz vd., 2010)

Bu çalışmada katılımcıların alkol kullanma durumu ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve alkol kullanmayanların sağlıklı yaşam davranışlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Literatüre bakıldığında alkol kullanmayanların sağlıklı yaşam davranışlarının daha iyi düzeyde olduğu sonucunu elde ettikleri görülmektedir (Vural ve Bakır, 2010; Cihangiroğlu, 2010; Ayaz vd., 2005).

Bu çalışmada katılımcıların “ailelerinde aşırı temizlik/kirlilik takıntı durumu” ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Alınan skorların benzer olduğu görülmüştür. Buna göre aile yaşamı, çevresel koşullar, bireysel ve toplumsal olarak yaşanan yer/meanların sağlıklı ve temiz olmasıyla birlikte sağlıklı yaşam davranışlarının sergilenmesi de oldukça önem arz etmektedir (Yüksel, 2020).

Bu çalışmada olduğu gibi sağlıklı yaşam biçimi davranışları üzerinde oldukça etkili faktörlerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla daha geniş ve kapsamlı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Yapılacak olan çalışmaların farklı örneklem grupları üzerinde ve farklı demografik soruların sorulması da öncelikli konular olmakla birlikte, farklı yöntem ve istatistiki analizlerin yapılması da oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akgün Kosta, M., Kurt, S., Süt, N., Akarsu, Ö. ve Ergül, G. D. (2014). Hemşirelik ve sınıf öğretmenliği öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları. *TAF Prev Med Bull*, 13(3), 189-196.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ayaz S, Tezcan S, Akıncı F. (2005). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin sağlığı geliştirme davranışları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 9 (2): 26-34.

- Bahar, Z., Beşer, A., Gùrdes, N., Ersin, F., ve Kıssal, A. (2008). Sağlıklı yaşam biçimi davranışları òlçeđi II'nin geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1), 1-13.
- Bostan, N. ve Beşer, A. (2017). Hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını etkileyen faktörler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14(1), 38-44.
- Bozhüyük, A. (2010). *Öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi*. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Uzmanlık Tezi, Adana.
- Büyüköztürk, ř., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, ř. & Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: 14. Baskı, Pegem Akademi.
- Cihangiroğlu, Z. (2010). *Elazığ sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler*. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Demir, E., Saatçioğlu, Ö. ve İmrol, F. (2016). Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Eğitim Araştırmalarının Normallik Varsayımları Açısından İncelenmesi. *Cur. Res. Educ.*, 2(3), 130-148.
- Gall, M. D., Barg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: an introduction*. 6111 ed. New York: Longman.
- Güner, İ. C. ve Demir, F. (2006). Ameliyathane Hemşirelerinin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının (SYBD) Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9 (3), 17-25.
- Jöreskog, K. G., & Sorbon, D. (1996). *Lisrel 8 reference guide 2*. Lincolnwood: Scientific Software International.
- Karadeniz, G., Yanikkerem Uçum, E., Dedeli, Ö. ve Karaađaç, Ö. (2008). Üniversite öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bùlteni*, 7(6),497-502. 34.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kılıç, S. (2012). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 45-46.
- Kılınç, G., Yıldız, E., ve Kavak, F. (2016). Kalp yetersizliği hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve umutsuzluk arasındaki ilişki. *Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, 7(13), 114-126.
- Kolac, N., Balci, A. S., Sisman, F. N., Atacer, B. E. ve Dincer, S. (2018). Health perception and healthy lifestyle behaviors in factory workers. *Bakırköy Tıp Dergisi* 14, 267-74. <https://doi.org/10.5350/BTDMJB.20170328092601>
- Küçükberber, N., Özdilli, K., ve Yorulmaz, H. (2011). Kalp hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesine etki eden faktörlerin değerlendirilmesi. *Anadolu Kardiyol Derg*, 11, 619-626.
- Özkaraman, A., Alparıslan, G., Babadađ, B., Gökçe, S., Gùlgeli, H., Derin, Ö. ve Bilgin, M. (2016). Hemodiyaliz yapılan kronik böbrek hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi. *Osmangazi Tıp Dergisi*. 38(2):51-6.
- Savaşan, A., Ayten, M., ve Ergene, O. (2013). Koroner arter hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve umutsuzluk. *Journal of Psychiatric Nursing*, 4(1), 1-6.

- Sungur, C., Kar, A., Kıran, Ş., ve Macit, M. (2019). Sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi: klinik sağlık hizmeti alan hastalar üzerinde bir araştırma. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15) 43–52.
- Tanrıverdi, H. ve Işık, S. (2018). Sağlık profesyonellerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ile iş yaşam kaliteleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 126-134.
- Vural, P. I. ve Bakır, N. (2015). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörler. *ACU Sağlık Bil Dergi*, 1, 36-42.
- Walker, S. N. ve Hill-Polerecky, D. M. (1996). *Psychometric evaluation of the health promoting lifestyle profile II*. Unpublished manuscript, University of Nebraska Medical Center.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin yayınları, 9. baskı.
- Yüksel, S.(2020). Sağlıklı yaşam biçimi davranışları. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 34-43.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınevi, Ankara.
- Zaybak, A. (2004). Fadıloğlu Ç. Üniversite öğrencilerinin sağlığı geliştirme davranışı ve bu davranışı etkileyen etmenlerin belirlenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 20(1), 77-95.

Sanat ve Teknolojinin Buluşmasından Doğan Bir Teknik: Dijital Kolaj

A Technical Born from the Intersection of Art and Technology: Digital Collage

Sinem Ünal Gerdan,^a

^a Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Türkiye.
sinem.unal@yildiz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8599-6753

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04.03.2024

Düzeltilme tarihi: 01.05.2024

Kabul tarihi: 11.05.2024

Anahtar Kelimeler:

Kolaj,

Dijital Kolaj,

Sanat ve Teknoloji,

Sanat.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 04.03.2024

Received in revised form: 01.05.2024

Accepted: 11.05.2024

Keywords:

Collage,

Digital Collage,

Art and Technology,

Art.

ÖZ

Sanat tarihine özellikle plastik sanatlar açısından bakıldığında, ifadeyi güçlendirmek ve anlatılmak istenen konuyu farklı bir bakış açısından sunmak amacıyla birçok yöntemin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Çoğu sanatçı kendi döneminde sahip olduğu sanatsal birikim ve ifade yöntemiyle yeni teknikler geliştirerek eserlerinde bu yeni yöntemleri kullanmışlardır. Bu teknikler içerisinde önemli bir yere sahip olan kolaj tekniği gelişen ve değişen çağın sanatı kapsamında sanatçıların ele aldığı etkili bir yöntem olarak kendini göstermiştir. Literatür taraması yöntemiyle oluşturulan bu çalışmada, kolaj tekniğinin tanımı ve kullanımı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, kolaj tekniğinin gelişim aşamaları incelenerek, bu tekniğin zaman içinde nasıl evrimleştiği ve hangi değişimlere uğradığı da detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Yapılan çalışmada kolaj tekniğinin gelişen teknolojik yeniliklerle farklı bir boyut kazandığı ve bilgisayar teknolojisi vasıtasıyla dijital bir mecraya yöneldiği ve dijital kolaj olarak güncellendiği görülmüştür. Söz konusu tekniği sanatsal yapıtlarının oluşumunda kullanan sanatçıların eserlerinden örnekler gösterilerek çalışmada ele alınan savın desteklenmesi sağlanmıştır. Geleneksel kolajın dijital kolaja evrimi üzerine durularak her iki tekniğin örnekleri ve sanatçıları karşılaştırılmış, dijital kolaj üzerine yoğunlaşmıştır.

ABSTRACT

When examined in the history of art, especially in terms of plastic arts, it is seen that many methods have emerged for many purposes such as strengthening the expression and presenting the subject from a different window. Many artists developed new techniques and used them in their works with the artistic knowledge and expression method they had in their period. The collage technique, which has an important place among these techniques, has shown itself as an effective method used by artists within the scope of the art of the developing and changing age. In this study, which was created using the literature review method, the definition of the collage technique and how it is used is included, while the development stages of the collage technique are also examined and what kind of changes the technique has undergone are examined. In the research, it was seen that the collage technique gained a different dimension with the developing technological innovations and turned to a digital medium through computer technology and was updated as digital collage. The argument discussed in the study was supported by showing examples from the works of artists who used the technique in question in the creation of their artistic works. Focusing on the evolution of traditional collage to digital collage, examples and artists of both techniques were compared, and focus was placed on digital collage.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ünal Gerdan, S. (2024). Sanat ve Teknolojinin Buluşmasından Doğan Bir Teknik: Dijital Kolaj, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) 10 (1), s. 51- 69.

* DOI: 10.46442/intjcss.1446715

** Sorumlu yazar: Sinem Ünal Gerdan, sinem.unal@yildiz.edu.tr

1. Giriş

Bu çalışma, kolaj tekniğinin dijital çağın etkisi altında nasıl evrildiğini incelemektedir. Söz konusu değişim, sanatın teknolojiyle derinlemesine etkileşimini gösteren bir örnek olarak sanata hizmet etmektedir. Dijital kolajın tanımı ve gelişen teknolojinin sanata olan etkisi açıklanmaktadır. Ayrıca, kolaj tekniğinin kökenleri ve teknolojik ilerlemelerin bu alandaki değişikliklere katkısı genel bir bakış açısıyla sunulmaktadır.

Geleneksel ve dijital kolaj arasındaki temel farkların incelemekte olduğu ve dijital kolajın yaratım sürecinde kullanılan araçların incelendiği bu araştırma, yazılımların sanatçıların eserlerini nasıl şekillendirdiği hakkında bilgi sunmaktadır. Ayrıca, dijital kolajın sanatsal özellikleri ve estetik değeri öne çıkarılmaktadır. Dijital kolajın sanat dünyasındaki yükselişine odaklanan bir sonraki bölüm, bu sanat formunun popülerliği ve yaygınlığını ele almaktadır. İnternet ve dijital platformların bu yükselişteki rolü incelenirken, dijital kolajın popüler kültürdeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Sanatçıların kendilerini nasıl ifade ettikleri, toplumsal veya politik konulara nasıl yaklaştıkları ele alınmaktadır.

Tekniğin bu türünün teknolojik gelişmelerle nasıl evrildiği ve sanatçılara sunulan güncel olanaklar açıklanmaktadır. Ayrıca çalışma, dijital kolajın sanat dünyasındaki etkilerini değerlendirmektedir. Sergiler, galeriler ve dijital sanat platformları üzerinden sanatın sunuluşu ve sanat pazarındaki değişiklikler incelenmekte, dijital kolajın sanat dünyasındaki önemi vurgulanmaktadır. Sanat ve teknoloji etkileşiminin bir örneği olarak, bu evrim sanatseverler ve sanatçılar için etkileyici bir konuyu temsil etmektedir.

2. Kolaj

İsim olan "kolaj" kelimesinin ilk bilinen kullanımı 1910'lara dayanmaktadır. Oxford English Dictionary'nin "kolaj" için en eski kanıtı, sanatçı ve yazar Wyndham Lewis'in 1919'da yazdığı eserlerde bulunmaktadır. "Kolaj" terimi, Fransızcadan alınmış bir ödünç kelimedir (Oxford English Dictionary). Bu sanat formu, farklı öğelerin bir araya getirilerek yeni bir bütün oluşturulmasını simgeler ve sanatsal ifade için yaygın bir araç olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle günümüzde dijital alanda gerçekleştirilen bir kolaj tekniği daha bulunmaktadır. Dijital araçlar kullanılarak tasarlanan kolajlara dijital kolaj denmektedir. Pek çok malzemenin uygulanmak istenen yüzeyde kullanılmasıyla kendini gösteren kolaj tekniği, teknolojinin gelişimiyle yakından ilgili olarak gelişim göstermiş ve bilgisayar ortamında farklı müdahalelerle zenginleştirilen görseller ile dijital anlamda yaygın bir hale gelmiştir. Tekniğin ilk ortaya çıkışı dikkatte alındığında farklı gelişim evrelerinden geçen kolajın, sanatsal olarak kullanımı dışında işlevsel bakımdan bir ifade aracı olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Kolaj, kâğıt parçalarının, fotoğrafların, kumaşların ve diğer geçici eşyaların düzenlenip destekleyici bir yüzeye yapıştırıldığı hem tekniği hem de ortaya çıkan sanat eserini anlatmaktadır (URL 1). Bu sanat biçimi, çeşitli materyallerin birleştirilmesiyle yeni kompozisyonların oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Kolajlar, estetik ifade, mesaj iletimi veya duygusal anlam taşıma amacı güderler. Sanatçılar, bu tekniği kullanarak farklı konuları, düşünceleri veya hissiyatı ifade edebilmektedirler. Kolaj, sanatçılara geniş bir yaratıcı ifade özgürlüğü sunmakta ve farklı materyallerin çeşitliliği ile öne çıkmaktadır.

Bu teknik, yapıştırma kağıtların üzerine koşukların yazılması temelinde icra edilmiştir. Japonya'da 10-12. yüzyıllarda uygulanan bu sanat, bu nedenle Japonya'da şiir ve kolaj arasında bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir. Bu sanat türü, günümüzde hala Japonya'da yeni yıl kutlamaları sırasında popüler bir geleneği temsil etmektedir (Batur, 2009: 324). Devam eden yıllarda, bambaşka topraklarda romantizm döneminde, sanatçılar tablolarını, gravürleri ve baskıları bir araya getirerek yeni eserler oluşturmak için kullanılmışlardır.

Şekil 1. William Blake, Visions-Albion'un Kızlarının Görüleri, 1804-1820.

Bu eserlere örnek olarak romantizm döneminin önemli figürü olan İngiliz sanatçı ve şair William Blake'yi göstermek mümkündür. Blake, resim tekniklerine meydan okumuş ve kendine has, benzersiz sanatsal ifadesini geliştirmiştir. Özellikle "Visions-Albion'un Kızlarının Görüleri" (Şekil 1) adlı eserinde, gravür tekniği kullanarak kendi yazdığı şiirleri ve illüstrasyonları bir araya getirmiştir.

Visions, Albion'un Kızlarının Görüleri'nden bir sayfadan alınan bu bilgiler, William Blake'in 1793 tarihli eserindeki Oothoon'un trajik hikayesi üzerinden Düşmüş Dünya'daki cinsel yabancılaşmayı betimlediğini ortaya koymaktadır. Oothoon, vicdani ve iradesi özgür bir kadın olarak, Theotormon ve Bromion adlı iki erkeği sevmektedir; bu iki karakter, sırasıyla duyguyu ve akli temsil etmektedir. Blake, Thel'in Kitabı'nda masumiyet çağını ele alırken, Albion'un Kızlarının Görüleri'nde deneyim çağını işlemektedir. Eserde, Blake kadın cinselliğini ve özgürlüğünü işleyerek, dönemin kamuoyu tarafından yaygın bir şekilde tartışılan ve radikal görüşlerin dile getirildiği bir konuya odaklanmıştır (Blake, 2022: 51). 1900'lü yıllara gelindiğinde ise kolaj, isim ve teknik değiştirilerek farklı sanatçıların elinde tekrar hayat bulmuştur. Zamanla teknoloji gelişmiş, bu tekniğe yeni yaklaşımlar eklenmiştir.

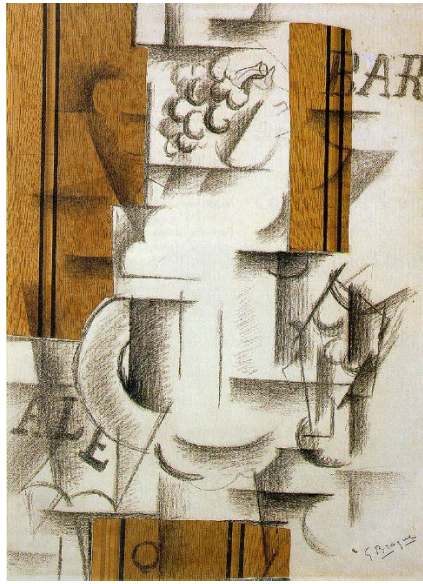
Şekil 2. Max Ernst. Adamı Şapka Yapar (C'est le chapeau qui fait l'homme), 1920.

Örneğin fotomontaj, bazı yönlerden kolaj tekniğine yaklaşmıştır. Her iki yöntem de çeşitli malzemelerin birleştirilmesiyle yeni bir ifade formu yaratmayı amaçlamıştır. Drucker'ın 1993 yılında yayınlamış olduğu yazıda Max Ernst'in kolaj teknikleri (Şekil 2) nadiren sadece fotomontajı içerecek şekilde genişlemiştir

(Drucker, 1993: 83). Ernst'in yaklaşımı, eklektik bir dizi basılı materyalin kullanımını içeriyordu, bu da tıp kitaplarının grafik görüntüleri, endüstriyel ekipman ve makine katalogları, botanik veya biyolojik ders kitapları gibi çeşitli kaynakları içerdiğinden bahsetmektedir.

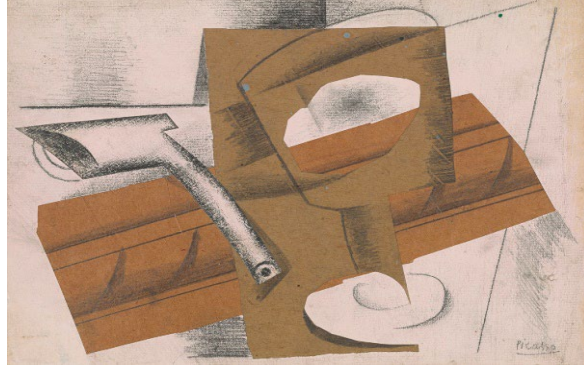
Kolajın başlangıcı olarak fotoğrafın yaygınlaşmadan önce, özellikle plak ve karton kapaklı kitap kapakları gibi yeni alanlarda, kolajı görüntü oluşturmada uygun ve ilgi çekici bir yöntemini geliştiren grafik tasarımcıları bulunmaktaydı. (Inglis, 2023: 164). Takip eden yıllarda Höch ve diğer Dada sanatçıları, kitlesel pazar dergilerinden ve broşürlerden fotoğraf ve kelimeleri kesip bunları parçalı yeni kompozisyonlar halinde yeniden bir araya getirerek, günlük yaşamın görüntülerini, modern şehir yaşamının telaşlı temposunu hatırlatan soyut eserler halinde yeniden şekillendirmişlerdir. Kolaj tarihsel olarak incelendiğinde, fotomontaj terimine de yer vermek gerekmektedir.

Sanat tarihi içerisinde resim sanatı çerçevesinde bakıldığında pek çok sanatçının ifadelerini güçlendirmek adına farklı materyaller kullandıkları görülmüştür. 1912 Eylül'ünde, Braque, önce desenlerini, ardından tablolarını içine yerleştirdiği ilk yapıştırma kağıtlarını kullanmaya başlamıştır.

Şekil 3. Georges Braque, *Meyve Tabakası ve Cam*, 1912

Braque, *Meyve Tabakası ve Cam* adlı eserinde (Şekil 3'te gösterildiği gibi) kolaj çalışmaları gerçekleştirmiştir. Picasso'nun Avignon'dan Paris'e gitmesiyle, Braque ve eşi Marcelle, buldukları meşe dokusuna benzeyen duvar kağıdını stüdyoya getirip papier colle olarak bilinen ilk kompozisyonlarını yapmaya başlamışlardır (Hope, 1949: 60-64). Geleneksel kolaj sanatının modern anlamıyla doğuşu 20. yüzyılın başlarına, özellikle de Pablo Picasso ve Georges Braque tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sanatçılar, kavramsal olarak "kesip yapıştırma" fikrini benimseyerek yeni bir sanat formunu başlattılar. 1912 ve 1913 yıllarında Picasso, ilk olarak kâğıt üzerine kesilmiş ve yapıştırılmış materyaller kullanarak resimler yapmaya başlamıştır. (URL 4)

Şekil 4. Pablo Picasso- Pipo ve Kadeh Pablo Picasso. Pipe and Wineglass. (1914) Kâğıt üzerine kesip yapıştırılmış dokuma ve serilmiş kağıtlar ve grafit, 17,9 × 24 cm, The Morgan Library & Museum, New York, Thaw Koleksiyonu. Morgan Kütüphanesi ve Müzesi, New York.

Picasso, malzemeleri ve şekilleri resmetmekle kalmayıp aynı zamanda kolaj çalışmaları da yapmıştır. 20. yüzyılın başlarında, kadınların toplumdaki rolü sıkça tartışılmıştır. Fransız feministler, ataerkil düşünceyi sorgulamış olsalar da toplum, belirli nesnelere, ortamların ve davranışların doğal olarak "eril" veya "dişil" olduğunu düşünmüştür. Örneğin, pipo eserinde (Şekil 4) pipo içme sadece erkeklerin ayrıcalığı olarak kabul edilmiştir. Picasso, kadının bir pipo içmesini "canavarca" olarak değerlendirmiş ve bu stereotipi sanatında sıklıkla kullanmıştır. Picasso'nun Pipe and Wineglass (1914) adlı eserinde, görünmez içki içen kişinin bir erkek olduğunu belirtmiştir (URL 5). Bu, o dönemdeki toplumsal cinsiyet normlarına ve kadınların belirli rollerle sınırlanmasına dair bir eleştiri olarak okunabilmektedir. Aynı zamanda, Picasso'nun bu tür stereotipleri sanatında sıklıkla kullanarak, izleyiciyi düşünmeye ve sorgulamaya yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Hannah Höch, Indian Dancer, 1930, From an Ethnographic Museum (Indische Tänzerin: Aus einem ethnographischen Museum). MoMA. The Museum of Modern Art.

Höch, Hintli Dansçı adlı eserinde (Şekil 5) kolaj tekniğiyle Orta Afrika heykelleri, ev yaşamı ve The Passion of Joan of Arc filminden referansları birleştirerek modern kadınlığın karmaşık yönlerini keşfetmektedir. Kaleme almış olduğu bir yazıda Hannah, eserlerinin türünü "kolajla fotomontaj" şeklinde adlandırmıştır (URL 2). Sanatçıların yaratıcılığını perçinleyen bu benzer teknikler içerisinde buldukları zamana göre nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın kendilerine verilen değer oldukça fazladır. İster kolaj olsun ister fotomontaj sanatçıya yaratıcılığını ifade etme özgürlüğü sağlar ve malzemelerin yeni bir bağlamda birleştirilmesiyle izleyiciye farklı bir anlam deneyimi sunmaktadır.

Fotomontaj terimi, Berlin Dadaistlerinin genellikle basılı kitle iletişim araçlarından kesilen fotografik ve tipografik kaynakları bir araya getirmelerini tanımlamak için kullandıkları Almanca 'montleren'

birleştirmek veya sığdırmak kelimesiyle ilişkilendirilmiştir (URL 3). Fotomontaj, genellikle dijital teknolojilerle fotoğrafların birleştirilmesi üzerine odaklanırken, kolaj elle kesme, yapıştırma ve fiziksel düzenleme içermektedir. Kolaj, kâğıt parçaları, kumaş ve benzeri materyallerle oluşturulurken, fotomontaj dijital platformlarda esnek bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Her iki teknik de sanatçıya yaratıcılığını ifade etme özgürlüğü sağlar ve malzemelerin yeni bir bağlamda birleştirilmesiyle izleyiciye farklı bir anlam deneyimi sunmaktadır. Yani dijital kolajın adı, Adobe, Canva gibi görselleri düzenlemeye yarayan tasarım programlarının gelişmesinden önce uzun yıllar boyunca fotomontaj olarak kullanılmıştır.

Şekil 6. John Heartfield, Almanya, 1891–1968 John Heartfield, Page 5 of "Der Rote Stern", Photomontage, The New York Public Library / Art Resource, NY. (n.d.). Artsy.

Beardon kolajı yaratıcı yönden değerlendirerek “anlam” olarak açıklamaktadır. Örneğin, Dadacılar bunu savaş, seri üretim ve toplumun hem sağduyu hem de duyarlılık eksikliğiyle ilişkilendirdikleri yönleri hakkında yorum yapmak için kullanmışlardır; John Heartfield (Şekil 6) gibi daha sonraki Alman sanatçılar kolajı Üçüncü Reich'tan yayılan hâkim propagandayı yıkmanın bir yolu olarak kullanmışlardır ve bugün Peter Kennard gibi sanatçılar kolaj ve politik protestoyu birleştirmektedir (Beardon, 2003: 174).

Bu, Dadacıların dönemin toplumsal ve politik durumları eleştirmek, anlamak ve ifade etmek için kolajı etkili bir araç olarak kullanmış olduklarını göstermektedir. Kolaj, farklı görsel ve metinsel öğelerin bir araya getirilmesiyle karmaşık mesajlar iletebilen bir sanat biçimi olarak Dadacılar için oldukça önem taşımaktadır. Pek çok sanatçı kullanılmış eşyalardan, farklı malzemelerden faydalanarak uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Assemblage terimi, 1961'deki bir sergide geleneksel tablo resimlerinin somut nesnelere üç boyutlu kolajlara dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bu sanat akımının örnekleri arasında Robert Rauschenberg'in Combine Painting'leri ve yeni-gerçekçilerin eserleri bulunmaktadır. Assemblage, environment ve happening gibi yeni ifade türleri arasındaki sınırlar zaman zaman belirsizleşmektedir (Turani, 2019: 16). Assemblage ve enstalasyon, sanat dünyasında farklı ancak birbirini tamamlayan iki kavramdır. Bu bağlamda söz konusu teknikler sıklıkla kullanım alanı bulmuştur.

Enstalasyon, sergi mekânını içeriğine katan bir sanat formudur ve hem sanatsal hem de idari ve ekonomik nedenlerle gerçekleştirilmektedir (Cumming, 2006: 483). Kısacası Assemblage, genellikle somut nesnelere bir araya getirilerek yeni bir kompozisyon oluşturulmasıyla tanımlanırken, enstalasyon daha çok sergi mekânını içeriğine katarak bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır.

Kullanılmaz hurda eşyaların, rastgele bir araya getirilen çöplerin ve atık malzemelerin Kurt Schwitters üzerinde büyüleyici bir etkisi olmuştur. İşte Schwitters'in kolaj oluştururken kullandığı unsurlar: atılmış otobüs biletleri, gazete ilanları, paçavralar, boş makaralar, düğmeler, tahtalar, tel örgüler ve yosun parçalarıdır. Schwitters'in resimleri, konstrüktivistlerin düzenli resimlerine karşı, bu atık malzemelerle oynarken aniden oluşturulmuş bir etki yaratmaktadır. (İpşiroğlu vd., 2009: 76). 1920 yılına gelindiğinde Kurt Schwitters (1887-1948), 20. yüzyılın önde gelen Dadaist sanatçılarından biri olmuş ve buluntu-

objeleri kullanarak özgün sanat eserleri oluşturmasıyla tanınmıştır. Schwitters'in sanat anlayışı, sıradan ve âtıl nesnelere sanatsal bir ifadeye dönüştürmekle ilgilendiği buluntu-obje sanatının temelini atmıştır.

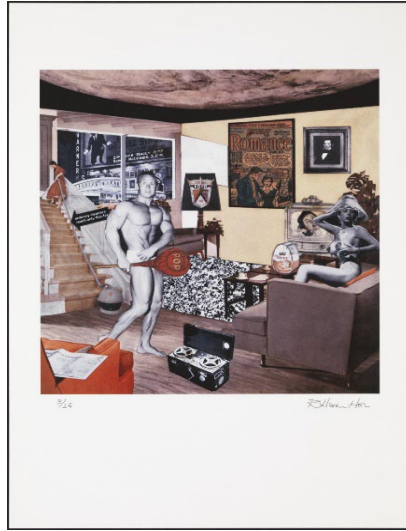
"Kombine resim" teriminin öncüsü Robert Rauschenberg, 1950'ler ve 1960'larda çeşitli üç boyutlu nesnelere birleştirilen kolajlar ve yağlıboya resimler üretmiştir. Rauschenberg, duvar kağıtları, gazete kesikleri, film afişleri gibi malzemelerle hazırladığı tuvaline saat, yastık, trafik levhası, doldurulmuş kuş gibi objeleri ekleyerek resim sanatıyla nesne arasındaki uçurumu kapatmıştır. Bu kompozisyonlar, tema, içerik ve anlam arasındaki etkileşimle yeni bir resim estetiği doğurmuş, Rauschenberg'e "Pop Art'in babası" unvanını kazandırmıştır. (Krausse, 2005: 114).

Şekil 7. Robert Rauschenberg. Kanyon. 1959, Yağlıboya, Kurşun Kalem, Kâğıt, Metal, Fotoğraf, Kumaş, Ahşap, Tuval, Düğmeler, Ayna, Doldurulmuş Kartal, Karton, Yastık, Boya Tüpü ve Diğer Malzemeler, 207,6 x 177,8 x 61 cm, Modern Sanat Müzesi.

"Kanyon" adlı 1954 tarihli eser (Şekil 7), izleyiciyi başlangıçta dehşete düşürüp sonunda büyülenmiş bir halde bırakabilir. Bu birleştirme çalışması, iki boyutlu resim sınırlarını aşan malzemeler ve fikirlerle oluşturulmuştur. Rauchberg'in kombinasyonları, çeşitli iki ve üç boyutlu malzemelerin kolaj şeklinde birleştirilmesini ifade etmektedir (Parr, 1985). Bu eser, geleneksel resim sınırlarını aşarak farklı boyutlardaki malzemelerin birleştirilmesiyle dikkat çekmektedir. Tuvalin sınırlarını zorlayan bir sanatçı olarak Lucio Fontana, sanatı yeni fiziksel çevreler yaratmak için kullanmak istemiş ve sanatçıların resme olan geleneksel güvenini ve uzamsal derinlik yanılması terk etmiştir (Little, 2016: 121). Farklı malzemeleri birleştiren bir diğer sanatçı ise Richard Hamilton'dur.

Richard Hamilton, "Bugünün evlerini neden bu kadar farklı ve cazip yapan nedir?" (Şekil 8) adlı bir kolaj yapmıştır. Hamilton'ın kategorileri arasında adam, kadın, yemek, tarih, gazeteler, sinema, ev aletleri, arabalar, uzay, çizgi romanlar, TV, telefon, bilgi bulunmaktadır. Kolaj, o dönemde (Pop Art) mevcut olan bilgi iletişim yöntemlerini yansıtarak, Hamilton'ın popüler kültür ve modern teknolojiye ironik ilgisini yansıtmaktadır.

Şekil 8. Richard Hamilton, Dünyevî Evleri Bu Kadar Farklı, Bu Kadar Çekici Kılan Şey Neydi? 1956

Yirminci yüzyıl, iki dünya savaşı sonrası hızla yükselen bir tüketim toplumu çağını başlatmıştır. Bu dönem, tüketim toplumunun etkisi altında olan sanatçıları da şekillendirmiştir. İngiliz sanatçı Richard Hamilton, 1956'da reklam görsellerini keserek oluşturduğu kolajıyla Pop Art'ın ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Şenyapılı, 2004: 82). Hamilton'un kolajı (Şekil 8), sadece bir sanat eseri olarak değil, aynı zamanda çağın ruhunu ve toplumun değişen dinamiklerini yansıtan bir aynadır. Pop Art, görsel kültürün etkilerini benimsemesiyle bilinmektedir ve Hamilton'un çalışmaları bu akımın öncüsü olarak sanatın geleneksel sınırlarını zorlamış ve sanat ile popüler kültür arasındaki ilişkiyi tartışmıştır.

3. Geleneksel Kolaj Sanatından Dijital Kolaja Geçiş

Sanat tarihine bakıldığında resim sanatı içerisinde çoğu sanatçının eserlerinde farklı materyallere yer verdikleri görülmüştür. Özellikle George Braque ve Pablo Picasso bu hususta önemli örnekler vermiştir.

Dadaistler ve Sürrealistler gibi sanatçılar, geleneksel kolajın evrimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Max Ernst, Joan Miró ve Salvador Dalí gibi büyük sanatçılar, kolajı sanatsal ifadelerinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul etmişlerdir (Akti, 2019: 79). Kolaj tekniği pek çok sanatçının eserlerinde başvurduğu bir teknik olarak varlığını devam ettirirken anlatımı güçlendirme hususunda da etkili bir araç görevi görmüştür.

Ernst, eserlerinde farklı nesnelere bir araya getirerek kolaj etkisi yaratır ve genellikle gerçekçi bir şekilde yansıtır, bu da onun eserlerinin özelliklerindedir. Sariler, M., & Gürdalli, H. (2017). Farklı nesnelere bir araya getirilmesi, atık nesnelere kullanımı ile meydana getirilen teknik, Joan Miro'nun da eserlerinde başvurduğu bir teknik olmuştur.

Miro, bir süre kâğıt üzerine kartpostallar yapıştırarak "Çizim-Kolajlar" (Resim 34) adını verdiği son derece naif kolajlar yapmıştır. Bu kolajlarında; beyaz, koyu kahverengi ya da yeşil kâğıt üzerine kartpostallar, reklam afişlerinden kesilmiş resimler, zımpara kâğıdı, oyulmuş taş baskı ve gravür parçalarını yapıştırarak aynı düzlem üzerinde birleştiren sanatçı, karakaleminden faydalanarak da Sürrealistlerin kullandığı otomatik yazıyı andıran çizgiler çizerek resimler arasında bağlantı kurmuştur (Güneş, 2013: 49). Sürrealizmin öncülerinden Salvador Dalí, kolaj tekniğinin etkilerini çalışmalarında kullanan bir diğer sanatçı olmuştur. Salvador Dalí, sürrealist eserlerinde rüya ve gerçekliği bir araya getirerek kolajın gücünü kullanmıştır (Haydaroglu, 2004: 116).

Kolajı resmi olarak keşfeden ilk yaratıcılar arasında Dadacılar bulunmaktadır; Hannah Höch, Raoul Hausmann ve Kurt Schwitters, geçici olayları birleştirmek ve siyasi muhalefet ifade etmek için kolajı kullanmışlar, aynı zamanda burjuva toplumunu hicvetmek için fotoğraflar ve çeşitli tipografiler kullanmışlardır (Inglis, 2023: 16). Bu sanat türünün önde gelen figürlerinden biri, 20. yüzyılın ünlü Alman

sanatçısı Hannah Höch'tür, eserleri, dönemin koşulları ve yükselen Feminist hareket ile birlikte toplumsal yaşam gibi önemli temalara derinlemesine odaklanmaktadır (Acar, 2021: 17).

Şekil 9. Hannah Höch, Porträt Til Brugman, 1927, Rainer König, Berlin

Höch'ün çalışmalarına örnek olarak 1927 yılında yapmış olduğu Til Brugman'ın portresinde, sanatçı renkli kağıtları parçalara ayırmış ve bunları, bireysel kâğıt parçalarının, kâğıt üzerindeki kalın boya darbeleri gibi modellemiş ve mozaik benzeri bir formda görüldüğü resimsel bir kolaj oluşturmak için kullanmıştır (URL 6). Sanatçı, yeni arayışlar içine girerek, farklı renklerdeki kağıtları kullanarak yeni bir estetik deneyim yaratmaktadır.

Höch'ün çalışmaları arasında grafik, cam, iğne işi ve kitap sanatı tasarımı yer almış; akşamları ise canlı çizim ve kaligrafi ile desteklenmiştir. 1916 ile 1926 yılları arasında popüler kadın dergilerinin yayıncısı olan Ullstein Press'te dantel ve nakış tasarımcısı olarak çalışmıştır. Yaratığı hassas kâğıt desenlerinden bazıları ilk kolajlarında ortaya çıkmış ve fotomontajları için birçok Ullstein yayınındaki röprodüksiyonları araştırmıştır (Schaefer, 1997: 35-39).

4. Dijital Kolaj

Bugün, geleneksel kolaj hala sanat dünyasında aktif olarak kullanılan ve geliştirilen bir teknik olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak sanatın diğer alanları gibi kolaj da teknolojiden etkilenmiştir.

1924 yılında I.B.M. isimli şirket tarafından ilk bilgisayarlar ticari hayata girmiştir (Tanrıverdi, 1995: 8). Bilgisayarlar, dijital görüntü işleme yazılımları ve internet, dijital kolajın yaratılmasını mümkün kılan araçlar olarak öne çıkmıştır. Dijital kolajın ortaya çıkışı ve nedenleri, modern çağın teknolojik gelişmelerinin sanatsal ifadeyi etkileyen temel faktörlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu sanat türü, geleneksel kolajın temel prensiplerini dijital teknolojinin olanaklarıyla birleştiren bir evrimin sonucudur. Bu teknolojik altyapı, sanatçılara görsel öğeleri dijital platformlarda kesme, kopyalama, yapıştırma ve düzenleme yeteneği sunmaktadır.

Geleneksel kolaj tekniğinden teknolojinin gelişmesi ile yeni uygulama yöntemleri olarak dijital kolaj aşamasına ilerleyiş, teknolojik ilerlemeler ve dijital medyanın yükselişi ile sanat dünyasında yaşanan önemli bir evrime işaret etmektedir. Geleneksel kolaj, kâğıt, dergi kesikleri, resimler ve diğer fiziksel materyallerin kesilip yapıştırılmasıyla oluşturulan bir sanat türü olmuştur ancak dijital teknolojilerin gelişmesi ve bilgisayarların bireysel kullanıma açılması ile birlikte, bu sanat formu dijital platformlara taşınmış ve Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Canva gibi dijital platform ve programlar kullanıcıları sayesinde dijital kolaj doğmuştur.

Prokopenko'ya göre 2024 yılındaki en iyi dijital kolaj yaratma ortamları şu şekildedir: Canva, PhotoGrid, PicsArt Photo & Video Editor, Moldiv, Instagram'daki Layout, Diptic, Fotor, Pic Collage (URL 7). Sanatçılar, maliyetli sanat malzemeleri satın almadan yaratıcı ifadelerini dijital platformlarda gerçekleştirebilmektedirler. Dijital kolajlar, geleneksel galeri ve müze sınırlarını aşarak sanatın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinden dijital sanatçıların işlerini internet aracılığı ile takip etmek mümkündür. Bu yönü ile dijital kolaj, geleneksel sanatın temel özelliklerini korurken aynı zamanda dijital dünyanın olanaklarıyla yeni bir ifade biçimini temsil etmektedir.

Geleneksel kolajın aksine dijital kolajın çevreye olumlu katkıları bulunmaktadır. Geleneksel kolaj tekniğinde kullanılan kâğıt, dergi kesikleri ve diğer fiziksel malzemelerin tüketimini azaltmaktadır. Bu, kâğıt kaynaklarının korunmasına ve atık üretiminin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, dijital kolajlar, fiziksel sergilere ihtiyaç duymadığı için sergileme ve paylaşma süreçlerini çevre dostu hale getirmektedir. Dijital kolajlar, internet üzerinden geniş bir kitleye kolayca ulaşılabilir olduğu için sanatın erişilebilirliğini artırmaktadır. Bu sayede, daha fazla insan sanatı deneyimleyebilir ve sanatçılar daha fazla izleyiciye ulaşabilmektedir. Bu bağlamda, dijital kolaj, çevre dostu ve erişilebilir bir sanat türü olarak çevreye olumlu katkılarda bulunmaktadır. Sanatçılara daha fazla özgürlük ve esneklik sunarken, bilgisayarlar, grafik tasarım yazılımları, dijital kameralar gibi araçlar sayesinde sanatsal ifadelerini zenginleştirmelerine olanak tanımıştır.

Sürdürülebilir kolaj sanatı, çevresel etkiyi en aza indiren sürdürülebilir malzeme ve teknikler kullanılarak sanat eserlerinin oluşturulmasını içerir. Sürdürülebilir ikincil hammaddeler ve doğal maddeler gibi çevre dostu malzemelerin kullanımı, sanatta sürdürülebilirliğin sağlanmasında çok önemlidir (Sfameni vd, 2023: 5472). Çevre bilincinin artmasıyla, dijital kolajın çevre dostu bir sanat türü olarak kabul edilmesi önemlidir. Geleneksel kolaj için kâğıt, karton ve diğer malzemeler kullanıldığında çevresel etkiler söz konusu olabilmektedir. Ancak dijital kolajlar, kâğıt atıklarının azalmasına katkıda bulunur ve böylece çevre sürdürülebilirliği açısından avantajlar sunmaktadır.

Gelişen teknoloji sanatçının kullandığı malzemeyi etkilerken teknik anlamda yeniliklere de yer açmıştır. Doğrudan herhangi bir zemin üzerine farklı malzemelerin uygulanarak gerçekleştirildiği kolaj tekniği, teknolojik gelişme ile dijital ortamda, bilgisayar ortamında gerçekleştirilerek dijital kolajı meydana getirmiştir. Dijital kolaj bilgisayar ve grafik tasarım yazılımları gibi dijital araçlar kullanılarak yapılan bir sanat ve tasarım türüdür. Dijital kolaj yapmak için, bir bilgisayar programı veya uygulama kullanılabilir. Bu yazılımlar sayesinde dijital görseller kesip kopyalanabilmekte, yeniden boyutlandırılabilir, renklendirilebilmekte ve katmanlar halinde bir araya getirilebilmektedir. Ayrıca metin, filtre ve animasyon efektleri ekleyerek kolaj çalışmalarını hareketlendirmek mümkündür.

Dijital kolajın ortaya çıkışının bir başka nedeni, geleneksel kolajın sanatsal ifadeye katkısının dijital dünyada devam etmesi ve gelişmesi arzusudur. Kolajın farklı görsel öğelerin bir araya getirilmesiyle yaratıcı bir ifade biçimi sağladığı bilinmektedir. Dijital teknoloji, bu süreci daha da hızlandırmakta ve daha geniş bir yaratıcı alan sunmaktadır. Sanatçılar, dijital ortamda fotoğraflar, grafikler, metinler ve diğer dijital içerikleri bir araya getirerek estetik açıdan ilginç eserler oluşturabilmektedirler. Sanal ortamda artan görsel veriler ile dijital kolajda kullanılacak malzemeler çoğalmaktadır. Dijital kolajın üstün bir özelliği, bu eserlerin kolayca erişilebilir ve dağıtılabilir olmasından kaynaklanmaktadır. İnternet aracılığıyla, sanatçılar ve izleyiciler, dünya genelinde bu eserlere erişebilmekte ve paylaşabilmektedirler. Bu, sanatın daha geniş bir izleyici kitleyle buluşmasını sağlamaktadır.

Sanatçılar, grafik tasarımcılar ve fotoğrafçılar tarafından kullanılan yaratıcı bir araçtır. Dijital medya çağında, dijital kolajlar web siteleri, afişler, albüm kapakları, sanat eserleri, reklam kampanyaları ve daha birçok farklı amaç için kullanılmaktadır. Dijital kolaj yapmak, geleneksel kolaja göre daha fazla esneklik sunmaktadır, bunun nedeni dijital malzemeler kolayca düzenlenebilir, değiştirilebilir ve paylaşılabilir olmasıdır. Çağdaş Türk resminde Burhan Doğançay, Özdemir Altan, Bedri Baykam, Erol Akyavaş, İrfan Önürmen, Bubi, Gülsün Karamustafa kolaj tekniğini kullanan öncü isimlerdendir (Güvensoy, 2008: 45). Türk dijital kolaj sanatçılarına örnek olarak ise Ceren Bülbün, Meriç Canatan, Selman Hoşgör, Ege İşlekel

gibi sanatçılar bulunmaktadır. Dünyada ise bu isimlere örnek olarak James Dawe, Julien Pacaud, Sara Shakeel, Eugenia Loli, Joe Webb, Beth Hoeckel, Julien Pacaud, Lorna Mills, Omar Aqil verilebilir.

Dijital kolaj, sanat dünyasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu sanat formu, sanatçılara geniş bir yaratıcılık alanı sunmakta ve klasik sanat formlarını dönüştürerek sınırları genişletmektedir. Farklı medya, görüntüler ve materyallerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan dijital kolajlar, sanatın evrimsel bir süreç olduğunu ve geçmişten geleceğe nasıl geçtiğini göstermektedir. Ayrıca, toplumsal ve politik temaların ifade edilmesine yardımcı olan etkili bir araç olarak kullanılabilir. Sanatçılar, farklı kaynaklardan gelen görüntülerle güçlü mesajlar iletebilmektedirler. Dijital kolajlar, dijital teknolojilere uygun bir sanat formu olarak ortaya çıkar ve bu, sanatçılara dijital araçları kullanarak eserlerini yaratma özgürlüğü vermektedir. Ayrıca, dijital kolajlar, dijital platformlarda kolayca sergilenebilir ve paylaşılabilir, bu da sanatın daha fazla insan tarafından erişilebilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Son olarak, bu sanat türü sürdürülebilirlik ilkesine uygun bir şekilde çalışabilmektedir; çünkü fiziksel malzemelerin tüketimini azaltabilmekte ve bu da doğa için olumlu bir etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla dijital kolaj, sanat dünyasında geniş bir etki yelpazesi sunabilmekte ve sanatın evrimini yansıtabilmektedir.

5. Dijital Kolajın Temel Özellikleri

Günümüzün teknoloji odaklı çağında; sanat, dijital dünyanın etkisi altında büyük bir değişim geçirmiştir. Bu türlerden biri olan dijital kolaj, geleneksel kolaj sanatının modern teknoloji ile birleşmesiyle meydana gelmiş bir sanat biçimi olarak öne çıkmaktadır.

Gelişen teknolojinin sunduğu olanaklar içinde yapay zekanın rolü oldukça önemli bir yerdedir. Sanatta kolaj tekniği ve yapay zekâ arasındaki ilişki, son yıllarda giderek önem kazanmıştır. Yapay zekâ, sanat alanında yaratıcı süreçleri dönüştürme potansiyeline sahip olduğu için kolaj tekniğiyle bir araya geldiğinde ilginç sonuçlar doğurmaktadır. Yapay zekâ, büyük veri setlerinden ilham alarak, sanat eserlerinin oluşturulmasında ve kolaj tekniğinin uygulanmasında önemli bir rol oynayabilmektedir.

Teknolojik ilerlemeler, kolaj sanatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu ilerlemeler, dijital kolajlar oluşturma, video kolaj sanatını geliştirme, dijital kaynaklara daha rahat erişim sağlama ve sanatçıların eserlerini paylaşma konularında büyük katkılar sunmaktadır. Ayrıca, özel yazılımlar ve uygulamalar, kolaj yapma sürecini daha verimli hale getirirken, dijital anonimlik sanatçılara özgürlük ve ifade olanakları sunmaktadır. Adobe Photoshop ve Adobe Illustrator, profesyonel düzenleme ve grafik tasarım işlemleri için tercih edilen seçeneklerdir. Canva, özellikle hazır şablonlar ve kullanıcı dostu arayüzü ile tasarım sürecini kolaylaştırmaktadır. PicCollage ve Over gibi mobil uygulamalar, kullanıcıların kolayca metin ve görselleri bir araya getirmelerine olanak tanımaktadır. GIMP, Procreate, Pixlr, Over gibi tarayıcı tabanlı uygulamalar kullanılmaktadır. Bu yazılım ve uygulamalar, sanatçılara dijital kolaj sanatının zengin ve çeşitli dünyasında ifade etme yeteneği sunmaktadır.

Dijital kolajın en dikkat çekici özelliği, sanatsal ifadeye sonsuz olanaklar sunmasıdır. Sanatçılar, dijital platformlarda fotoğrafları, grafikleri, metinleri ve diğer dijital içerikleri bir araya getirerek, estetik açıdan çarpıcı eserler oluşturabilmektedirler. Dijital kolajlar oluşturmak için kullanılan araçlar ve yazılımlar da bu sanat türünün temelini oluşturmaktadır. Bilgisayarlar, özel grafik tasarım yazılımları ve dijital görüntü işleme araçları, sanatçılara görsel öğeleri kesme, kopyalama, yapıştırma, düzenleme ve dijital efektlerle zenginleştirme yeteneği sağlamaktadır. Bu araçlar, sahip oldukları sınırlar içerisinde sanatçılara sınırsız yaratıcılık sağlamaktadır.

Sanatçılar, dijital kolajlarını oluştururken esnekliklerini ve düşünsel özgürlüklerini kullanabilmektedirler. Dijital kolaj, geleneksel sanatın temel özelliklerini korurken dijital dünyanın olanaklarını kullanarak yeni bir ifade biçimi sunmaktadır. Sanatçılar, bu eserlerle klasik estetik anlayışının sınırlarını zorlar ve çağdaş sanatın dönüşümüne katkıda bulunmaktadır. Dijital kolaj, sanat dünyasının gelecekteki yaratıcı potansiyelinin bir göstergesi olarak önemini sürdürmektedir. Bu sanat formu, internetin ve sosyal medyanın gücünü kullanarak eserlerini dünya genelinde hızla yayma fırsatına sahiptir. Aynı zamanda, dijital kolajın popüler kültürdeki rolü de büyük önem taşımaktadır. Reklamcılık, müzik endüstrisi, moda ve diğer sektörlerde, dijital kolajlar yaratıcılığı ve görsel ifadeyi artırmak için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Bu nedenle, dijital kolajın popülerliği ve yaygınlığı, modern dünyada sanatın ve yaratıcılığın dönüşümünün bir yansımasıdır.

5.1. Dijital Kolajın Sanat Dünyasındaki Etkileri

Şekil 10. Alan Fletcher, Poster artwork; Pizza, 1997, London Transport Museum.

Şekil 11. Ivan Chermayeff. 2007.

Şekil 12. Bruno Munari, Mun Art, 1938, The Most Complete Web Site.

Alan Fletcher, Ivan Chermayeff (1932-2017) ve Bruno Munari gibi pek çok önemli savaş sonrası sanatçı, ticari müşteriler için özellikle yırtık kâğıt kullanarak kolaj yöntemini tercih etmiştir ve aynı zamanda kişisel sanatsal çalışmalarında da bu tekniği başarıyla kullanmışlardır (Inglis, 2023: 164).

Gelişen toplum yapısı beraberinde yaşama biçimini etkilerken sanatsal bakış açısında da değişikliklere sebebiyet vermiştir. Dijital kolajın sanat dünyasına etkisi özellikle Pop Art olarak adlandırılan dönemde kendini önemli derecede göstermiş ve reklam alanında öne çıkmıştır. Söz konusu bu öne çıkış durumu Andy Warhol'un eserlerinde kendini göstermiştir. Tüketim sektörü ve süpermarkette yer alan ürünlerin vurgulandığı çoğu eserde Warhol, film yıldızlarından deterjan kutularına kadar dönemin öne çıkan ürünlerini yansıtmıştır.

“Warhol'un reklam sanatçısı olmasının getirdiği kazanımlardan biri, eserlerinde kullandığı pop kültür ikonlarını cazip bir ürün haline getirerek pazarlaması olmuştur. Pop sanatla örtüşen bu tavrı, onu yeni arayışlara yönlendirerek deneysel çalışmalara kapı aralamıştır. Özellikle film şeridi montajı etkisi olarak adlandırdığı çalışması olan Marilyn Diptch, Marilyn Monroe'nun 1953'te Gene Korman'ın çektiği siyah beyaz fotoğrafının üzerinde serigrafi baskısı ile farklı düzenlemeler yaparak kolajladığı deneysel çalışmadır. Kolaj yöntemi olarak klasik tekniklerin dışında serigrafi tekniğiyle aynı ürün farklı denemelerle yeniden üretilmiştir” (Yavuz, 2023: 36).

Günümüzde reklam sektöründe bilgisayar teknolojisinin de gelişimiyle konseptin öznesi olan ürün fotoğrafı, ürünün dikkat çekici netlikte görüntülenmesi amacıyla sıklıkla bilgisayar destekli dijital uygulamalar kullanılarak reklam tasarımlarında yer almaktadır. Bu dijital uygulamalar sayesinde ürün fotoğrafı, özne olarak kullanılarak şişenin içinden çağlayan maden suyu gibi sıra dışı bir gerçeklik hissi yaratarak, klişeleşmiş görüntülenme biçimlerine yeni bir soluk getirmiştir (Yavuz, 2023: 97).

Dijital kolajın sanat dünyasına etkisi göz önüne alındığında pek çok sanatçıyı etkisi altına aldığı ve sanatçıların eserlerinde söz konusu tekniği kullandıkları görülmektedir. Teknolojik unsurların gelişimiyle yeni araçların sanatsal üretim aşamalarında kullanılması sanatsal ifade biçimine yeni bir bakış açısı getirirken klasik anlayış ile modern anlayışı içeren bir yaklaşımın da temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda dijital kolajı eserlerinde kullanan bir sanatçı David Hockney olmuştur.

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan kolaj, geleneksel sanatın sınırlarını zorlayan ve yeni ifade biçimleri sunan bir teknik olarak kabul edilmiştir. Dijital teknolojinin gelişmesiyle birlikte kolaj tekniği, dijital kolaj adı altında yeni bir boyut kazanmıştır. Bu alanda çalışmalar yapmış diğer bir isim de David Hockney'dir. David Hockney, dijital teknolojiyi kullanarak geleneksel kolaj tekniğini yeniden ele alan bir sanatçıdır.

Şekil 13. David Hockney, Pearblossom Hwy., 1986, No. 1, - Photographic Collage 47 × 64 in.

Hodsdon'a göre Hockney, "Pearblossom Hwy" eserinde fotoğraf kolaj tekniğini kullanarak hareket algısını yakalamıştır. 1980'lerin başlarında, İngiliz ressam David Hockney, karmaşık fotoğraf kolajları oluşturmuştur. Hockney, polaroidleri ve 35 mm formatındaki fotoğrafları işleyerek, kendi özgün şekillendirmelerini yansıtan kolajlar inşa etmiş ve fotoğrafladığı sahnelerin soyut temsillerini tasarlamıştır. Bu işlem, her bir kolajı oluşturan fotoğrafların çeşitli pozlamaları aracılığıyla, her bir çalışmada benzersiz bir akıcılık ve dinamizm kazandırmaktadır. (URL 8) Güney Kaliforniya'daki bir çölde bir kavşağı gösteren bu çalışma aynı zamanda izleyiciye batı Amerika'nın görsel manzarasıyla ilgili bir fikir vermektedir.

Pearblossom Highway'i geleneksel manzara görüntüsünden ayıran en temel özellik on günlük bir süre boyunca çekilmiş olması ve 800 fotoğraftan oluşan bir fotoğraf kolajı olmasıdır. (Tire, 2019: 404).

Günümüzde dijital sanatçılara örnek olarak gösterilebilecek isimlerden biri de Julien Pacaud'dur. Julien Pacaud, Fransa'nın Paris şehrinde yaşayan ve çalışan bir Fransız sanatçı ve illüstratördür. Pacaud çalışmalarında geometrik şekillerden, uzaydan ve figürlerden ilham almaktadır.

Şekil 14. Julien Pacaud, Matrice, 2023.

2002 yılından günümüze kadar dijital kolaj ile ilgilenen sanatçının aynı zamanda A.I. Sanat, illüstrasyon, animasyonları bulmaktadır. NFT'lerle, "Non Fungible Token" ya da Türkçe'deki karşılığı "Değiştirilemez Token" ile ilgilenen sanatçı dijital işlerin internet üzerinden dijital eserlerinin satışını gerçekleştirmektedir. Dijital sertifika olarak da adlandırılan NFT sayesinde, sanatçı sattığı dijital içeriklerin gerçekliğinin temsil edilmesini sağlamaktadır. Günümüzde popüler olan bir diğer dijital kolaj sanatçısı da James Dawe'dir.

Porsche, Adidas, Nike, The New York Times, The Guardian, Natural History Museum, Royal Academy Of Arts gibi çeşitli markalara yaratıcı işleri üreten James Dawe Londralı bir sanatçıdır. Dawe, ekletik postmodernizm anlayışında dijital kolaj ve manipülasyonlarla desteklemektedir.

Şekil 15. James Dawe, Chivas Regal: Extra 13 Reklam Çalışması

Sanatçı bu eserinde yer alan dijital kolajı Chivas Regal markası için tasarlamış ve bu tasarımı hareketlendirmiştir. Sanatçı kendi özgeçmişinde, yaptığı çalışmalar ile farkındalığı arttırmayı, davranışları değiştirmeyi ve dünyanın daha adil bir yer olması için çalıştığını dile getirmiştir.

Sara Shakel ise dijital kolajın gücünü kullanarak görsellere parlıltı eklemektedir. Instagram'da viral bir şekilde çalışmaları ile ün kazanan Shakel, eserlerini eğlenceli bir gerçeküstüçülük akışıyla katmanlandırmıştır. Sıklıkla kendini kabul etme, vücut pozitifliği ve gerçeküstüçülük temalarını araştırmaktadır. Sanatçı Swarovski kristal heykelcikleri ve mücevherleri toplayan büyükannesine dair anılarından ilham almaktadır (Gordon, 2023).

Şekil 16. Sara Shakel -Dijital Kolaj, 2017.

Dijital kolaj, günümüzde sanat pazarında önemli bir yere sahiptir. Dijital kolaj eserleri, geleneksel kolaj eserlerine göre daha düşük maliyetli ve ulaşılabilir olması nedeniyle, koleksiyoncular tarafından giderek daha fazla tercih edilmektedir. Dijital kolajın sergilendiği bazı dijital sanat platformları şunlardır: Artnet, Artsy, Saatchi Gallery, The Creators Project, Curator.io.

Dijital kolaj, kimi sanat eleştirmeni ve akademisyenler tarafından olumlu karşılanan bir sanat formudur. Bu eleştirmenler ve akademisyenler, dijital kolajın sanatsal ifadeye yeni olanaklar sunduğunu ve geleneksel sanatın sınırlarını zorladığını ifade etmektedir. Dijital kolaj, günümüz sanat dünyasında önemli bir yere sahip olan bir sanat formudur. Dijital kolaj, sanatsal ifadeye yeni olanaklar sunarak, sanatın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.

Kolaj insan sağlığında hem fiziksel hem de mental olarak fayda sağlamıştır. Kolajlar bireylerin duygularını hızlı ve kolay bir şekilde ifade etmelerine olanak tanıyarak, sanat terapisinde değerli bir araç haline gelmiştir (Choi & Jeon, 2013). Görsel sanat terapisi olarak bir form olarak kullanılan kolaj, kanser bakımı, coğrafi araştırmalar ve yaşlı yetişkinlerde bilişsel gerileme tedavisi gibi çeşitli alanlarda uygulanmıştır (Jiang, 2020; Pimlott-Wilson, 2012; Masika, 2020). Özetle, kolaj, terapi, yaratıcılık artırma ve araştırma gibi çeşitli alanlarda çok yönlü ve etkili bir araç olarak geniş bir tanıma sahiptir. Uygulamaları duygusal ifade ve yaratıcılığı teşvik etmekten, tıbbi tedavilerde terapötik etkilere katkıda bulunmaya kadar uzanmaktadır.

Sonuç

Dijital kolaj günümüzde sanatsal ifade için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu sanatsal ifade biçimi, dijital teknolojinin hızlı evrimi ve sanatçıların bu teknolojileri daha iyi anlamaları sayesinde son derece çeşitlilik göstermektedir. Dijital kolajın yaygınlaşması büyük ölçüde internetin ve dijital platformların yaygınlaşmasına bağlıdır. Artık sanatçılar, eserlerini dijital ortamda kolayca oluşturabilir, sergileyebilir ve paylaşabilirler. Sosyal medya platformları ve sanat galerileri, dijital kolaj sanatını dünya

genelinde kitlelere ulaştırmak için harika bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle dijital kolaj sanatçıları, eserlerini daha büyük bir izleyici kitlesiyle paylaşma fırsatına sahiptir.

Araştırma sonuçlarına dayanarak, kolajın gelişim süreci ve dijitalleşmeyle olan ilişkisi incelendiğinde, bu tekniğin sanatsal ve ifade aracı olarak önemli bir evrim geçirdiği görülmektedir. Kronolojik bir yaklaşımla ele alınan bu süreçte, kolajın ortaya çıkış sahnesinden günümüze kadar olan ilerleyişi detaylı bir şekilde incelenmiştir. Sanatçıların eserlerinde mesaj verme amacına hizmet eden kolaj tekniği, özellikle dijital platformlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dijital kolajın, endüstriyel alanda özellikle reklam sektöründe önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, kolajın sanatsal ve ticari açıdan kullanımının giderek yaygınlaştığı ve dijital teknolojilerin ilerlemesiyle birlikte bu tekniğin öneminin arttığı görülmektedir. Bu bulgular, kolajın sadece sanat dünyasında değil, aynı zamanda endüstriyel ve ticari alanlarda da etkili bir araç olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Dijital kolajın gelecekteki gelişimi, teknolojik ilerlemelerle yakından ilişkilidir. Özellikle yapay zekâ ve makine öğrenme teknolojileri, sanatçılara yeni ve yaratıcı yollarla dijital kolajlar oluşturma olanağı sunmaktadır. Bu teknolojiler, sanatçılara daha karmaşık ve etkileyici eserler üretme konusunda yardımcı olabilir. Örneğin, yapay zekâ tabanlı algoritmalar, sanatçıların büyük miktarda veriyi işleyerek eserlerini oluşturmalarına olanak tanır ve bu da sanatın yeni boyutlarını keşfetme fırsatı sunar. Dijital kolajın gelecekteki yönlerinden biri, interaktif kolajların daha fazla popüler hale gelmesidir. Bu, izleyicilerin eserlerle etkileşime girebileceği ve eserin değişebileceği sanat eserleri anlamına gelir. Ayrıca, dijital kolajın daha fazla alanda kullanılması muhtemeldir. Örneğin, dijital reklamcılık, eğitim, bilim ve diğer alanlarda dijital kolajın kullanımı artabilir.

Sonuç olarak, dijital kolaj günümüzde büyük bir sanatsal ifade biçimi olarak kabul edilmektedir ve gelişen imkanlarla gelecekte daha da büyümeye devam edeceği söylenebilir. Sanatçılar, teknolojik ilerlemeler ve yaratıcı düşünce ile dijital kolajın sınırlarını daha da genişletebileceklerdir. Bu sanat formu, kişisel ifade, iletişim ve düşünceyi ifade etme yolunda önemli bir rol oynamaya devam edecektir ve sanat dünyasında daha fazla kabul görecektir.

Kaynakça

- Acar, Ö. (2021). Feminist Kuram Bağlamında Dada Sanatçılarından Hannah Höch'ün Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma. 2021 Mayıs E-Issn 2458-8903, 16.
- Akti, F. (2019). Dada ve sürrealizm anlayışında kolaj imgesi (Master's thesis, Güzel Sanatlar Enstitüsü).
- Batur E. (2009). Modernizm Serüveni, İstanbul: Alkım Yayınevi S.324
- Beardon, C., Çev: Ünal Gerdan S. (2003). The Digital Bauhaus: Aesthetics, Politics and Technology. Digital Creativity, 14(3), 169-179. S.174
- Blake W. (2022). Vahiy Kitapları, Everest Yayınları. S. 55
- Cumming, R. (2006). Görsel rehberler: Sanat. İnkılap Yayınevi. S.483
- Drucker, J. (1993). Dada Collage and Photomontage. S. 83
- Drucker, J. (1993). Dada Collage and Photomontage [Review of Max Ernst: Dada and the Dawn of Surrealism; Cut with the Kitchen Knife: The Weimar Photomontages of Hannah Höch; John Heartfield, by W. Camfield, W. Hopps, W. Spies, M. Lavin, P. Pachnicke, & K. Honnef]. Art Journal, 52(4), 82-87. <https://doi.org/10.2307/777638>
- Getty Museum. (2012, February 2). David Hockney's Pearblossom hwy [Video].
- YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=sD123svCFHQ>
- Güneş, N. (2013). Resim Sanatında Kolaj, Asamblaj Ve Türk Resmine Yansımaları, T.C. Trakya

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim İş Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Güvensoy, D. (2008). Türk Resminde Bir İfade Aracı Olarak Kolaj.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar
Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haydaroğlu, M. (2004). 500 sanatçı 500 sanat eseri, Yapı Yayın. S. 116.

Hope, H. R. (1949). Georges Braque. The Museum of Modern Art, New York, in collaboration with the
Cleveland Museum of Art. New York: The Museum of Modern Art: Distributed by Simon &
Schuster.chrome-
extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://assets.moma.org/documents/moma_catalog
ue_1963_300086866.pdf

Inglis, T. (2023). The Graphic Design Bible. Ilex S.164

İpşiroğlu, M., İpşiroğlu, N. (2009) Sanat Kuramları Sanatta Devrim © 2009 Hayalbaz Kitap S.76

Oxford English Dictionary. (s.d.). Collage, n. meanings, etymology and more. Oxford

University Press. https://www.oed.com/dictionary/collage_n?tab=etymology (29 Ocak 2024 tarihinde
erişim sağlanmıştır).

James D. <https://www.linkedin.com/in/james-dawe/?originalSubdomain=uk> (29 Ocak 2024
tarihinde erişim sağlanmıştır).

Julien P. <https://julienpcaud.com/> (29 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Krausse, A. C., (2005). Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü, Almanya: Literatür
Yayıncılık, S114

Len G. S. Shakeel: Diş Matkaplarından Kristal Parlaklığına, Kristallerin Kraliçesiyle Tanışın
<https://artplugged.co.uk/sara-shakeel-from-dental-drills-to-crystal-brilliance-meet-the-queen-of-crystals/>
(29 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Little, S. (2016). İzmler Sanatı Anlamak Yem Yayın, S.121.

Parr, T. L. (1985). Canyon (Doctoral dissertation, Colorado State University. Libraries).

Sariler, M., & Gürdalli, H. (2017). Max Ernst Resimlerinde Mekân. Turkish Online Journal of Design,
Art & Communication, 7(3), 463–474. <https://doi.org/10.7456/10703100/009> s:470-471

Schaefer, J. O. (1997). [Review of Hannah Höch, 1889-1978: Collages; Cut with the Kitchen Knife:

Weimar Photomontages of Hannah Höch; Three Berlin Artists of the Weimar Era: Hannah Höch, Käthe
Kollwitz, Jeanne Mammen; The Photomontages of Hannah Höch, by G. Adriani, E. Roters, K.
Thomas, P. Krieger, M. Lavin, A. Lütgens, M. Makela, A. N. Worthen, P. Boswell, & C. Lanchner].
Woman's Art Journal, 18(2), 35–39. <https://doi.org/10.2307/1358551>

Sfameni, S., Rando, G., & Plutino, M. R. (2023). Sustainable secondary-raw materials, natural
substances and eco-friendly nanomaterial-based approaches for improved surface performances: an
overview of what they are and how they work. International Journal of Molecular Sciences, 24(6),
5472. <https://doi.org/10.3390/ijms24065472> Erişim Tarihi 29.01.2024

Şenyapılı, Ö. (2004) The Art Millennium Yirminci Yüzyıl Boyut Yayıncılık S.82

Tanrıverdi, H. (1995). Ses kaydında bilgisayar faktörü (Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler Enstitüsü). S.8

Tire, S. David Hockney: From Canvas to Ipad. S.404

Turani, A., Sanat Terimleri Sözlüğü Remzi Kitabevi (18. Baskı), İstanbul: 2019. S.75

URL 1: Tate. (2023). Collage | Tate. <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/collage> Erişim Tarihi: 29.01.2024

URL 2: Hannah Höch. Indian Dancer: From an Ethnographic Museum (Indische Tänzerin: Aus einem ethnographischen Museum). 1930 | MoMA. (n.d.). The Museum of Modern Art. <https://www.moma.org/collection/works/37360?locale=en>

URL 3: Höch, H. 1996). The Photomontages of Hannah Höch. Organized by Maria Makela, Peter Boswell, with essays by Peter Boswell, Maria Makela, Carolyn Lanchner. Published by Walker Art Center. ISBN 0935640525. Exhibition www.moma.org/calendar/exhibitions/241

URL 4: Pablo Picasso | Bottle and Wine Glass on a table | The Metropolitan Museum of Art. (1912). The Metropolitan Museum of Art. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/488476>

URL 5: Crowling E., Çev: Ünal Gerdan S. (2022) Feminine/Masculine: The Collages of Picasso, Braque, and Gris Gerdan <https://www.metmuseum.org/perspectives/articles/2022/11/feminine-masculine-cubist-collage>

(28 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).

URL 6: Hannah Höch, Porträt Til Brugman, 1927 Rainer König, Berlin <https://berlinischegalerie.de/out-and-about/hannah-hoech/>

URL 7: Prokopenko, O. (2023, December 1). 10 The best photo collage apps in 2024 | Skylum blog. <https://skylum.com/blog/best-photo-collage-apps> Erişim Tarihi: 27.01.2024

URL 8: <https://sozluk.gov.tr/> (28 Ocak 2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).

URL 9: Blake W. (2022). Vahiy Kitapları, Everest Yayınları, s. 51

URL 10: Max Ernst. Adamı Şapka Yapar (C'est le chapeau qui fait l'homme). 1920 <https://www.moma.org/artists/1752#works>

URL 11: Hannah Höc (1930) Indian Dancer: From an Ethnographic Museum (Indische Tänzerin: Aus einem ethnographischen Museum). MoMA. The Museum of Modern Art.

URL 12: John Heartfield, Almanya, 1891–1968 Kaynak: John Heartfield, Page 5 of “Der Rote Stern” (unpaginated), Photomontage, The New York Public Library / Art Resource, NY <https://www.artsy.net/artist/john-heartfield>

URL 13: Robert Rauschenberg. Kanyon. 1959

https://www.moma.org/explore/inside_out/2014/01/24/diving-into-rauschenbergs-canyon/

- URL 14: Richard Hamilton Dünkü evleri bu kadar farklı, bu kadar çekici kılan şey neydi? 2004, <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hamilton-just-what-was-it-that-made-yesterdays-homes-so-different-so-appealing-upgrade-p20271>
- URL 15: Georges Braque, Meyve Tabağı ve Cam (1912)
<https://www.artchive.com/artwork/fruitdish-and-glass-georges-braque-1912/>
- URL 16: Pablo Picasso - Pipo ve Kadeh
<https://www.metmuseum.org/perspectives/articles/2022/11/feminine-masculine-cubist-collage>
- URL 17: Hannah Höch, Porträt Til Brugman, 1927 Rainer König, Berlin
- URL 18: London Transport Museum. (1997). Poster artwork; Pizza, by Alan Fletcher, 1997
London Transport Museum. London Transport Museum. (n.d.). Poster artwork; Pizza, by Alan Fletcher, 1997 | London Transport Museum. <https://www.ltmuseum.co.uk/collections/collections-online/artwork/item/1997-5990>
- URL 19: Ivan Chermayeff. (2007).
- URL 20: MunArt - The most complete web site dedicated to Bruno Munari. (1939).
- URL 21: David Hockney, Pearblossom Hwy., 11-18th April 1986 No. 1, - photographic collage 47 × 64 in. <https://www.hockney.com/index.php/works/photos/photographic-collages>
- URL 22: Julien Pacaud - Matrice 2023 <https://julienpcaud.com/Artworks-2023>
- URL 23: James Dawe - CHIVAS REGAL: EXTRA 13 Reklam Çalışması
<https://jamesdawe.co.uk/work/chivas-regal-extra-13>
- URL 24: Sara Shakel, <https://www.makeup.com/en-ca/makeup-tutorials/makeup-tutorials/women-in-beauty-sara-shakeel>
- Yavuz, Ş. (2023). 2000 Sonrası Reklam Grafiğinde Dijital Kolaj Tasarım Örneklerinin İncelenmesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı Grafik Tasarımı Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/4783/Yavuz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

İnternet Gazetelerinde Yer Alan Sağlık Sektöründeki Şiddet Haberleri Üzerine Nicel Bir Araştırma

A Quantitative Research on News of Violence in the Health Sector in Internet Newspapers

Zeynep Ateş,^a
Hüdaî Ateş^b

^a Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
zeyneppaydogdu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0911-2960

^b Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye.
hudaiates@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8097-278X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01.04.2024

Düzeltilme tarihi: 04.06.2024

Kabul tarihi: 04.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Sağlık,

Haber,

Şiddet,

İnternet Gazeteleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 01.04.2024

Received in revised form: 04.06.2024

Accepted: 04.06.2024

Keywords:

Health, News,

Violence,

Internet Newspapers

ÖZ

İnsanın en kıymetli sermayesi olan sağlık, aynı zamanda hayatın en önemli parçasıdır. Tam iyilik hali için beden sağlığı kadar iyi bir iletişim süreci içerisinde olmak da sosyal bir varlık olan insan için önemlidir. Sağlıklı olma hali ve iletişim içerisinde bulunma durumu temel ihtiyaçların başında gelmektedir. Bazen diğer canlılarla iletişimde olmak ve diğer insanlarla konuşmak sağlığı korumanın yegâne yolu olabilmektedir. İnsanın sağlığıyla ilgili yardım alabilmek için sağlık çalışanları ile geçtiği iletişim bu durumun en bariz örneğini göstermektedir. Sağlık alanında uzman kişilerle gerçekleştirilen iletişim “sağlık iletişimi” kavramının ortaya çıkmasına neden olurken günümüzde çeşitli medya mecraları ile bu iletişim halinin farklı durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu iletişimin gerçekleştiği safhada yaşanan anlaşmazlıklar ise sağlık sektöründeki şiddet olaylarının doğmasına neden olmakta ve medya mecralarına en fazla yansıyan durumlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık sektörüne dair pek çok haber hem geleneksel hem de yeni medyada yer alabilirken dikkat çekiciliği sebebiyle bu sektörde yaşanan şiddet olaylarının haberleştirilmesi sık rastlanan bir durumdur. Ön plana çok fazla çıkan bu haber türünde toplumu bilgilendirme esnasında yapılan yanlış uygulamalar ve aksaklıklar çok daha olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumdan hareketle araştırma kapsamında ele alınan 10 internet sitesinin 2019 yılında verilen sağlık sektöründeki şiddet haberleri, hem haber görseli hem de haber metni açısından incelenmektedir. Nicel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada sağlık çalışanlarının konu edinildiği şiddet haberlerinde haberi yapanların meslek etiğini dikkate alarak haberi hazırlayıp hazırlamadıkları araştırılmaktadır. Haberi yazarken kitleleri yanlış yönlendirebilecek ifadelerin varlığı ya da herhangi bir olumsuzluğa özendirme durumu yapılan analizler ile ortaya konmaktadır.

ABSTRACT

Health, the most precious capital of human beings, is also the most important part of life. Being in a good communication process is as important for human beings, who are social beings, as physical health for complete well-being. Being healthy and being in communication is one of the basic needs. Sometimes being in contact with other living beings and talking to other people can be the only way to maintain health. The most obvious example of this situation is the communication with health professionals in order to get help about one's health. While communication with experts in the field of health has led to the emergence of the concept of "health communication", today it is seen that this state of communication emerges in different situations with various media channels. Conflicts at the stage of this communication lead to the emergence of violent incidents in the health sector and are one of the most common situations reflected in media channels. While many news about the health sector can take place in both traditional and new media, it is common to report on violent incidents in this sector due to its attractiveness. In this type of news, which is very prominent, wrong practices and failures in informing the public can have much more negative consequences. Based on this situation, the news on violence in the health sector given in 2019 by 10 websites within the scope of the research are analyzed in terms of both news visuals and news text. In this study, in which the

content analysis method, one of the quantitative research methods, is used, it is investigated whether the news makers prepare the news by taking into account the professional ethics in the news about violence in which healthcare professionals are the subject. The presence of expressions that may mislead the masses while writing the news or the situation of encouraging any negativity is revealed through the analysis.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ateş, Z., Ateş, H. (2024). İnternet Gazetelerinde Yer Alan Sağlık Sektöründeki Şiddet Haberleri Üzerine Nicel Bir Araştırma, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD) 10 (1), s. 70- 88.

1. Giriş

Şiddetin varlığının insanlığın varlığı kadar eskiye dayandığı, reddedilemez bir gerçektir. Hem farklı zamanlarda hem de farklı mekânlarda birçok kez ortaya çıkması, onu, zamanın ve mekânın ötesinde varlığını koruyan, ancak bazen kendini gösteren evrensel bir mesele olarak ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle şiddet, her yönüyle ele alınmakta ve farklı disiplinlerde çalışan uzman ve akademisyenlerce kökenlerine inilerek ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bireysel ve toplumsal iletişimin bozulduğu, uzlaşının, anlayışın ve barışın ortadan kalktığı her anda ve mekânda gerçekleşme ihtimali doğan şiddetin insan için çok önemli bir değer olan sağlık söz konusu olduğunda da kendini göstermesi kavramın önemini ve ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bugün her alanda olduğu gibi sağlık alanında da büyük gelişmeler yaşanmakta ve birçok hastalık belli tedavi yöntemleriyle ortadan kalkarken insanların hastalığın tedavisine dair bilgiye ulaşmada bütün iletişim yollarını denediği görülmektedir.

Toplumun sağlık konusundaki bilgilerinin büyük çoğunluğunu medya vasıtasıyla edinmesi, kitle iletişim araçlarının değerini gün geçtikçe yükseltmektedir. Hastalar ve onların yakınları, sağlıkla ilgili bilgilere ulaşmak için öncelikle basın yayın organlarını kullanmaktadır. Özellikle, kişinin kendisinin veya çevresindekilerin yaşadığı bir sağlık sorunu hakkındaki magazin tarzında yazılan haberler okuyucular üzerinde etkili olabilmektedir (Sütlaş, 2004). İnsanlar, sağlık haberlerine olan yoğun ilgileri nedeniyle, bu haberlere kolay ve hızlı bir şekilde erişebilmenin önemini vurgulamaktadırlar.

Sağlık haberciliği, beslenme, dermatoloji, tıbbın yeni tedavi ve yöntemleri, anne-bebek sağlığı, üreme, doğal tedavi yöntemleri, alanda deneyimli doktorlar, sağlık çalışanlarının hakları ve karşılaştıkları zorluklar gibi çok çeşitli konuları kapsar, bu yüzden geniş bir araştırma alanına sahiptir. Sağlık haberleri, halkı bilgilendirirken aynı zamanda çeşitli kampanyalar düzenleyerek toplumsal farkındalık oluşturmaktadır (Çağlar, 2010). Bu sebeple, sağlık alanında internet gazeteciliğinin kullanımı, kamuoyunun gündemini şekillendirme, sağlık davranışlarında değişiklikler yaratma veya bir meseleye duyarlılık kazandırma açısından önem taşımaktadır. Medya aracılığıyla sağlık sektörü hakkında sunulan bilgiler, bireylerin tedavi seçeneklerini değerlendirmelerine, hastalıklar hakkında karar verme süreçlerinde yol gösterici olmaktadır.

Sağlık alanında meydana gelen problemlerin ve bu alandaki profesyonellere yönelik tavırların medyaya nasıl yansımalarını inceleyen pek çok bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, medyanın şahıslar üzerindeki tesirinin ne derece kuvvetli olduğunu ortaya koyan dikkat çekici bulguları sergilemektedir. Örneğin; Acar ve ekibinin 2013'te gerçekleştirdiği araştırma, 1 Ocak 2010 ile 31 Aralık

2012 tarihleri arasında, en çok satan beş gazetede yayınlanan, hastane acil servislerine dair 604 haberin incelendiği bir çalışmayı kapsamaktadır. Araştırmada, bu haberlerin %61'inin negatif, %27'sinin ise pozitif şekilde sunulduğu kaydedilmektedir (2013).

Başka bir çalışmada, medyanın halk ve sağlık personeli arasındaki iletişime %41,8 oranında yeterli önemi atfetmediği ifade edilmektedir. Özellikle bu çalışmada, doktorların %30,8'i, medyadaki haberlerin çarpıtılmış ifadeler içerdiğini ve net, anlaşılır bir dilin kullanılmadığına inandığını göstermektedir. Aynı çalışmanın bulgularına göre, doktorların %96,6'sı, medyanın olumsuz bir etki yarattığını dile getirmektedir. Çalışmada öne çıkan başka bir nokta ise, sağlık çalışanlarının %75'inin, medyanın sağlık sektörünün problemlerine yeterince değinmediğini savunmasıdır (Kalem, 2010).

Sağlık sektörüne ait haberlerin sunumu, alandaki dinamiklerin ve halkın sağlıkla ilgili algılarının şekillenmesinde kritik bir role sahiptir. Bu bağlamda, haberlerin doğru, açık ve etik bir biçimde sunulması, toplumun bilinçlenmesi ve bilgiye dayalı karar verme süreçlerinin desteklenmesi açısından zorunludur. Akademik çalışmalar, medya içeriğinin, özellikle sağlık konularında, toplumsal bilinci ve davranışları etkileyebilecek güçlü bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, sağlık haberlerinin sunumunda, bilimsel doğruluk, kaynakların güvenilirliği, terminolojinin doğru kullanımı ve etik standartlara uygunluk gibi unsurlar büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu haberlerin, halkın genel sağlık bilgisi düzeyini artırma ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda farkındalık yaratma potansiyeline sahip olduğu göz önünde bulundurularak, medya profesyonelleri tarafından hassas bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir.

2. Sağlık İletişimi

Toplumların ve bireylerin sağlık ile ilgili bilgi, tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilemek amacıyla iletişim tekniklerinden kullanılarak eğitimler verilmesi sağlık iletişimi alanını oluşturmaktadır. Sağlık iletişimi, hastalıkların önlenmesi, sağlıklı yaşam biçimlerinin teşvik edilmesi ve sağlık hizmetlerinin etkin kullanımı için kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla sağlık iletişimi kavramı insanın iyi olma halinin merkezinde yer alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Cross ve O'Neil'e göre toplum sağlığını iyileştirme ve hastalıkları önleme strateji ve yöntemlerinin önemli bir parçasını sağlık iletişimi oluşturmaktadır. Çeşitli iletişim modelleri içeren sağlık iletişimi sağlık okuryazarlığı alanının önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Cross ve O'Neil, 2021).

Sağlık iletişimi kavramsal olarak modern bilim ile ortaya çıksa da tarihi açıdan bakıldığında insanlığın başlangıcından bu yana var olmuş ve 20. Yüzyılın başlarında kavramsallaşmıştır. Salmon ve Poorisat, kavramın halk sağlığı ve sosyal bilimler alanlarındaki ilerlemeler ile birlikte ortaya çıktığını iddia etmiş ve modern anlamdaki sağlık iletişimi kavramının 20. Yüzyılın başlarında kullanıldığını söylemişlerdir (Salmon ve Poorisat, 2020). Bu dönemde, kitle iletişim araçlarının halk sağlığı kampanyalarında kullanımı, etkilerin araştırılması, disiplinlerarası perspektiflerden açıklamaların aranması ve sağlık iletişimi alanının resmi olarak tanınması gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve halk sağlığı kampanyalarında kullanılması sağlık iletişimi ve medya ilişkisinin doğmasına neden olurken çeşitli sağlık krizleri ve sağlık sektöründeki gelişmelerin medyaya yansması ile sağlık iletişimi kavramı önem kazanmıştır. Özellikle günümüzde yaşanan pandemi gibi küresel bir sağlık krizi, sağlık iletişimi ve medya ilişkisinin önemini arttırmıştır. Cobis ve Nindi'ye göre de toplumların ve bireylerin sağlığa dair bilgileri medya aracılığıyla araştırması hem sağlık iletişimi ve medya ilişkisinin önemini artırmış hem de bu alandaki bilgi aktarımının düzenlenmesi fikrini bir kez daha gündeme getirmiştir. Gazete haberleri, dergiler, radyo programları ve televizyon gibi geleneksel medya araçları yanı sıra internetin gelişimiyle birlikte sağlık sektörüne dair gelişmeler ve bu sektörden

haberler daha kolay paylaşılır hale gelmiştir. Dahası internet siteleri, dijital platformlar ve sosyal medya çift yönlü iletişim imkânı sağlaması nedeniyle sağlık iletişimi alanını farklı bir boyuta taşımıştır (Cobis ve Nindi, 2022).

3. İnternet Gazeteciliği ve Sağlık Sektöründeki Şiddet

Medya, bilgi aktarımı, eğlendirme ve kamuoyu şekillendirme gibi işlevlerinin yanı sıra eğitim alanında da etkili bir rol oynamaktadır. Medyada sunulan bilgi ve haberler, izleyici ve okuyucuların bilişsel ve zihinsel gelişimlerine olumlu katkılar sunarak, eğitici bir etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, özellikle günümüzde büyük bir önem kazanan internet gazeteciliği, insanların doğru yönlendirilmesi açısından oldukça önemlidir (Ateş, 2021). İnternet gazeteciliği kapsamında, toplumun en büyük ilgiyi gösterdiği konular arasında sağlık haberleri bulunmaktadır. Sağlık, insan hayatının ayrılmaz bir unsuru olduğundan, internet üzerinden kolaylıkla erişilebilen bilgiler, hasta ve hasta yakınlarının doktora gitmeden önce veya sonra başvurduğu bir kaynak haline gelmiştir. Bu sebeple, sağlık haberlerinin toplumu yönlendirme işlevi inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bu yüzden, bireyler sağlıkla ilgili bilgi edinme süreçlerinde medyayı sıkça tercih etmektedirler.

Medya, toplumsal yaşamda özellikle şiddet haberlerini ön plana çıkarmaktadır. Akademik araştırmalara bakıldığında, medyada şiddetin sorunlu bir biçimde ele alındığı ve en çok tartışılan konular arasında yer aldığı görülmektedir. Sağlık alanında yapılan haberlerde, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin sürekli vurgulanması ve yayınlanması, medya kuruluşlarının kar amacı ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etme çabasıyla birlikte, sağlık kurumlarında şiddet olaylarının artış eğilimine katkıda bulunabilir. Bu durum, gerçekleştirilen veya planlanan çalışmaların kalitesini gölgeleyebilir. Çünkü toplumun ilgisini çekme noktasında şiddetin en etkili içerik olduğu ifade edilebilir (Ateş, 2021).

İnternetin gelişimi, hastaların ve hasta yakınlarının çeşitli sağlık kuruluşları, hekimler ya da sağlık çalışanları ile ilgili bilgi almak için araştırma yapması kolaylaştırmıştır. Ancak bu araştırmalar esnasında kişinin karşısına sağlık sektörü ile ilgili haberler ve hastalar ile hasta yakınlarının çeşitli sağlık problemleri, sağlık hizmetleri ve sağlık çalışanları ile ilgili yorumları çıkararak bilgi kirliliğinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durumun en kritik noktalarından birisini de sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarının sunumu oluşturmaktadır. Dolayısıyla sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarının medyada nasıl ele alındığı, bu haberlerin sunumundaki problemler ve bu durumun sağlık çalışanlarının toplumdaki imajına etkileri önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Duğan'ın araştırmasına göre, medyada yer alan şiddet haberleri, sağlık çalışanlarının toplumdaki imajını olumsuz etkilemekte ve değerlerini azaltmaktadır. Araştırma, etik ve sosyal sorumluluk kurallarına uygun olmayan bir şekilde yayınlanan sağlık alanındaki şiddet haberlerinin, sağlık çalışanlarının imajına zarar verdiğini ve şiddet izlerini taşıyan fotoğrafların yayımlandığını belirtmektedir (Duğan, 2017).

Dökme, Türkdoğan, Görğün ve Akyürek'in çalışması da, Türkiye'deki sağlık sistemine yönelik önemli bir sorun olan sağlıkta şiddetin medyadaki yansımalarını incelemektedir. Araştırma, şiddet haberlerinde en sık kullanılan kelimelerin "sağlık", "şiddet", "doktor" ve "hastane" olduğunu belirlemiştir. Haberlerin içeriği incelendiğinde, şiddetin çoğunlukla hastanelerde ve acil servislerde gerçekleştiği, şiddetin çoğunlukla hasta yakınları ve hastalar tarafından işlendiği, en çok maruz kalan grubun doktorlar olduğu ve şiddetin genellikle yaralanma ile sonuçlandığı vurgulanmıştır (Dökme, vd., 2023).

Sevimli'nin çalışması, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının çevrimiçi medya raporlarından elde edilen verilere dayalı olarak değerlendirilmesini içermektedir. Çalışma, 2012-2019 yılları arasında çevrimiçi medya raporlarında toplam 1028 ciddi şiddet olayının meydana geldiğini göstermiştir. Veriler, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin sıklıkla tedavi veya teşhis memnuniyetsizliği, hizmetler ve pahalı

ücretler gibi nedenlerle gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Haber başlıklarının çoğunlukla kişilerarası şiddeti vurguladığı, ancak sağlık politikası, yapısal ve örgütsel sorunlara değinmediği belirtilmiştir (Sevimli, 2020).

Medya tarafından sağlık alanında yaşanan şiddet vakalarının doktorlara atfedilmesi, onların olumsuz örneklerle tanıtılması ve açgözlü olarak damgalanması, doktorlara karşı şiddeti meşrulaştırmaktadır (Aydın, 2008). Özyurt ve ekip arkadaşlarının belirttiği gibi (2009, s.61-70), basın organlarının sağlık sektöründeki problemleri tarafsız bir şekilde aktarmaması, haberin sunuş biçimi ile doktorları ve diğer sağlık personelinin hedef haline getirmesi, tedavi veya cerrahi müdahale sırasında meydana gelen hataların doktorlar üzerinden suçlu olarak sunulması, doktorlara karşı önyargı ve güvensizlik oluşturmaktadır. Sağlıkta Şiddeti Önleme Komisyonu'nun 2013'te yayımlanan raporuna göre, gazetelerin okunma sayıları ve internet tıklanma oranlarını yükseltmek amacıyla sağlık sektörüne dair negatif örnekleri sürekli olarak gündemde tutmaları, şiddetin artmasına yol açan faktörler arasında yer almaktadır (s.172-173).

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, kişilerarası şiddet bağlamında değerlendirilebilecek olsa da, daha geniş bir perspektifle ele alındığında, bir kamu sağlığı meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyada yer bulan haber metinlerinin bu geniş çaplı problemdeki rolü ve önemi, detaylı bir incelemeyle anlaşılabilir. Haber metinlerinin şiddet kültürüyle olan ilişkisinin, sağlık iletişimi çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Şiddet olayları medya metinleri içerisinde yer alan haberlerde sıklıkla yer almaktadır. Bunun nedeni, haber profesyonellerinin, haberlerin daha çok ilgi çekmesi amacıyla şiddet içerikli haberlere yayın akışlarında daha fazla yer vermesidir. “Şiddetin kendisi haberdur” söylemi, bir olayın olumsuzluğunun, onun haber değerini doğrudan artırarak gazetecilere şiddetin kendisinin bir haber olduğu düşüncesini aşılacaktır. Bu bakış açısı, gazetecilerin mesleki pratiklerini doğrudan etkilemektedir (İnal, 1996, s.73).

Haber metinleri, toplumsal algının şekillendirilmesi ve okuyucunun yönlendirilmesi konularında oldukça etkin olurken, şiddetin aktarımı noktasında bazı sorunlar içerebilir. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti ele alan haberler, şiddet odaklı tüm haberler arasında, bu meslek grubunun toplum için taşıdığı öneme binaen, konuya daha ciddi bir yaklaşım gerektiren haberler arasında yer almaktadır.

Bu çalışmalar, sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarının medyada nasıl ele alındığını ve bu haberlerin sunumundaki problemleri noktaları gözler önüne sermektedir. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet haberlerinin, toplumda sağlık çalışanlarına karşı olumsuz bir algı yaratma potansiyeline sahip olduğu ve bu durumun sağlık çalışanlarının toplumdaki imajını ve değerlerini etkileyebileceği sonucuna varılmaktadır.

4. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Soruları

İletişim çalışmaları alanında, akademisyenler, uzmanlar ve araştırmacılar arasında sıkça ele alınan temalardan biri "şiddet" olgusudur. Medyada şiddetin nasıl sunulduğu ve toplum üzerindeki etkileri, iletişim bilimciler tarafından geniş çapta incelenen konulardandır. İnternet sitelerinde sıklıkla rastlanan medya içerikleri arasında, sağlık sektörüne yönelik şiddet haberleri öne çıkmaktadır. Hastaların sağlık kuruluşlarındaki çeşitli bölümler ve personel ile etkileşimi, zaman zaman iletişimde zorluklara yol açabilmektedir. Bu tür zorluklardan kaynaklanan haberler, internet üzerinden milyonlarca insana ulaşarak onların görüşlerini etkilemektedir. Bu araştırma, internet üzerinden sunulan sağlık çalışanlarına yönelik şiddet içerikli haberlerin okuyuculara nasıl sunulduğunu incelemeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın ana hedefi, sağlık iletişiminin kritikliği ve sağlık alanında yaşanan şiddet vakalarının, seçilen 10 internet gazetesinde nasıl yansıtıldığının analizini yapmaktır. Bu amaçla, incelenen gazete

haberlerinde tarafsızlık ve eleştiri durumları göz önünde bulundurulmamakta, asıl odak noktası sağlık haberlerinde şiddetin nasıl temsil edildiği üzerinedir. Bu çalışma, aşağıdaki sorulara yanıt aramayı hedeflemektedir.

- Sağlık çalışanı haberde nasıl sunulmaktadır?
- Hasta haberde nasıl sunulmaktadır?
- Sağlık çalışanlarına şiddet haberlerinde hangi tür şiddet haberlerde yer almaktadır?
- Haber başlıklarında olay dramatize edilmiş midir?
- Şiddet haberi olayı gazetelere göre farklılık veya benzerlikler göstermekte midir?
- Haberde şiddeti uygulayan nasıl sunulmaktadır?
- Haber hangi kaynak ya da kaynaklar tarafından hazırlanmıştır?
- Haberde kullanılan görsel nasıl sunulmaktadır?
- Haberin tutumu sağlıkta şiddeti eleştiriyor mu?

5. Araştırmanın Yöntemi, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırmada kullanılan içerik analizi yöntemi, yazılı ve görsel verilerin belirlenen bir amaç doğrultusunda sınıflandırılmasını ve toplanan verilerin belirli kavramlar veya değişkenlerle ölçülerek kategorilere ayrılmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır (Arık, 1998, s.119). Bu çalışmada, incelenen haberler bir kodlama cetveli kullanılarak analiz edilmektedir. Kodlama cetveli, haberlerin içeriğine uygun sorular içermekte ve metin üzerinde nasıl bir sınıflandırma yapılacağı ve hangi kategorilere göre kodlama yapılacağı konusunda detaylı ve açık bilgiler sunmaktadır (Gökçe, 2001, s.107). Haberin içeriği ve görselleri ana kategorileri oluştururken, bu kategorilere ait sorular alt kategorileri meydana getirmektedir. Haberin kaynağı, hazırlayan kişiler, içerikte bahsedilen şiddet türleri, şiddeti uygulayan kişiler ve şiddet sırasında kullanılan araçlar gibi sorular, haberin içeriği kategorisinin alt kategorilerini oluşturmaktadır. Haberde kullanılan görselin türü ve içeriği ise haberin görsel kategorisinin alt kategorilerini oluşturmaktadır.

Kodlama cetvelinde kontrol değişkenleri, biçimsel değişkenler ve içerikle ilgili değişkenler olarak üç farklı değişken sınıflandırma sisteminin temelini oluşturmaktadır. (Gökçe, 2001, s.167-172). Bu çalışmada biçimsel değişkenler, haberlerde kullanılan görsel materyaller ve fotoğraf kullanımı, içerik ile ilgili değişkenler ise haberlerde yer alan şiddetin türü, haberin tutumu ve haberde şiddet konusunda öne çıkarılan kelime gibi özelliklerden oluşmaktadır. (Gökçe, 2001, s.167-172). Bu çalışmada incelenen gazeteler, gazetelerde yer alan şiddeti ifade etmede kullanılan kavramlar ve bu kavramların incelenen gazetelere göre kullanılma sıklığı kontrol değişkenlerini oluştururken, biçimsel değişkenler olarak bu araştırmada internet gazeteleri ele alındığı için örneklemin sınırlılıkları ve evreni bakımından kodlama cetvelinde sayfa sayısı ve sayfa konumuna yönelik sorulara yer verilmemektedir. İçerik değişkenleri olarak ise alan şiddetin türü, haberin tutumu, mağdurun ve şiddeti uygulayanın ifade edilmiş biçimi, görsel materyaller ve fotoğraf kullanımı, haberin kaynağı ve kim tarafından hazırlandığı gibi sorulara yer verilmektedir. Haberlerin içerik analizini yapabilmek için açıklanan kavramlardan oluşturulan kodlama cetveli 2015 yılında Özlem Duğan tarafından hazırlanan “Sağlıkta Şiddet Haberlerinin Basına Yansıması” adlı tezden örnek alınmıştır (Duğan, 2015, s. 209).

Bu çalışmada, güvenilirliği sağlamak için araştırmacı tarafından farklı zaman ve yerlerde iki defa kodlama yapılmış, ayrıca başka bir araştırmacı tarafından da bir kez kodlama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin büyük oranda (%95) birbirleriyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde yazılı basın, geçmişteki önemini gazetelerden ziyade internet üzerinden devam ettirmektedir. İnternet, milyonlarca kullanıcının haberlere, bilgilere ve belgelere kolayca erişimini sağlamakta ve toplumun iletişim olanaklarını radyo, televizyon ve basılı gazetelerin ötesine taşımaktadır. Araştırma kapsamında, haber siteleri ve çevrimiçi gazeteler örneklem olarak seçilmiştir. Alexa.com'da en yüksek tıklanma oranına sahip ilk 10 site dahil edilmiştir. Ensonhaber.com, Habertürk.com, Haberler.com, Hürriyet.com, Milliyet.com, Yenişafak.com, Yeniakit.com, Sözcü.com, Akşam.com, Sabah.com internet siteleri, araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Bu sitelerde 1 Ocak - 31 Aralık 2019 tarihleri arasında yayımlanan “sağlık sektörü ve şiddet” temalı 105 haber, araştırmanın sınırlarını belirlemiştir.

4.3. Bulgular

	Sayı	Yüzde
<i>aksam.com</i>	3	% 2,86
<i>ensonhaber.com</i>	8	%7,62
<i>haberler.com</i>	19	%18,10
<i>haberturk.com</i>	18	%17,14
<i>hurriyet.com</i>	14	%13,33
<i>milliyet.com.tr</i>	12	%11,43
<i>sabah.com</i>	3	%2,86
<i>sozcu.com</i>	10	%9,52
<i>yeniakit.com</i>	13	%12,38
<i>yenisafak.com</i>	5	%4,76
TOPLAM	105	%100

Tablo 1: İnternet sitelerindeki “sağlıkta şiddet” haber sayıları

Tablo 1 incelendiğinde, 1 Ocak ile 31 Aralık 2019 tarihleri arasında seçilen 10 internet sitesinde yapılan sağlık ve şiddet anahtar kelimeleri aramalarında toplam 105 haberin yayınlandığını göstermektedir. En fazla haber paylaşımı yapan site haberler.com, bu dönemde 19 haberle (%18,10) ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada haberturk.com, 18 haberle (%17,14) bulunmaktadır. Üçüncü sırada hurriyet.com, 14 haber (%13,33) ile yer alırken en az haber paylaşımı yapan siteler olarak sabah.com ve aksam.com'un, her biri 3 haberle (%2,86) yer almaktadır.

Haberi hazırlayan haber ajansı hangisidir?					
	DHA	İHA	AA	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>	1	1	1		
<i>ensonhaber.com</i>	2	5			1
<i>haberler.com</i>	4	11	3		1
<i>haberturk.com</i>	5	10			3
<i>hurriyet.com</i>	12	2			
<i>milliyet.com.tr</i>	3	3	2	1	3
<i>sabah.com</i>		2			1
<i>sozcu.com</i>		5	3	1	1
<i>yeniakit.com</i>			1	1	11
<i>yenisafak.com</i>		3		1	1
TOPLAM	27	42	10	4	20
YÜZDE	%26,21	%40,78	%9,71	%3,88	%19,42

Tablo 2: Haberi hazırlayan haber ajansları

Haberi hazırlayan haber ajanslarının yer aldığı Tablo 2'ye bakıldığında en fazla haberin 42 (%40,78) sayısıyla İhlas Haber Ajansı (İHA) tarafından hazırlandığı görülmektedir. İHA'dan fazla haber yayınlayan internet sitesi ise 11 haberle *haberler.com* ve 10 haberle *haberturk.com* olduğu görülmektedir. İHA'dan en az haber paylaşan haber sitesi 1 haberle *aksam.com* olurken *yeniakit.com.tr*'nin ise hiç haber paylaşmadığı görülmektedir. Demirören Haber Ajansı'ndan (DHA) 27 (%26,21) haber paylaşıldığı görülmektedir. DHA'dan en çok haber yayınlayan internet sitesi ise 12 haberle *hurriyet.com* olurken yine aynı gruba bağlı *milliyet.com*'un 3 haber paylaştığı ve görülmektedir. DHA'dan *aksam.com*'un 1 haberi internet sitelerinde paylaştığı görülürken *sabah.com*, *sozcu.com*, *yeniakit.com.tr*, *yenisafak.com* internet sitelerinin ise hiç haber paylaşmadıkları görülmektedir.

Bazı internet sitelerinde haberlerin belli haber ajanslarından almak yerine kendi şirketleri bünyesindeki muhabirlere veya bağımsız haber yapan muhabirlere isimleriyle yer verdikleri görülmektedir. 10 internet sitesinde yalnızca 4 (%3,88) haberin bu şekilde paylaşıldığı görülmektedir. Haberin doğruluğunu dolayısıyla internet sitesinin prestijini en çok etkileyen haberin kimler tarafından yapıldığının bilgisinin belirtilmediği haber sayısı ise 20 (%19,42)'dir. Haberi nereden aldığı bilgisini en fazla paylaşmayan internet sitesi ise 20 haberin 11'ini bu şekilde yayımlayarak *yeniakit.com* isimli internet sitesi olmuştur. *haberturk.com* ve *milliyet.com* da 3'er haberi bu şekilde yayımlayarak 2. sırada yer almış ve *ensonhaber.com*, *haberler.com*, *sabah.com*, *sozcu.com* ve *yenisafak.com* internet siteleri de 1'er haberini bu şekilde okuyucuları ile paylaştığı görülmüştür.

Haber başlığında aşağıdaki ifadelerden hangisi kullanılmıştır?								
	Şiddet	Ölüm	Dayak	Saldırı	Darp	Bıçaklama	Kavga	Diğer
<i>aksam.com</i>	1				1			1
<i>ensonhaber.com</i>	1				5			2
<i>haberler.com</i>	4		1	3	8			3
<i>haberturk.com</i>	4			5	5		1	3
<i>hurriyet.com</i>			1	7		1		5
<i>milliyet.com.tr</i>	2			2	1	1		6
<i>sabah.com</i>				1	1			1
<i>sozcu.com</i>	2		1	2	2			3
<i>yeniakit.com</i>			1	1	8			3
<i>yenisafak.com</i>				1	3	1		
TOPLAM	14		4	22	34	3	1	28
YÜZDE	%13,21	%0	%3,77	%20,75	%32,08	%2,83	%0,94	%26,42

Tablo 3: Haberin başlığındaki ifadelerin dağılımı

Haberin başlığına dair ifadelerin internet sitelerine göre dağılımının yer aldığı tablo 3'te en fazla kullanılan kelime 34 (%32,08) kez kullanılarak “darp” kelimesi olmuştur. En çok kullanılan ikinci kelimeyi ise 22 (%20,75) sayıyla “saldırı” kelimesi oluşturmaktadır. En çok kullanılan üçüncü kelime ise “şiddet” kelimesidir. Bıçaklama kelimesi internet sitelerindeki haberlerin başlıklarında 3 (%2,83) kez yer almaktadır. Kavga kelimesi ise sağlıkta şiddet konusu dahilinde tüm haberler içerisindeki başlıklarda yalnızca 1 (%0,94) kez haberturk.com'un haberinde kullanılmaktadır. Ölüm kelimesi ise hiçbir haber başlığında kullanılmamaktadır. Tablo 3'e göre haber başlıklarında yer alan diğer kelimelere baktığımızda ise 28 (%26,42) haberde farklı farklı şekillerde yer almaktadır. Haber başlıklarında gazetelerin dehşet, linç, sosyal medyada tepki, dövülen doktor, ortalık karıştı, kırmak, yumruk, protesto, arbede, skandal gibi kelimelere yer verildiği görülmektedir. Haber başlıklarının bir kısmında sağlık çalışanlarına yapılan şiddete karşı STK'lar ya da sağlık yöneticilerinin isyanı yer alırken kimi başlıklar da magazin bir ifade içimi kullanılarak tıklanma sayısının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Haber kim tarafından hazırlanmıştır?			
	Muhabir/Gazete Personeli	Haber Ajansı	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>		3	
<i>ensonhaber.com</i>	1	7	
<i>haberler.com</i>	1	18	
<i>haberturk.com</i>		15	3
<i>hurriyet.com</i>	7	7	
<i>milliyet.com.tr</i>	2	8	2
<i>sabah.com</i>	1	2	
<i>sozcu.com</i>		9	1
<i>yeniakit.com</i>		1	12
<i>yenisafak.com</i>		1	4
TOPLAM	12	71	22
YÜZDE	%11,43	%67,62	%20,95

Tablo 4: Haberin kim tarafından hazırlandığı

Tablo 4’te haberi hazırlayan bilgisine ne kadar yer verildiği gösterilmektedir. İncelenen haberlerin 71 (%67,62)’inde haber ajansı bilgisi girilirken yalnızca 12 (%11,43)’sinde haberi hazırlayan muhabirin veya gazetecinin ismine yer verilmiştir. Sitelerde yer alan haberlerin 22 (%20,95)’sinde ne haber ajansı ne de muhabir bilgisine rastlanılmamıştır.

Haberde hangi kaynaklar yer almaktadır?						
	Şiddet Mağduru	Şiddeti Uygulayan	Sağlık Yöneticisi	STK Temsilcisi	Sağlık Çalışanı	Diğer
<i>aksam.com</i>			2			1
<i>ensonhaber.com</i>	4		3	2		
<i>haberler.com</i>	4		4	11		2
<i>haberturk.com</i>	4		5	9		4
<i>hurriyet.com</i>	4		1	3	1	7
<i>milliyet.com.tr</i>	3		1	1	1	7
<i>sabah.com</i>	2		1	2		
<i>sozcu.com</i>	5		1			4
<i>yeniakit.com</i>	2	1	1	4		6
<i>yenisafak.com</i>	3			2		1
TOPLAM	31	1	19	34	2	32
YÜZDE	%26,05	%0,84	%15,97	%28,57	%1,68	%26,89

Tablo 5: Haberde yararlanılan kaynaklar

Yaşanan olayların haberleştirilme esnasında olaya dair bilgilerin kimlere dayandırıldığı gösterildiği tablo 5’te olayın tarafları ve dışındakilere dair yapılan araştırmanın neticesi belirtilmektedir. Bu tabloya göre haberlerin en çok STK temsilcilerinin açıklamalarına veya olayla ilgili bilgisine dayandırıldığı görülmektedir. Kaynak olarak STK temsilcileri haberlerde 34 (%28,57) kez yer almaktadır. Kaynak olarak sağlık yöneticilerinin kullanıldığı haberler ise 19 (%15,97) sayı ile üçüncü sırada tabloda yer almaktadır. Olay esnasında olaya şahitlik eden diğer sağlık çalışanları ise kaynak olarak yalnızca 2 (%1,68) haberde yer almaktadır. Şiddeti uygulayanın kaynak olarak kullanıldığı 1 (%0,84) haber ise yeniakit.com sitesinde takipçi ile paylaşılmaktadır. Tablodaki verilerden hareketle haberlerdeki diğer kaynakların sayısı ise 32 (%26,89)’dir. Diğer kaynaklara bakıldığında ise polis adliye muhabirlerinin polis tutanaklarına ve savcılık iddianamelerine ulaşması üzerine buradaki bilgilerle haber yaptığı görülmektedir. Ayrıca araştırma kapsamındaki internet gazeteleri güvenlik kamerası ya da çevreden çekilen cep telefonu kamerası görüntülerine dayanarak haber yaptıkları da gözlenmiştir.

Haberde hangi tür şiddetten bahsedilmektedir?						
	Fiziksel	Sözel	Psikolojik	Cinsel	Ekonomik	Diğer
<i>aksam.com</i>	3	1				
<i>ensonhaber.com</i>	7	2				1
<i>haberler.com</i>	16	4	2		4	
<i>haberturk.com</i>	16	11	2		2	1
<i>hurriyet.com</i>	14	5	1		4	
<i>milliyet.com.tr</i>	10	3			1	1
<i>sabah.com</i>	3	2				
<i>sozcu.com</i>	10	3	1	1	1	
<i>yeniakit.com</i>	13	5			1	
<i>yenisafak.com</i>	5	1			2	
TOPLAM	97	37	6	1	15	3
YÜZDE	%63,31	%21,89	%3,55	%0,59	%8,88	%1,78

Tablo 6: Haberde yer alan şiddetin türü

Araştırmanın merkezini oluşturan şiddet olgusunun türleri ise haberlerde tablo 6’da yer aldığı şekilde tespit edilmiştir. İncelenen tüm siteler haberlerinde en az 1’er kez fiziksel ve sözel şiddete yer vermektedir. Haberlerde en fazla söz konusu olan şiddet türü 97 (%63,31) kez bahsi geçen “fiziksel şiddet” olduğu görülmektedir. Sözel şiddet internet sitelerinde 37 (%21,89) kez yer bulmaktadır. Haberlerde en çok yer alan üçüncü şiddet türü ise ekonomik şiddettir. Haberlerin 15 (%8,88)’inde ekonomik şiddete rastlanmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan haberlerin 6 (%3,55)’sında psikolojik şiddetin de diğer şiddet türleriyle birlikte bahsedildiği görülmüştür. Tüm haberler içerisinde yalnızca sozcu.com’da yer alan 1 (%0,59) haberde cinsel şiddetten bahsedilmektedir.

Haberde ne tür bir fiziksel şiddetten bahsedilmektedir?					
	Öldürme	Darp	Bıçaklama	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>		3			
<i>ensonhaber.com</i>		5	1	1	1
<i>haberler.com</i>		15	1	1	2
<i>haberturk.com</i>		12		4	2
<i>hurriyet.com</i>		8	1	4	1
<i>milliyet.com.tr</i>		5	2	3	2
<i>sabah.com</i>		2			1
<i>sozcu.com</i>		5	1	3	1
<i>yeniakit.com</i>		10		3	
<i>yenisafak.com</i>		2	1	2	
TOPLAM		67	7	21	10
YÜZDE	%0	%63,81	%6,67	%20,00	%9,52

Tablo 7: Haberlerde yer alan fiziksel şiddetin türleri

Haberlere konu olan fiziksel şiddetin türlerine bakıldığında, tablo 7’de görüldüğü üzere en fazla darp olayının yaşandığı görülmektedir. Haberlerin 67 (%63,81)’sinde darp, 7 (%6,67)’sinde bıçaklama ve 21 (%20,00)’inde farklı şekillerde olmak üzere diğer fiziksel şiddet türlerinden bahsedilirken 10 (%9,52)’unda ise ne tür bir fiziksel şiddet olduğu belirtilmemektedir.

Haberde ne tür bir sözel şiddetten bahsedilmektedir?						
	Hakaret	Tehdit	Suçlama	Küfür	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>	1					2
<i>ensonhaber.com</i>	1			1		6
<i>haberler.com</i>	1			1	2	15
<i>haberturk.com</i>	1	4	1	2	2	8
<i>hurriyet.com</i>	3	2				9
<i>milliyet.com.tr</i>		3				9
<i>sabah.com</i>	2					1
<i>sozcu.com</i>		1		2		7
<i>yeniakit.com</i>	1	2			1	9
<i>yenisafak.com</i>				1		4
TOPLAM	10	12	1	7	5	70
YÜZDE	%9,52	%11,43	%0,95	%6,67	%4,76	%66,67

Tablo 8: Haberlerde yer alan sözel şiddetin türleri

Tablo 8'e bakıldığında araştırmada incelenen haberlerde ne tür sözel şiddetlerin yer aldığı gösterilmektedir. Yaşanan şiddet olayları haberleştirilirken şiddetin çoğu defa tartışmalar ile başladığı ancak sözlü şiddetin ne tür olduğu ve boyutlarından bahsedilmediği tespit edilmiştir. Tablo 8'de haberlerin 70 (%66,67)'inde olaylarda ne tür sözlü şiddetin yaşandığının belirtilmediği görülmektedir. Sözlü şiddetin türlerinde ise ilk sırayı 12 (%11,43) haberle tehdit almaktadır. Hemen ardından 10 (%9,52) haberde şiddeti uygulayanın hakarete bulunduğu bilgisinin verildiği görülmektedir. Hakaret edildiği bilgisinin dışında küfür edildiği bilgisinin okuyucuya aktarıldığı haberlerin sayısı 7 (%6,67)'dir. Tüm haberlerin içerisinde yalnızca habertürk.com'un 1 (%0,95) haberinde hekimin suçlandığı ve bu suçlama esnasında şiddet uygulayanın sarf ettiği sözlere yer verilmiştir.

Şiddeti uygulayandan haberde nasıl bahsedilmektedir?						
	Maganda	Saldırgan	Hasta	Hasta yakını	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>		1		1		1
<i>ensonhaber.com</i>		3	4			1
<i>haberler.com</i>		5	1	6	7	
<i>haberturk.com</i>		2	1	8	7	
<i>hurriyet.com</i>	1	3	1	1	8	
<i>milliyet.com.tr</i>		1	2	1	7	1
<i>sabah.com</i>		1		2		
<i>sozcu.com</i>			2		3	5
<i>yeniakit.com</i>			2	5	6	
<i>yenisafak.com</i>		2	1	1	1	
TOPLAM	1	18	14	25	39	8
YÜZDE	%0,95	%17,14	%13,33	%23,81	%37,14	%7,62

Tablo 9: Haberlerde şiddeti uygulayanların nitelendirilme şekli

Şiddeti uygulayanlardan nasıl bahsedildiğini gösteren tablo 9'a bakıldığında haberlerde 25 (%23,81) kez hasta yakını olarak şiddeti uygulayandan bahsedilmektedir. Şiddet uygulayanların saldırgan olarak nitelendirildiği haberlere bakıldığında ise 18 (%17,14) kez ile ikinci sırada yer aldıkları görülmektedir. Maganda kelimesini ise yalnızca milliyet.com.tr'de 1 (%0,95) kez kullanmıştır. Şiddetin protesto edildiği ya da basın açıklamalarının yapıldığı haberlerde şiddeti uygulayandan bahsedilmemiş ve belirtilmemiş kategorisinde yer alarak 8 (%7,62) haberde kullanılmadıkları görülmektedir. Şiddeti uygulayan kişilerden 39 (%37,14) haberde ise birbirinden farklı şekillerde bahsedilmektedir. Bunlar arasında zanlı, isim ve soy isim baş harfi, öfkeli koca, şahıs, kadın hasta, özel harekât, şüpheli, polis, güvenlik görevlisi olarak yer almaktadır.

Şiddeti mağduru nasıl nitelendirilmektedir?				
	Kadın Hekime Şiddet	Sağlıkçıya Şiddet	Hekime Darp/Dayak	Diğer
<i>aksam.com</i>			3	
<i>ensonhaber.com</i>		1	4	3
<i>haberler.com</i>	2	1	14	2
<i>haberturk.com</i>	2		10	6
<i>hurriyet.com</i>	3		3	8
<i>milliyet.com.tr</i>	1		2	9
<i>sabah.com</i>			3	
<i>sozcu.com</i>	2		6	2
<i>yeniakit.com</i>	2		8	3
<i>yenisafak.com</i>	2		2	1
TOPLAM	14	2	55	34
YÜZDE	%13,33	%1,90	%52,38	%32,38

Tablo 10: Haberlerde şiddet mağdurunun nitelendirilme şekli

Tablo 10’da şiddet mağdurlarından haberlerde nasıl bahsedildiği yer almaktadır. Mağdurların, “darp edilen hekim” şeklinde nitelendirildiği haberlerin sayısı 55 (%52,38) olarak gözükmemekte ve bu sayı büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Hekimin cinsiyetine vurgu yapan haberlerde ise mağdurun özellikle kadın olarak vurgulandığı görülmektedir. Bu şekilde yayımlanan haberlerin sayısı ise 14 (%13,33)’tür. Mağdurun “şiddete uğrayan sağlıkçı” şeklinde nitelendirildiği ve hekimlik dışında bir sağlık personelinin kast edildiği haberlerin sayısı 2 (%1,90) olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer nitelendirme şekilleri ise 34 (%32,38) haberde birbirinden farklı şekillerde yapılmaktadır.

Şiddet uygulanırken kullanılan araç hangisidir?							
	Tabanca / Tüfek	Fiziksel Güç	Bıçak	Sopa	Sözlü Saldırı	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>		2			1		1
<i>ensonhaber.com</i>		4	1		2	2	1
<i>haberler.com</i>		14	2		4	1	
<i>haberturk.com</i>		13		2	11	1	
<i>hurriyet.com</i>		8	1	1	5		4
<i>milliyet.com.tr</i>		5	2		3	4	1
<i>sabah.com</i>		2			3		
<i>sozcu.com</i>		5	1	1	1		3
<i>yeniakit.com</i>		12		1	5		
<i>yenisafak.com</i>		2	1	2			
TOPLAM		67	8	7	35	8	10
YÜZDE		%49,63	%5,93	%5,19	%25,93	%5,93	%7,41

Tablo 11: Şiddet uygulanırken kullanılan araç

Tablo 11’de sağlıkta şiddet haberlerinde şiddetin uygulandığı esnada kullanılan araçtan bahsedilerek haberin detaylarına yer verildiği görülmektedir. Bazı haberlerde birden fazla araç türünün haberde detaylı bir şekilde yer alması haberde kullanılan araç sayısının haber sayısından fazla olmasına sebep olmaktadır. Haberlerde en fazla 67 (%49,63) sayı ile fiziksel gücün bir araç olarak bahsedildiği görülürken aynı haberlerin bazılarında sözlü saldırı da yer almaktadır. Tüm haberlerde sözlü saldırıların

ikinci sırada yer alarak 35 (%25,93) kez haberlerde geçtiği görülmektedir. Şiddet uygulama esnasında en çok kullanılan iki araçtan biri bıçak diğer ise sopadır. Bıçağın şiddet aracı olarak kullanıldığı haberlerin sayısı 8 (%5,93), sopanın şiddet aracı olarak kullanıldığı haberlerin sayısı ise 7 (%5,19) olarak tabloda yer almaktadır. Şiddet haberlerinde şiddet esnasında kullanılan aracın belirtilmediği haberlerin sayısı 10 (%7,41)'iken, diğer şiddet uygulama araçları ise haberlerde 8 (%5,93) farklı şekilde geçmektedir.

Haberde ne tür bir görsel kullanımı yapılmıştır?						
	Fotoğraf	Logo	Grafik	İllüstrasyon	Video	Kullanılmamış
<i>aksam.com</i>	3					
<i>ensonhaber.com</i>	8					
<i>haberler.com</i>	16			1	1	2
<i>haberturk.com</i>	14			2	2	
<i>hurriyet.com</i>	12				2	
<i>milliyet.com.tr</i>	10				2	
<i>sabah.com</i>	3					
<i>sozcu.com</i>	8				2	
<i>yeniakit.com</i>	8				4	1
<i>yenisafak.com</i>	4					1
TOPLAM	86			3	13	4
YÜZDE	%81,13			%2,83	%12,26	%3,77

Tablo 12: Haberde kullanılan görsellerin türü

Tablo 12'ye bakıldığında fotoğrafların şiddet haberlerinin aktarılması esnasında en çok tercih edilen görsel olduğu görülmektedir. Sağlıkta şiddet haberleri dikkate alındığında fotoğrafların kullanıldığı haberler ön plana çıkarken çoğu haberde birden fazla fotoğraf kullanıldığı tespit edilmiştir. Tabloda 86 (%81,13) haberde fotoğrafın görsel olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Görsel olarak fotoğrafın hemen ardından ise videolar gelmektedir. Videoların tercih edildiği haberlerin sayısı 13 (%12,26) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca haberlerde illüstrasyonların toplamda 3 (%2,83) haberde tercih edildiği görülmektedir. Hiçbir görselin kullanılmadığı sayı da 4 (%3,77)'tür.

<i>Haberde fotoğraf kullanılmış ise fotoğrafın içeriğinde ne vardır?</i>									
	a	b	c	d	e	f	g	h	i
<i>aksam.com</i>		1		1		1			
<i>ensonhaber.com</i>	3	4					1		
<i>haberler.com</i>	1	6				1			9
<i>haberturk.com</i>	1	6				2			8
<i>hurriyet.com</i>	1	9							2
<i>milliyet.com.tr</i>	2	3	1	2	2				3
<i>sabah.com</i>	1	1				1			
<i>sozcu.com</i>	3	4			1				4
<i>yeniakit.com</i>	1	2				1			4
<i>yenisafak.com</i>		2	1						1
TOPLAM	13	38	2	3	3	6	1		31
YÜZDE	%13,40	%39,18	%2,06	%3,09	%3,09	%6,19	%1,03		%31,96

a) Olay Yeri fotoğrafı
b) Şiddet mağdurunun olay sonrası fotoğrafı
c) Şiddet mağdurunun vesikalık fotoğrafı
d) Şiddet uygulayanın fotoğrafı
e) Şiddet mağdurunun olayla ilgisi olmayan fotoğrafı
f) Sağlık yöneticisi
g) Sivil toplum kuruluşu temsilcisi
h) Sağlık çalışanı
i) Diğer (Varsa Belirtiniz)

Tablo 13: Haberde kullanılan görselin içeriği

Haberlerde kullanılan fotoğrafların içeriklerine dair bilgileri gösteren tablo 13'e bakıldığında en fazla fotoğrafın şiddet mağdurunun olay sonrası fotoğraflarının yer aldığı görülmektedir. Haberlerin 38 (%39,18)'inde bu fotoğraflara yer verilirken haber sitelerinin en az 1 haberde şiddet mağdurunun olay sonrası fotoğrafını okuyucu ile paylaştığı görülmektedir. İkinci olarak en fazla kullanılan fotoğrafı ise 13 (%13,40) haberde kullanılmasıyla olay yeri fotoğrafları oluşturmaktadır. Bu iki fotoğraf içeriğinden sonra haberlerde en çok 6 (%6,19) fotoğraf ile sağlık yöneticilerinin fotoğrafları oluşturmaktadır. Şiddet mağdurunun olayla ilgisi olmayan fotoğrafı ile şiddet uygulayanın fotoğrafları ise 3 (%3,09)'er haberde yer almaktadır. Haberlerde şiddet mağdurunun vesikalık fotoğrafının ise 2 (%2,06) haberde paylaşılmış olduğu görülmektedir. Yalnızca 1 (%1,03) kez de STK temsilcisinin fotoğrafının kullanıldığı görülmektedir.

Haberde yer alan şiddetin nedeni nasıl gösterilmektedir?						
	İlgisizlik	Geç Müdahale	Kurallara Uymama	Psikolojik Sorunlar	Diğer	Belirtilmemiş
<i>aksam.com</i>	1		1		1	
<i>ensonhaber.com</i>			6			2
<i>haberler.com</i>	1		10		5	3
<i>haberturk.com</i>	1		11		1	5
<i>hurriyet.com</i>			7	1	2	4
<i>milliyet.com.tr</i>			3		3	6
<i>sabah.com</i>	2				1	
<i>sozcu.com</i>			6		3	1
<i>yeniakit.com</i>	1	1	2		7	2
<i>yenisafak.com</i>			2		1	2
TOPLAM	6	1	48	1	24	25
YÜZDE	%5,71	%0,95	%45,71	%0,95	%22,86	%23,81

Tablo 14: Haberde yer alan şiddetin nedenleri

Araştırmanın son sorusunda ise haberde yer alan şiddete dair internet sitelerinin haberlerinde paylaştıkları bilgilerden yola çıkarak şiddeti meşrulaştırma durumları incelenmektedir. Tablo 14’te şiddet olaylarının nedenleri arasında en fazla 48 (%45,71) haberde belirtildiği üzere şiddeti uygulayanların hastane kurallarına uymak istememeleri neticesinde şiddete başvurdukları anlaşılmaktadır. Haberlerde “ilgisizlik” 6 (%5,71), “geç müdahale” ve “psikolojik sorun” da 1’er (% 0,95) kez şiddetin nedeni olarak gösterilmektedir. Haberlerde şiddetin nedeninden bahsetmeyen haberlerin sayısı ise 25 (%23,81)’tir. Şiddetin nedenini farklı şekilde gösteren haberlerin sayısı ise 24 (%22,86)’tür. Bu nedenler arasında hastanın verilen tedaviyi yeterli bulmaması, doktorun istediği ilacı yazmaması, hastanenin sisteminden kaynaklı olarak medyana gelen arızalar, hastanın erken sıra almak istemesi, usulsüz reçete yazılmasının istenmesi, öncelik tanıma isteği yer almaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Medya dilinin gücünü ve medyanın toplumsal olaylar karşısındaki etkisini anlamak pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Sağlık sektöründe yaşanan şiddet olayları da son yıllarda toplumun en hassas konularından biri haline gelmiş ve medyada sık sık yer almıştır. Özellikle internet sitelerinde yer alan haberlerin dil, ifade biçimi, seçilen kelimeler, kullanılan görseller ve genel üslup açısından nasıl bir çerçeve çizdiği, bu çalışma sayesinde araştırmacılara fikir verir bir nitelik kazanmıştır. Medyanın, sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarını nasıl raporladığı, bu olayların toplumsal algısını ve tepkilerini nasıl şekillendirdiği konusuna dair ip uçları keşfetmeyi sağlayacak sorular haber metinlerinde yer alan bilgiler üzerinden cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan verilerden hareketle haberlerin metni, içerisinde kullanılan görseli, haberleri hazırlayan kişi ve kurum bilgisi gibi farklı açılardan incelenmeye değer pek çok tartışmalı nokta tespit edilmiştir.

Bu noktalardan ilki habere dair kaynak bilgisi ve bu kaynağın güvenilirliğini sorgulanmasıdır. Haber sitelerinde yer alan haberlerin güvenilirliği, haberin içeriğinin doğruluğuna ve kaynaklarının güvenilirliğine bağlıdır. Haberlerin hangi ajanslardan alındığı bilgisi haber sitelerinin çoğunda yer alırken bir kısmında bu bilginin yer almadığı görülmektedir. Aynı şekilde haberlerin bir kısmında muhabir bilgisine de yer verilmediği görülmektedir. Bu iki durum haberlerin güvenilirliğini etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar haberlerin büyük çoğunluğunda ajans ve muhabir bilgisine yer verilse de bir kısmında bu durumun gözden kaçırılması haberlerin güvenilirliğini etkilemektedir. Diğer taraftan haberlerde kaynak olarak şiddet mağdurlarından bile daha fazla STK Temsilcilerine yer verildiği

görülmektedir. STK Temsilcilerinin olayla ilgili mağdurlardan daha fazla bilgi aktarması haberlerin objektif olma kriterine zıt bir çizgi çizmektedir. STK Temsilcileri habere konu olan olaydan uzaklaşarak olayı siyasi arenaya taşıyabilen açıklamalar yapabilmekte ya da kamuoyu oluşturma gayreti içerisinde girebilmektedir.

Çalışmada yer alan veriler ışığında şiddet türleri arasında fiziksel şiddet türünün en yüksek oranda çıkması toplumsal yaşam içinde bireylerin fiziksel şiddeti bir çözüm aracı olarak görmesinden kaynaklanmış olabilmektedir. Nitekim çalışmanın literatür kısmında bahsedildiği üzere fiziksel şiddet, şiddet türleri içinde en görünür olan tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla en yaygın olan fiziksel şiddet türünde şiddeti uygulayan kendinde bu gücü uygulayarak bir hüküm sürme istediğini yaptırma biçimi olarak görmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan dikkat çekici noktalardan birisini haber başlıklarında şiddetin boyutu ile ilgili kullanılan ifadeler oluşturmaktadır. En çok darp ve saldırı kelimelerinin kullanıldığı görülürken darp kelimesinin en fazla kullanılan ifade olduğu tabloda ortaya konmaktadır. Bu durumun nedenlerinden birisini “darp” kelimesinin, saldırının şiddetli bir şekilde gerçekleştiğini ve kişinin ciddi şekilde yaralandığını iması oluşturmaktadır. Diğer yandan, “saldırı” kelimesi, saldırının şiddetli olup olmadığına veya kişinin yaralanıp yaralanmadığına dair bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle, haberi yazarlar okuyuculara olayın ciddiyetini ve şiddetini daha iyi anlatmak için “darp” kelimesini saldırı kelimesi yerine tercih ediyor olabilmektedirler.

Ele alınan haberlerde fiziksel şiddetin ön plana çıktığı görülmektedir. Fiziksel şiddet türleri içerisinde ise en çok darp yer almaktadır. Bu durum bir olayın haber değerinin şiddet türü ile doğrudan bağlantısını olup olmadığını sorgulamamıza neden olmaktadır. Sözel şiddetin fiziksel şiddete oranla daha az yaşandığını iddia etmek aşırı iyimser olmanın bir sonucu olabileceken haberlerde sözel şiddetten ancak fiziksel şiddetin yanında bahsedilmektedir. İncelenen haberlerde fiziksel şiddetten genel olarak detaylı bir şekilde bahsedilir ve darp özellikle ön plana çıkarken sözel şiddetin ne olduğu ise haberlerin büyük çoğunluğunda belirsizliğini korumaktadır.

Haberlerde en çok kullanılan görseli fotoğraflar oluşturmaktadır. İncelenen haberlerde kullanılan fotoğraflara bakıldığında en fazla şiddet mağdurunun olay sonrası fotoğrafının yer aldığı görülmektedir. Haberi doğrular nitelikte kullanılan bu fotoğraflar diğer taraftan haberin sansasyonel değerini de arttırmaktadır. Olay yerini gösteren diğer fotoğraflar da şiddet mağdurlarının olay sonrası fotoğraflarından sonra en çok kullanılan fotoğraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görsellerin kullanımı haberin doğrulanmasında pay sahibi olması nedeniyle tercih edilebilmektedir. Ancak, bu yaklaşımın ahlaki ve profesyonel sınırları vardır. Bu görsellerin kullanımı mağdurun mahremiyetini, onurunu ve psikolojik durumunu riske atabilmektedir. Bu nedenle, haberlerde mağdurların onurunu koruyacak ve toplumsal farkındalığı artıracak alternatif görseller (simgeleştirilmiş görseller, bilgilendirici grafikler) kullanmak daha ahlaki bir yaklaşım olabilmektedir. Bu, hem toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi hem de mağdurların haklarını gözetmeyi gerektirir, böylece haberin amacı zarar vermeden gerçekleştirilir.

Haber metinlerinde şiddetin gerekçesi bilgisi verilmeli midir sorusu ayrı bir araştırma ve tartışma konusudur. Çünkü şiddetin nedenleri, şiddeti meşrulaştırmak, haklı göstermek veya normalleştirmek için kullanılabilir. Bu durum, şiddet mağdurlarının haklarını ve duygularını ihlal edebilirken şiddetin nedenleri, gerçek dışı, yanlış veya eksik de olabilmektedir. Bu durum, okuyucuların şiddet olaylarına ilişkin algısını ve tutumunu yanıltabilmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırma kapsamında metinlerde yer alan şiddet gerekçeleri de incelenmiştir. Şiddetin gerekçesi arasında dikkatleri çeken hasta ve/veya yakınlarının

hastane kurallarına uymaması gösterilmektedir. Dolayısıyla haber metinlerinde şiddeti uygulayan kişinin aslında var olan sisteme uyum sağlamama isteğinden problem çıktığı bilgisi daha fazla yer almaktadır.

Araştırmanın bulgularından ve sonucundan hareketle sağlık sektöründe yaşanan şiddet olaylarının topluma yansımış biçiminde bazı düzenlemelerin gerekliliği oldukça ortaya çıkmıştır. Medyanın öğretici, bilgilendirici, eğitici gibi işlevleri göz önünde bulundurularak sağlık sektöründe şiddet haberlerinin verilmesi daha dikkati gerektiren bir konu olmalıdır. Nitekim verilen şiddet haberleri şiddeti öğretici nitelikte hazırlanmamalıdır. Haber başlıkları ve şiddeti uygulayan ya da şiddet mağduru ifade edilirken şiddeti çağrıştırmaya yer verilmemelidir. Öyle ki haberleri daha etkin kılan fotoğrafların sağlık çalışanlarını küçük düşürücü, imajını zedeleyici görüntüler ile verilmemelidir. Etik kurallar çerçevesinden kanlı görüntüler, şiddet araçları gösterilmemelidir. Özellikle internet gazeteciliğinde haberin tıklanma oranının artmasına yönelik haberi çarpıtıcı, şok ifadeler uyandıran kelimeler kullanılmamalıdır.

Kaynakça

- Arık, İ. A. (1998). Psikolojide Bilimsel Yöntem. İstanbul: Çantay Kitabevi
- Atabek, Ş. G., Atabek Ü. (2007). Medya Metinlerini Çözümlemek. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aziz, A. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Cobis, M. Y., & Nindi, I. A. (2022). Virtualization of E-Health Communication Media on E-Health Halodoc. Jurnal Mutakallimin: Jurnal Ilmu Komunikasi, 5(2).
- Cross, R., & O'Neil, I. (2021). Health communication. Health promotion: global principles and practice, (Ed. 2), 106-147.
- Dökme, S., Görgün, C. T., & Akyürek, Ç. E. (2023) Analysis Of The Reflections Of Violence Against Healthcare Workers In The Media Using Text Mining Method. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (59), 345-360.
- Duğan, Ö. (2017). Analysis of violence in health news: An examination on newspaper reports. Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 5(1), 400-410.
- Huo, J., Desai, R., Hong, Y. R., Turner, K., Mainous III, A. G., & Bian, J. (2019). Use of social media in health communication: findings from the health information national trends survey 2013, 2014, and 2017. Cancer Control, 26(1), 1073274819841442.
- Kanchan, S., & Gaidhane, A. (2023). A study to assess the efficacy of print and digital health communication media tools (HCMT) in rural and urban communities. F1000Research, 12, 1314.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. (21.b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Moorhead, S. A., Hazlett, D. E., Harrison, L., Carroll, J. K., Irwin, A., & Hoving, C. (2013). A new dimension of health care: systematic review of the uses, benefits, and limitations of social media for health communication. Journal of medical Internet research, 15(4), e1933.
- Motta, M., Sylvester, S., Callaghan, T., & Lunz-Trujillo, K. (2021). Encouraging COVID-19 vaccine uptake through effective health communication. Frontiers in Political Science, 3, 630133.
- Salmon, C. T., & Poorisat, T. (2020). The rise and development of public health communication. Health communication, 35(13), 1666-1677.
- Sevimli, S. (2020). An analysis of violence against healthcare professionals in Turkey from online media reports. Eubios journal of Asian and international bioethics: EJAIB, 30(3).

Wright, Charles R. (1986). *Mass Communication: A Sociological Perspective*. New York: Random House.

Özel Gereksinimli Bireylerin Giysi Tasarımları Konusunda Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Alan Yazın Taraması

Literature Review on Academic Studies as Regards Clothing Designs of Individuals with Special Requirements

Nezla Ünal,^a
Saliha Ağaç^b

^a Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye.
nezlaunal@pau.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2689-3666

^b Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
saliha.agac@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2507-2361

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15.04.2024

Düzeltilme tarihi: 24.06.2024

Kabul tarihi: 27.06.2024

Anahtar Kelimeler:

Engelli Giyim,

Özel Gereksinimli Birey İçin Giyim,

Uyarlanabilir Giysiler.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 15.04.2024

Received in revised form: 24.06.2024

Accepted: 27.06.2024

Keywords:

Disabled Clothing,

Clothing for Individuals with Special

Requirements,

Adaptive Clothing.

ÖZ

Bu çalışmada özel gereksinimli bireylerin giysi seçimi, ergonomik giyim tercihleri ve tasarım kritikleri gibi konu başlıklarını içeren alan yazın çalışmaları taranarak derleme çalışması yapılması amaçlanmıştır. Çalışma, alanında sınırlı kaynaklar içeren 'engelli giyim' konusu üzerinde yapılması bakımından önemli bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemini 2004 – 2024 yıllarında Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanan 'Özel Gereksinimli Bireyler İçin Giysi Tasarımı' konu başlıklı çalışmaları kapsayacak şekilde farklı anahtar kelimeler ile yapılan araştırmalar sonucu ulaşılan 51 alan yazın çalışması içerisinden belirlenen kriterlere göre seçilen 43 akademik tez ve makale çalışması oluşturmaktadır. Bu bireylerin fizyolojik vücut yapısı gereği standart üretilen hazır giyim ürünlerini kullanırken sorun yaşadığı yapılan akademik çalışmalar sonucu ortaya konulmuştur. Ancak bu bireylere yönelik yapılan ergonomik giysi tasarım araştırmalarının genelde kadın gruplar üzerinde yapıldığı; erkek ve çocuk gruplar üzerinde yapılan çalışmaların daha kısıtlı kaldığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırma sonucuna göre dezavantajlı grup olan bu bireylerin giysilerine yönelik yapılacak çalışmalarda daha önceki araştırmalardan elde edilen veriler ile giysi tasarım kritikleri göz önüne alınarak, giysi numune üretim çalışmalarına daha çok yer verilmesi ve kadın-giyim üzerine yapılan çalışmalar baz alınarak erkek, bebek/çocuk giyim alanında da çalışmalar yapılması önerilmektedir.

ABSTRACT

It is aimed in this study to carry out a compilation study by reviewing the literature studies on topics such as clothing selection, ergonomic clothing preferences and design criteria of individuals with special requirements. The study is significant in terms of being carried out on the subject of 'disabled clothing', which has limited resources in the field. The sample of the study comprises 43 academic thesis and article studies selected according to the criteria determined among 51 literature studies reached as a result of researches with different keywords to include the studies on 'Clothing Design for Individuals with Special Requirements' published in Turkish and English between the years of 2004 and 2024. It has been revealed as a result of academic studies that individuals with special requirements have issues using ready-to-wear clothing products produced as standard due to their existing physiological body structure. However, it has been also found that ergonomic clothing design studies for these individuals have been generally conducted on adult, female groups while studies on male and infant / child groups are more limited. It is recommended in line with the results of the research that the data obtained from previous researches and clothing design criteria should be taken into consideration and more clothing sample production studies should be included in the studies to be carried out on the clothing of these disadvantaged individuals and in addition, studies should be carried out in the field of men's and baby / child clothing based on the studies on women's clothing.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ünal, N., Ağaç, S. (2024). Özel Gereksinimli Bireylerin Giysi Tasarımları Konusunda Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Alan Yazın Taraması, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 10 (1), s. 89- 107.

1.GİRİŞ

Giyim hayatın her anında, her ortamda, bireysel ve toplumsal özelliklere bağlı olarak değişen temel ihtiyaçlardan birisidir. Bu ihtiyaç; aynı zamanda bireyin toplumdaki kabulünde psikolojik dürtülerini ve toplumsal farklılıklara yönelik sosyolojik iç görülerini de etkiler. Bu anlamda giyimin kültürel ve toplumsal kimliğin yapısında ve iletişimde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir (Bilgen, 2002: 14).

Giyim kavramı ile gelişen ve sosyo-ekonomik, politik çevreden de etkilenen moda, aynı zamanda önemli bir kültür tasarımcısı ve inşacı haline gelmiştir. Moda, özellikle tekstil ve giyimdeki farklı tasarımlar aracılığıyla ciddi bir kimlik duygusu oluşturmaya başlamıştır (Yağlı, 2013: 37).

Moda, belirli bir maddi ya da soyut olguyla kültürel olarak desteklenen, her zaman görülebilen, toplumsal bir sistem içinde veya birey gruplarında zamanla değişen bir ifade biçimidir (Ertürk, 2011: 6). Moda ile anılan tasarım kavramı, insanların doğayı taklit ederek hayatta kaldıkları yegane olgu olarak tanımlanabilir. Tasarım özünde insan için ve insanla yapılandır. Tasarım süreci; anlama, keşfetme ve üretim olmak üzere üç aşamadan oluşur. Grafik tasarım, mimari tasarım, ürün tasarımı, moda tasarım, web tasarım, hizmet tasarım, oyun tasarım vb. gibi farklı alanlarda karşımıza çıkan tasarım kavramı için öncelikli unsur yaratıcı düşüncedir. Yaratıcı düşünce sıra dışı, farklı düşünmeyi ifade eder. Yaratıcı düşünce süreçleri hazırlık, kuluçka ve fikrin doğuşu olarak sıralanabilir (Kozan, 2021: 8-14).

Tasarımın sunduğu çözümlerin başarısının neye bağlı olduğu sorusuna, tasarımın sunduğu çözümlerden yararlanacak kişilerin sahip olduğu değerlerin paylaşılmasına bağlı olduğunu belirterek cevap vermek gerekmektedir. (Çeliksap, 2015: 61).

Tüm sektörlerde olduğu gibi moda sektöründe de ayrımcılığa son verilmeye başlanmış; farklı tasarım yaklaşımlarını benimsemiş, insanların istek ve ihtiyaçlarına göre çeşitli giyim tasarımları yaratmıştır. Moda tasarımındaki en yeni yaklaşımlardan birisi evrensel tasarım yaklaşımıdır. Evrensel tasarım yaklaşımı, genç-yaşlı, fiziksel ve/veya zihinsel yetenekleri sınırlı olan veya olmayan tüm kullanıcılara eşit hizmet veren mekân ve ürünlerin tasarlanmasını içermektedir (Aysel ve Shakouri, 2014: 8).

Evrensel tasarım, engelli ve engelsiz tüm insanlara eşit kullanım olanakları sunan ürünlerin üretilmesini, tasarlanmasını ifade eder. Çevrenin veya herhangi bir tasarım ürününün yaş, yetenek ve durum farklılıklarına rağmen tüm kullanıcılar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde kullanılmasını sağlayan tasarım yaklaşımıdır. Evrensel tasarım yaklaşımı; herkes için tasarım ve engelsiz tasarım gibi farklı tanımları da kapsamaktadır (Koca, 2007: 38). Evrensel tasarım; kullanımda eşitlik, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, anlaşılabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel çaba ve kullanım için gerekli boyut ve alan yaklaşımı olmak üzere yedi farklı ilkedен oluşmaktadır (Kutlu, 2012: 45).

Evrensel tasarım ilkesinin uygulanması, teknoloji, hizmet ve üretim alanlarında engelli bireyler de dahil olmak üzere geniş bir kullanıcı kitlesine uygun üretim yapılmasını sağlar. Ancak daha geniş ürün yelpazesi üretmek engelli erişimine uygun bir ürün üretilebileceği anlamına gelmemektedir. Bu kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamanın en güvenli yolu onların özel ihtiyaçlarına göre üretim yapmak veya ürünü engelli kişilerin kullanımına uygun hale getirmektir (Koca, 2007: 38).

Engellilik, fiziksel ve/veya zihinsel işlev bozuklukları ile bunun sonucunda ortaya çıkan hareket, tutum ve davranışlarda eksiklik ya da zorluklar olarak tanımlanmaktadır (Arıkan, 2002: 14). Bireyler farklı fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişim gösterirler. Bazı kişiler gelişimsel sorunlar yaşayabilir. Bu nedenle bazı kişiler zihinsel becerileri gerçekleştirmedi, bazıları motor becerilerde, bazıları ise duygusal becerilerde sorun ve zorluk yaşayabilmektedir. Gelişimi diğer insanlara göre geri olan kişiler, çevreye uyum sağlamada zorluk yaşayabilirler. Bu durum insanları olumsuz etkileyerek yaşam standartlarını düşürebilmektedir (Subakan ve Koç, 2019: 52), (Türk, 2022: 63).

Engellilere yönelik ürün tasarımı, engelli bireylerin kendilerini koruma ve yaşamlarıyla ilgili kararlar alma hakkına sahip olduğu ve sağlıklı her insanın ve toplumun bundan yararlanması gerektiği inancı nedeniyle son dönemde popülerlik kazanmıştır. (Akçalı, 2015: 13). Yapılan çalışmalar özel gereksinimli bireylerin giysi konforunun sağlanması için kendi özel durumlarına uygun ergonomik tasarımlar ile sağlanabileceğine vurgu yapmaktadır.

Ergonomi, insan kullanımına ve etkileşimine açık olan her şeyin kullanıcıya uygun olarak tasarımıdır. Ergonominin amacı insan performansını arttırmak, güvenliği sağlamak, insan sağlığını korumak, geliştirmek, mutluluk ve memnuniyeti sağlamaktır. Ergonomik tasarımlar; kullanıcının fiziksel ve psiko-sosyal tüm gereksinimlerini karşılayacak prensipleri barındırmalıdır (Zorlu, 2017: 43).

Uluslararası Ergonomi Birimi ergonomiyi üç bileşene ayırmıştır. Bu üç bileşen fiziksel, bilişsel ve organizasyonel ergonomiden oluşmaktadır. Fiziksel ergonomi; insanların/çalışanların anatomik, antropometrik, fizyolojik ve biyomekanik özelliklerini konu alır. Bilişsel ergonomi; insanların/çalışanların algılama, hafıza, bilgi işleme, düşünme ve tepki verme gibi zihinsel süreçlerini, ayrıca insanlarla ve diğer sistem unsurlarıyla olan etkileşimlerini ifade eder. Örgütsel ergonomi ise, kalite, takım çalışması gibi diğer tüm yönetim süreçlerini katılımcı ergonomi kavramının bir parçası olarak kabul eder (Aydemir vd., 2016: 176).

Giysi ergonomisi ise konfor, işlevsellik, kullanılabilirlik ve beden algısı gibi farklı kavramları da doğrudan etkileyen bir özelliktir. Bu sebeple giysi ergonomisinde tasarımcıların kullanıcı ihtiyaçları ve kullanım şekline uygun ana ve yardımcı malzeme seçimi, kalıp kesim özellikleri ve dikim tekniklerine dikkat etmesi önerilmektedir (Çakmak, 2021: 35). Örneğin Wu vd. (2021: 23); hareket engelli kişiler için yapılacak ergonomik giysi tasarım çalışmalarında bu kişilerin yemek yeme, banyo, tuvalet, uyku vb. günlük aktivitelerinin dikkate alınması gerektiğini savunmuşlardır.

Ergonomik giyim konusunda her tüketicinin farklı beklentileri olsa da konforun ortak bir beklenti olduğu söylenebilir. Giysi konforu, kişinin kıyafet giydiğinde kendini rahat hissetmesi anlamına gelir (Maraba vd., 2016: 23). Konfor dört ayrı başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki olan termal konfor ile sıcaklık ve nemin kumaş üzerinden transferini içeren hoş bir sıcaklık durumu elde edilir. Duyusal konfor; bir tekstil ürününün cilt ile temasında çeşitli sinirsel duyuların oluşmasını ifade etmektedir. Fiziksel konfor ise bir tekstil ürününün ihtiyaç duyulduğunda hareket özgürlüğüne izin verme yeteneğidir. Son olarak psikolojik konfor, kullanıcının genel konforuna katkı sağlayan subjektif algıdır (Çoruh vd., 2018: 218).

Engelli bireylere yönelik giysi konforu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde de benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Engelli bireylerde de en önemli beklentinin giysi konforu ve özel durumuna uygun, kullanılabilirlik özelliklerinin tercih sebebi olarak belirlendiği gözlenmektedir.

Bu çalışmada özel gereksinimli bireylerin kıyafet seçimi, tercihleri ve tasarım kritikleri gibi konu başlıklarını içeren çalışmalar taranarak bir derleme çalışması yapılması amaçlanmıştır. Bu makalenin alanında sınırlı kaynak ve çalışmalar içeren 'engelli giyim' konusunu değerlendirmesi bakımından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu makalenin yöntemi derleme olarak belirlenmiştir. Derleme makale, ilgili alanda belli bir konuda literatür bilgileri doğrultusunda, çalışmanın amacına yönelik olarak ulusal ve uluslararası literatür kullanılarak konu ile ilgili tartışmaların ve yazar/yazarların görüşlerinin ortaya konduğu çalışmalardır. Literatürde derleme çalışmalarının üç farklı şekilde yapılabilir (URL 1). Bunlar; Geleneksel derleme (traditional, narrative review), sistematik derleme (systematic review), meta analizdir (meta-analysis).

Bu çalışmada geleneksel derleme çalışması ile betimsel içerik analizinden faydalanılmıştır. Geleneksel derleme; belirli bir konuda yayınlanmış iki veya daha fazla çalışmanın üzerinde inceleme yapılarak bulgu, sonuç ve değerlendirmelerini sentezleyen çalışmalardır (Karaçam, 2013: 63). Betimsel içerik analizi yöntemi ise, belirli bir konu üzerinde bağımsız olarak yürütülen niteliksel ve niceliksel çalışmaların

derinlemesine incelenmesi ve düzenlenmesidir. Bu; söz konusu alandaki genel eğilimlerin belirlenmesine yardımcı olur. Bu yöntem kullanılarak elde edilen sonuçların, gelecekte belirli konularda yapılacak çalışmalara yol gösterici olması beklenmektedir (Ültay, 2021: 189).

Tanımlayıcı şekilde tasarlanan araştırmanın örneklemini 2004 – 2024 yıllarında Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanan ‘Özel Gereksinimli Bireyler İçin Giysi Tasarımı’ konu başlıklı çalışmaları kapsayacak şekilde belirlenen anahtar kelimeler ile yapılan araştırmalar sonucu ulaşılan 43 çalışma oluşturmaktadır.

2.1.Tarama stratejisi

Derleme yöntemi ile çalışılan bu makale dört aşamada tamamlanmıştır. Birinci aşamada derleme konusu ve amacının belirlenmiş, ikinci aşamada literatür taraması yapılmış, üçüncü aşama da örneklem grubunu oluşturan çalışmaların literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Son aşama da ise literatür analizi yapılmıştır.

Çalışmanın birinci aşamasında problem cümlesi ‘ Engelli bireylere yönelik yapılan giysi tasarım çalışmaları nelerdir?’ olarak belirlenmiştir. Çalışmanın, alanında sınırlı kaynak içeren konuya değinmesi ve yapılan çalışmaların özet değerlendirilmesi olarak düşünüldüğünde çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

İkinci aşamada literatür taraması yapılmıştır. Araştırma kapsamında konu ile alakalı Türkçe ve İngilizce yayınlar ‘Google Akademik, Researchgate, Scopus, Web of Science, DergiPark, Academia, Yök Tez Veri’ vb. farklı veri tabanlarında arama yapılmıştır. Ayrıca veri tabanlarının yanı sıra ulaşılan çalışmaların kaynakçaları da incelenerek ilgili tüm yayınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya dahil edilme kriteri olarak;

- Özel gereksinimli bireyler için giysi tasarımı kapsamında olması,
- Yayın dilinin Türkçe ya da İngilizce olması,
- 2004 ile 2024 tarihleri arasında yayınlanmış olması
- Çalışmanın tam metnine ulaşılabilmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmada devam eden çalışmalar kapsam dışı bırakılmıştır.

Belirlenen veri tabanlarında ‘Engelli Giyim, Uyarlanabilir Giyim, Özel Amaçlı Giysi, Özel Gereksinimli Birey Giysisi’ ile 'disabled clothing, adaptive clothing, special purpose clothing, clothing for individuals with special needs’ anahtar kelimeleri ile arama yapılmıştır.

Üçüncü aşama da literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Literatür taraması sonucu ulaşılan kaynaklar, başlık ve özet yönünden analiz edilmiş ve veri tabanlarından tekrarlı makaleler araştırmadan çıkarılmıştır. Başlık ve özeti uygun olmayan çalışmalar kapsam dışı bırakılmıştır. Dahil etme kriterine uygun toplam 51 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan 51 çalışmanın 8 tanesinin tekstil mühendisliği, elektrik elektronik mühendisliği, mühendislik ve malzeme bilimleri gibi farklı alanlara dahil olduğu görülmüş ve çalışma dışında bırakılmıştır. Seçilen 43 çalışma, araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1’de araştırmaya dahil edilen çalışmalara ait bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Kapsamında İncelenen Çalışmalara Ait Bilgiler

Çalışma Başlığı	Yıl / Yayın Türü Yayınlandığı Yer / Dergi	Yöntem / Sonuç
Zihinsel Özürlü Çocukların Giysi Kullanımında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma (Kacar, 2004: 54-72).	2004 Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Çalışmaya Denizli İli Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı çeşitli merkezlere kayıtlı 104 zihinsel engelli çocuk ve ailesi dahil edilmiştir. Araştırma yöntemi olarak betimsel yöntem kullanılmış, soru ve anket formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda zihinsel engelli bireylere yönelik giysi tasarım kritikleri oluşturulmuş ve bu tasarım kritiklerine uygun olarak geliştirilen modellerin numune üretimleri gerçekleştirilmiştir.
Bedensel Engelli Bireylerde Giyim Konforu ve Özel Amaçlı Giysi Tasarımları (Tezel, 2005: 17-31).	2005 Araştırma makalesi Ufku Ötesi Bilim Dergisi	Çalışmaya, engelli bireylere yönelik yapılan uyarlanabilir giysi tasarım çalışmaları dahil edilmiştir. Araştırma yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yetişkin engelli bireylere yönelik giysi tasarımları yapılmış ve bu tasarımların engelli bireylerin giysi konforunu artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Vaka Analizi: Özel İhtiyaçları Olan Genç Kadınlar İçin Giysi Tasarım Çalışması (Kidd, 2006: 161-172).	2006 Araştırma Makalesi Journal of Clothing and Textile Research	Çalışmaya Spina bifida veya osteogenezis imperfektalı 4 genç kadın dahil edilmiştir. Araştırmada örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda fiziksel engelli kişiler için giysi tasarımı ile ilgilenen tasarımcılara uyarlanabilir giysi tasarımı ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuş ve müslin kumaşlardan numune üretimi yapılmıştır.
Beyin Felçli (Sp) Çocukların Giyinme Becerilerinde Giysiden Kaynaklanan Problemlerin Belirlenmesi ve Örnek Bir Uygulama (Koca, 2007: 64-170).	2007 Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Çalışmaya 36 SP’li çocuk dahil edilmiştir. Araştırma deneysel model ile kontrolsüz ön test - son test modeline göre çalışılmıştır. Araştırma sonucunda SP’li çocukların giyim becerilerinde bağımsızlık düzeyinin artırılmasına yönelik fonksiyonel ve sembolik değerlere sahip giyim formları oluşturulmuş, giysinin fonksiyonel ve sembolik değerlerini belirten alternatif çözüm önerilerinde bulunulmuştur.
Özel İhtiyaçları Olan Bireylere Yönelik Uyum Sağlayan Giysi Tasarımları (Na, 2007: 933-941).	2007 Araştırma Makalesi Journal of the Korean Apparel and Textile Association	Çalışmada, özel gereksinimli bireylerin giysi grupları üzerine yapılan araştırmalar ile ilgili olan 21 web sitesi incelenmiştir. Araştırmada belgesel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda özel gereksinimli bireylerin giysi ihtiyaçlarına yönelik giysi tasarımlarına yönelik fikir ve çözüm önerileri sunulmuştur.
Hemipleji Hastalarının Fonksiyonel Giysilere İlişkin Görüşleri ve Giysi Tasarımı (Pruthi vd., 2008: 151-154).	2008 Araştırma Makalesi Journal of Social Sciences	Çalışmaya hemiplejik hastalar dahil edilmiştir. Araştırma da betimsel ve tarama yöntemi birlikte kullanılmıştır. Araştırma da ilk olarak anket ile tasarım kritiklerine yönelik veriler toplanmış, örnek olay yöntemi ile de ard arda 3 giyim denemesi yapılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan veriler, hemiplejik kadımlar ve onların bakım sağlayan kişilerin fonksiyonel giysileri orta düzeyde kabul edilebilir bulunduğu belirlenmiştir. Ki-kare değerleri, ankete katılanların yaşı ve eğitim durumunun, bakıcıların eğitim durumunun ve gelirlerinin, fonksiyonel giysilerin kabul edilebilirlik düzeyi ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca araştırma sonucunda felçli hastaların fiziksel

		kısıtlamalarından dolayı kıyafet kullanımı ile ilgili sorunlarla baş etmelerine yardımcı olabilmek için giysilerin tasarımı ve üretimi ile ilgili çözüm önerilerinde bulunulmuş ve bu öneriler doğrultusunda giysiler tasarlanıp numuneler üretilmiştir.
Alt Beden Hareketi Kısıtlı Olan Kişiler İçin Giysi Tasarım Çalışması (Chang vd., 2009: 62-67).	2009 Araştırma Makalesi Journal of Fiber Bioengineering and Informatics	Çalışmaya, alt beden hareket kısıt olan engelli bireyler dahil edilmiştir. Araştırma da örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda alt beden engeli nedeniyle hareket kısıtı olan kişilerin bağımsız giyinme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için her hava koşuna uygun, estetik ve işlevsel özelliğe sahip 1 adet mont ve üst beden uzuv engeli olan bireyler için 1 adet resmi kıyafet tasarım çizimi ve kalıp çizimleri yapılmıştır.
Postürü Problemlü Vücutların Giysi Kalıbı Açısından İncelenmesi (Kolcu, 2009: 37-52).	2009 Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Çalışmaya 15/45 yaşları arasındaki, alt ekstremitede kalçasında postür problemi olan 5 kadın dahil edilmiştir. Betimsel ve tarama modeli birlikte kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında görüşme formu kullanılmış ve örnek olay yöntemi ile giyim denemeleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda kalça duruş problemlerine göre seçilen kişilerin ölçülerine göre kesilip düzeltilerek numuneler oluşturulmuştur. Elde edilen numuneler teknik detaylarla karşılaştırılarak kesim sisteminde kullanılacak uygulamalara dönüştürülmüştür.
Fibromiyaljili Hastalarda Yün Kullanımının Yaşam Kalitesine Etkisinin Değerlendirilmesi (Kiyak vd., 2009: 47-52).	2009 Araştırma Makalesi The Australian Journal of Advanced Nursing	Çalışmaya fibromiyalji tanısı alan 36 hasta dahil edilmiştir. Araştırma anket ve tek grup ön test/son test modeli (deneme öncesi test modeli) ile iki aşamada çalışılmıştır. Verilerin toplanmasında anket, Yaşam Kalitesi Ölçeği, Görsel Analog Ölçeği (VAS 0-10) ve Pittsburg Uyku Kalitesi İndeksinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda yün kullanımının fibromiyaljili hastaların yaşam kalitesine olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ürün Geliştirme Sürecinde Giyim Sorunlarının ve Fiziksel Sınırlamaların İncelenmesi (Carroll ve Gross, 2010: 2-17).	2010 Araştırma Makalesi Journal of Family and Consumer Sciences Research	Çalışmaya çeşitli engelleri olan ve çalışan 117 kadın dahil edilmiştir. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında çevrim içi anket uygulanmıştır. Verilerin analizinde ise temel bileşenler faktör analizi ve çoklu regresyon kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hem kullanıcılar hem de endüstri için kolayca erişilebilen bir çözüm elde ederek, kişiselleştirilmiş tasarım üretim çalışmaları ile kitlesel pazar yaklaşımı arasındaki boşluğu kapatacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Bakım Veren Kişilerin Zihinsel Engeli Bireylerin Giysilerine Yönelik Algıları (Watson vd., 2010: 961-964).	2010 Araştırma Makalesi Journal of Perceptual and Motor Skills	Çalışmaya zihinsel engeli olan bireylerin bakım ihtiyaçlarını karşılayan 10 kişi dahil edilmiştir. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile açık uçlu soruların yer aldığı anket formu ile de veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda zihinsel engeli olan kişilerin giyim, bakım ve giysi genel görünümüne ilişkin algılarını nasıl etkilediğini ve normalleşme sürecine etkileri değerlendirilmiştir
Otistik Çocuklarda Giysi Kullanımında Karşılaşılan Problemler (Soğancı, 2011: 44-87).	2011 Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Araştırmaya Ankara'daki Otizm Erken Çocukluk Eğitim Merkezleri ile Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören ve otizmlü çocuklara bakım veren, otizm tanısı alan 6-12 yaş arası 60 otistik çocuğun ebeveyni katılmıştır. Araştırma tarama modeli kullanılmış ve anket ile veriler toplanmıştır. Çalışma sonucunda; otizmlü çocukların özellikle çıtıtlı kıyafet giymede ve kıyafet giymek için gerekli olan başparmak ve işaret parmağıyla nesne tutma ve tek ayak üzerinde durma becerilerini gerçekleştirmede sorun yaşadıkları tespit edilmiş ve kişiye özel tasarımların yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Ortopedik Engelli Çalışan Kadın Giyimi Üzerine Yeni Tasarım	2012	Çalışmaya İzmir'de yaşayan ortopedik engeli bulunan 105 kadın dahil edilmiştir. Çalışmada nicel yöntem kullanılmış ve anket formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda bedensel kısıtı

ve Ürün Geliştirme Odaklı Bir Araştırma (Kutlu, 2012: 67-147).	Sanatta Yeterlik Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü	olan kişilerin giymesi gereken fonksiyonel ve estetik değerler belirlenerek giysi tasarımı önerisinde bulunulmuştur.
Artrit Problemi Olan Kadınlar İçin Uyarlanabilir Giysi Tasarımı (Azher ve Saeed, 2012: 52-59).	2012 Araştırma Makalesi Journal of the University Faculty of Medicine and Dentistry	Çalışmaya romatoid rahatsızlığı olan 3 kadın dahil edilmiştir. Araştırma da nitel yöntem kullanılmış, gözlem ve görüşme formları ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda giysi kullanımını sırasında yaşadıkları problemler tespit edilmiş ve sorunun çözümü için bir adet üst beden ve bir adet alt beden giysi tasarım ve üretimi yapılarak giyim denemeleri yapılmıştır.
İşlevsel, İfade Edici ve Estetik Tüketici İhtiyaçları Modelinin Uygulanması: Engelli Ergen Kadınların Giyim İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi (Stokes ve Black, 2012: 176-186).	2012 Araştırma Makalesi International Journal of Fashion Design, Technology and Education	Çalışmaya bedensel engelli bulunan ergenlik döneminde ki 33 genç kadın dahil edilmiştir. Araştırma da nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve anket formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda fonksiyonel, dışavurumcu ve estetik tüketici ihtiyaçları modeli uygulamasıyla engelli ergenlik dönemindeki genç kadın giyim ihtiyaçlarının karşılanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Engelli Tüketicilerde Benlik Kavramı, Kıyafet Seçimi Motivasyon ve Yaşam Tatmininin İncelenmesi (Chang vd., 2013: 162-176)	2013 Araştırma Makalesi Journal of Family and Consumer Sciences Research	Çalışmaya yetişkin 318 engelli birey dahil edilmiştir. Araştırma da nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve anket formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda engelli tüketicilerin giyim tercihlerini etkileyen sosyal/psikolojik faktörlere ışık tutulmuş ve engellilerin giysi kullanımına yönelik görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir.
Engelli Tüketiciler: Kadın Üniversite Öğrencileri Arasında Kıyafet Seçimi ve Kullanımına İlişkin Niteliksel Bir Araştırma (Chang vd., 2013: 34-48).	2013 Araştırma Makalesi Journal of Clothing and Textile Research	Çalışmaya engelli üniversite öğrencisi 10 kadın tüketici dahil edilmiştir. Araştırma da tarama modeli kullanılmış ve görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda engelli genç kadınların kıyafet seçimlerine yönelik tercihleri belirlenmiş ve engel türü fark etmeksizin engelli tüketiciler için giyimin; biçim ve işlev olarak engel görüntüsünü azaltması, kendini ifade etme, sosyal kimlik, öz yeterlilik ve başarı duygularına katkı sağlayacak nitelikte olması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır.
Tekerlekli Sandalye Kullanıcılarına Yönelik Fonksiyonel Giysilerin Ergonomik Tasarımı Üzerine Değerlendirme (Wang vd., 2014: 550-555).	2014 Araştırma Makalesi Applied Ergonomics	Çalışmaya tekerlekli sandalye kullanıcısı 3 kadın ve 3 erkek birey dahil edilmiştir. Çalışma da betimsel yöntem ve örnek olay yöntemi birlikte kullanılmıştır. Çalışmada giyinme ve soyunma, tuvalete gitme ve banyo yapma gibi üç farklı günlük yaşam aktivitesini tamamlamak için tekerlekli sandalye kullanıcısına yönelik fonksiyonel bir giysi seti tasarlanmıştır. Araştırma sonucunda yeni tasarlanan giysilerin tekerlekli sandalye kullanıcılarının giyimle ilgili günlük yaşam aktivitelerini kolaylaştırabileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Kırım Kongo Kanamalı Ateşi Hastalığı Risk Gruplarının Koruyucu Giysi Tercihleri ve Model Tasarımı (Şener vd., 2014: 73-89).	2014 Araştırma Makalesi Vocational Education	Araştırmaya veteriner hekim, biyolog, ziraat mühendisi ve il tarım müdürlüklerinin koruma kontrol çalışanlarının da aralarında bulunduğu 45 kişi katılmıştır. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmış ve araştırma verilerinin toplanmasında anket formundan faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda Kırım Kongo Kanamalı Ateşli hastalığı (risk grupları) için elde edilen veriler ışığında giysi tasarımları yapılmıştır. Seçilen 2 modelin kalıp denemeleri yapılarak numuneleri hazırlanmış ve tasarım önerilerinde bulunulmuştur.
Giysiye Ulaşma İle İlgili Engeller:	2016	Çalışmaya engelli 17 kadın ve 3 erkek birey dahil edilmiştir. Araştırma da nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve verilerin

Yetenek, Uyum ve Kapsayıcılık İncelemesi (Kabel vd., 2016: 2184-2192).	Araştırma Makalesi Disability and Rehabilitation	toplanmasında odak grup görüşmesi yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda engelli bireyler için yeterli düzeyde erişilebilir giysinin olmadığı, uyarlanabilir giysilerin tasarımı, üretimi, dağıtımı ve satışında yenilik, ulaşılabilirlik gibi ihtiyaçlarının var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Egzersiz Sırasında Soğumanın Omurilik Felçli Erkeklerin Termoregülasyon Tepkileri Üzerine Etkisi (Bongers vd., 2016: 650-658).	2016 Araştırma Makalesi Journal of Physical Therapy	Çalışmaya torasik lezyonu olan 10 erkek dahil edilmiştir. Araştırma da deneysel yöntem ile kontrol ve deney grupları üzerinde çalışılmıştır. Araştırma sonucunda soğutma yeleğinin torastik omurilik yaralanması olan bireylerin egzersiz ve fizik tedavi sırasında vücut ısısı tepkisi üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ürün tasarımı değil yelek giyen ve giymeyen grubun karşılaştırılması yapılmıştır.
Özel İhtiyaçları Olan Bireylere Uygun Sütyen Tasarımları (İmran vd., 2017: 254).	2017 Araştırma Makalesi Materials Science and Engineering	Çalışmaya el kol hareketi kısıtlı hemipleji hastası kadınlar dahil edilmiştir. Araştırmada betimsel yöntem ile vaka analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda özel tasarım özellikleri ile engelli kadınların giyiminden daha fazla keyif almasına ve rahat etmesine yardımcı olacak sütyen tasarımı ve numune üretimi yapılmıştır.
Hareket Engeli Kişilerin Giyimle İlgili Yaşadığı Sorunlar (Kabel vd., 2017: 165-169).	2017 Araştırma Makalesi Applied Ergonomics	Çalışmaya hareket engeli veya bozukluğu olan katılımcılar ile bu kişilerin bakımını sağlayan 113 kişi dahil edilmiştir. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmış ve araştırma verilerinin toplanmasında anket formundan faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda engelli bireylerin giyim ihtiyaçlarının karşılanmadığı, vücut yapılarına uygun giysi eksikliğinin bireylerin sosyal aktivite ve ilişkilere, istihdama veya günlük yaşam olaylarına tam anlamıyla katılmasını engellediğini ve giysi kullanımı sırasında giyinme, soyunma, kapama malzemelerine bağlı sorunlar yaşadıkları sorunlar belirlenmiştir.
Özel Gereksinimli Öğrencilerin Giyinme Güçlüğü ve Tercihlerinin Veli ve Öğretmen Görüşlerine Dayalı İncelenmesi (Çetin vd., 2017: 79-98).	2017 Araştırma Makalesi Araştırma ve Deneyim Dergisi (Adeder)	Araştırmaya çeşitli illerdeki eğitim ve mesleki eğitim uygulama merkezleri ile rehabilitasyon merkezlerine devam eden 230 özel gereksinimli çocuk aileleri ve eğitimcileri katılmıştır. Araştırma tarama modelinde nicel yaklaşım ile yürütülmüş ve araştırma verilerinin toplanmasında anket formundan faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çoğunluğunun giyinme sürecinin diğer aşamalarına geçmekte zorlandıkları, giyinme sırasında giyimden kaynaklanan bir sorun meydana gelirse bu durumdan olumsuz etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Görme Engelli Bireylerin Günlük Yaşamını Kolaylaştırmak Adına Bir Önerme: Braille Alfabeli Giysiler (Özsan ve Hasret, 2017: 89-94).	2017 Araştırma Makalesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi	Çalışmaya görme engellilere yönelik yapılan araştırmalardan bilgiler dahil edilmiştir. Araştırma da belgesel tarama yönteminden faydalanılmıştır. Görme engelli bireylere yönelik kıyafet satın alırken üçüncü kişilere bağımlılık sorununu çözmek amacıyla, Braille alfabesi ile okunabilir etiket bilgileri giysiye işlenmesi önerisinde bulunulmuştur.
Farklı Engelleri Bulunan Kişiler İçin Uyum Sağlayan Giysiler (Ayachit ve Thakur, 2017: 905).	2017 Derleme Makale Indian Journal of Public Health	Çalışmaya uyarlanabilir kıyafetlerin yer aldığı 30'dan fazla web sitesi dahil edilmiştir. Araştırma da belgesel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda web sitelerinde yapılan incelemede engelli bireyler için giysi tasarımında mknatıslı gömlekler, açık elçikli fermuarlar, rahatlık için arkası yüksek belli ve arka cepleri olmayan jean pantolonlar, beli anvelop ve yan fermuarlı jean pantolonlar, fermuarlı spor ayakkabılar ve fermuarlı sweatshirt tasarımlarının çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Engellilik, Kapsayıcılık ve Yaşam Boyu Giyim	2017 Araştırma Makalesi	Çalışmaya araştırmaya katılmayı kabul eden 110 engelli birey dahil edilmiştir. Araştırma da nicel yöntem kullanılmış ve veriler anket ile toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre giyim ihtiyaçlarındaki

(Dimka vd., 2017: 17-29).	Anthropology & Aging	yaşa bağlı değişikliklerin engellilik sürecinin, ileri yaşla birlikte, giysi kullanım zorluğunun doğrusal bir ilerleme olarak kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Skolyozu Bulunan Fiziksel Engelli Kişiler İçin Görsel Simülasyon Tabanlı Kişiselleştirilmiş Giysi Tasarım Yöntemi (Hong vd., 2017: 35-45).	2018 Araştırma Makalesi Autex Research Journal	Çalışmaya skolyozu bulunan fiziksel engelli bireylerin vücut şekilleri ve tipleri dahil edilmiştir. Araştırma da deneysel tasarım yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda görselleştirilmiş işbirlikçi bir tasarım süreci olarak tasarımcı ve tüketici arasındaki iletişim sağlanarak, bitmiş ürünün ileri derecede skolyoz hastası engelli kişilere uyarlanmasına olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
Engelli Sporcuların Giyim İhtiyaçları ve Sınırlamaları Hakkında Bilgiler: Tekerlekli Sandalye Ragbi Sporü Kıyafetlerinin Tasarımı (Bragança vd., 2018: 9-25).	2018 Araştırma Makalesi Applied Ergonomics	Çalışmaya tekerlekli sandalye kullanan 61 ragbi oyuncusu dahil edilmiştir. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmış ve araştırma verileri anket ve odak grup görüşmeleri ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda tekerlekli sandalye kullanan ragbi oyuncularının oyun oynarken kullandıkları spor kıyafetleriyle ilgili karşılaştığı sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlar şu şekildedir: Eldivenlerin parmak boşluklarının çok uzun, yardımsız giyilemediği ve bilek çevresinde sabitlenemediği, pantolonların vücut şekline uygun sağlamadığı, farklı bacak şekilleri olan sporcularda (Örneğin ampute) sorun yarattığı, üst beden kıyafetlerinin vücut ile uyum sağlamadığı, kol uzunluklarının fazla olduğu, yüksek ve dik yakalı kıyafetlerin giyilmesinin zor olduğu belirlenmiş ve alternatif çözüm önerilerinde bulunulmuştur.
Fiziksel Engelli (Kifozlu) Kişiler İçin Uyum Sağlayan Giysilerin Bilgisayar Simülasyon Teknikleri Kullanılarak Tasarlanması (Rudolf vd., 2019: 182-191).	2019 Araştırma Makalesi Industria Textilă	Çalışmaya Slovenya'da felç nedeniyle tekerlekli sandalye kullanıcısı, yaşları 18 ile 67 yaş aralığında değişim gösteren 58 yetişkin katılımcı dahil edilmiştir. Araştırma da tarama yöntemi kullanılmış ve araştırma verileri anket ile toplanmıştır. Araştırma sonunda 3D tarama, CASP metodolojisi ve bilgisayar simülasyon teknikleri kullanılarak fiziksel engelli ve duruş bozukluğu olan kişiler için kişiselleştirilmiş fonksiyonel giysilerin başarıyla geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Engellilere Yönelik Uyum Sağlayan Giysinin Bilgisayar Destekli Tasarımı (Nakić vd., 2019: 52-54).	2019 Derleme Makale Tekstiler	Çalışmaya ileri teknolojilerin kullanımı ve giysi tasarımındaki gelişmelerin, özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarına göre ayarlanmasıyla ilgili araştırmalar dahil edilmiştir. Araştırma da belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda tekerlekli sandalye kullanımı nedeniyle hareket kabiliyeti sınırlı olan, belden aşağısı felçli, multipl sklerozlu veya diğer yaralanmaları nedeniyle tekerlekli sandalye kullanıcısı olan bireylere yönelik, çeşitli bilgisayar destekli programlarda kalıp hazırlama ve üç boyutlu giyim denemelerinin yapılabildiği ve böylece giysileri geliştirirken ve tasarlarken tasarımın dezavantajları öngörülebilir, ortadan kaldırılabilir olması nedeniyle bilgisayar teknolojilerinin kullanımının bu nedenle çok önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Diyalize Giren Kişilerin Giyim İsteklerini Ve İhtiyaçlarını Araştıran Niteliksel Bir Çalışma (Laura vd., 2020: 3-7).	2020 Araştırma Makalesi Disability and Rehabilitation	Çalışmaya diyaliz hastası ve diyaliz hastasına bakım sağlayan 15 kişi dahil edilmiştir. Araştırma da nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmada diyaliz hastaları için kıyafet tasarımında ısıyı tutan ve yumuşak bir tuşe hissi veren polimer elyaftan elde edilen tekstil yüzeyleri ile fiziksel engellilik veya bozukluğu olan bireyler için uyarlanabilir şekilde tasarlanmış olan giysilerin işlevsel olması, aynı zamanda dış görüntüsünün de

		engelli bireyleri rahatsız etmeyecek şekilde tasarlanmış olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Fiziksel Engelli Kişilerin Sosyal Hayata Katılımında Giyimın Rolü İle İlgili Kapsam Belirleme alışması (Alida vd., 2020: 3-8).	2020 Derleme Makalesi Applied Ergonomics	çalışmaya 1990 ile 2018 yılları arasında veri tabanında indekslenen ve İngilizce/ Fransızca yazılan 57 makale ve 88 web sitesi dahil edilmiştir. Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda giyim tasarımcıları ve imalatçılarının, fiziksel engelli kişilerin ihtiyaçlarının önemini ve karmaşıklığını yeterince anlamalarını sağlayacak belgelenmiş alan yazı çalışmaların bulunduğunu, özel gereksinimli bireylere giysi tasarımında bu literatür çalışmalarında belirtilen tasarım kritiklerini dikkate alarak kıyafet tasarımları yapabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.
Engelli Bireyler İçin Uyum Sağlayan Giysiler (Poonia, 2020: 238-241)	2020 Araştırma Makalesi International Journal of Home Science	çalışmaya engelli bireylerin giyim tercihleri ile ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen veriler dahil edilmiştir. Araştırmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; kolay tutuş sağlayan tokalar, hızlı erişilebilen giysi açıklıkları, uygun şekilde yerleştirilmiş cepler, özel kavisli bol pantolonlar ve ceketler, özel şekilli elbiseler ve etekler, paolar veya özel yapım paltolar, kolay oturan i çamaşırları ve vücuda uyum sağlayan giysiler ile uygun tarzda kumaşların kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Omurga Deformitelerine Yönelik Postür Destekleyici Giysi Geliştirilmesi (akmak: 2021, 55-139).	2021 Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü	çalışmaya ortez kullanım gereksinimi olan, ancak sert korse kullanamayan 14 yaşında adölesan dönemdeki kız birey dahil edilmiştir. Çalışma da deneysel yöntem kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler ile çok disiplinli çalışma sonucunda farklı uzman görüşleri doğrultusunda omurga deformitesine sahip bireyler için Soft Exosuit korse geliştirilmiştir.
Musküler Distrofi Hastaları İçin Fonksiyonel Giysi Tasarımı (Aakanksha, 2020: 5810-5825).	2021 Araştırma Makalesi PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology	çalışmaya musküler distrofi hastalarına yönelik çevrim içi web siteleri ve araştırma makalelerinden elde edilen veriler dahil edilmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Hindistan' da en yaygın gelişimsel yetersizliklerden birisi olan Kas Distrofisi hastalarının kıyafetleri ile ilgili sorunlar yaşadığı belirlenmiştir. Bu sorunlardan en önemlisi istisnai ihtiyaçları bulunan bu kişilerin özel yapıda ki vücutlarına uyum sağlayan, beden ölçüleri ile uyumlu ve sorunsuz giyebilecekleri kıyafetleri bulmakta zorlandıkları, giyinmenin getirdiği özgüven, refah ve kabul duygularını olumsuz etkilediği belirlenmiştir.
Engelli Bireyler İçin Akıllı Giyim ve Aksesuar Teknoloji Sistemine Genel Bakış (Souza, 2021: 51-59).	2021 Derleme Makalesi Wearable Technology	çalışmaya engelli bireylerin giyim tercihleri, yaşadıkları sorunlar ile ilgili verileri içeren 14 makale dahil edilmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda engelli bireylerin farklı ihtiyaçları, rehabilitasyon hizmetleri, sağlıklarının korunması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi başlıklar dikkate alındığında moda tasarım sürecinin önemli olduğu ortaya konulmuştur.
Sri Lanka'da Kas Distrofisi Hastası Kadınların Günlük Egzersiz İhtiyaçlarına Uyum Sağlayan Giyim Özellikleri (Seram vd. 2021: 62-68)	2021 Araştırma Makalesi Journal of Textile and Apparel Research	alışmaya Sri Lanka'da kas distrofisi hastası 3 kadın dahil edilmiştir. Çalışma da tarama yöntemi kullanılmış ve görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Araştırma sonucunda kas distrofisine uğramış kadınların kıyafetlerindeki tasarım gereksinimleri ve ihtiyaç analizleri ortaya konulmuştur.
Tekerlekli Sandalye Kullanıcılarının Giyim İhtiyaçları: Sistematik	2021 Derleme Makale	çalışmaya tekerlekli sandalye kullanıcılarının giyim ihtiyaçlarıyla doğrudan ilgili olduğu düşünölen 16 makale ve tez dahil edilmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma

Bir Literatür Taraması (Feng ve Hui, 2021: 1)	Advances in Aging Research	sonucunda mevcut çalışmaların tekerlekli sandalye kullanıcıları için giysilerin var olduğu ancak daha da geliştirilmesine yönelik fonksiyonel özelliklerin, estetik özelliklerinin ifade ihtiyaçları, güvenlik, yaşam kalitesi gibi farklı temalar altında çeşitli tasarım özellikleri geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
Lokomotor (Aktivite Sistemi) Engelli Kişiler için Fonksiyonel Giysilerin Tasarımı (Mong Hien vd., 2022: 55).	2022 Araştırma Makalesi Tekstilec	Çalışmaya 18-38 yaş arası çeşitli engelleri olan 10 genç kadın dahil edilmiştir. Çalışmada betimsel yöntem vaka analizi kullanılmıştır. Engelliler için giysi konforunun araştırıldığı bu çalışmada, piyasada engelli bireyler için kıyafetler olduğu ancak bu kıyafetlerin fonksiyonellik özelliği bakımından daha da geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmış ve bu öneriler doğrultusunda geliştirilen kıyafetlerin numuneleri üretilmiş 5' li likert ölçek ile giyim denemeleri değerlendirilmiş ve Cronbach's Alpha endeksinin 0,7'nin üzerinde olduğunu belirlenmiştir.
Diyaliz Hastalarının Giysi Problemlerine Yönelik Tasarım Önerileri (Yıldız, 2022: 35-97).	2022 Yüksek Lisans Tezi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Çalışmaya hemodiyaliz tedavisi gören 96 birey dahil edilmiştir. Araştırma da iki farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli seçilmiştir. Tarama modeli ile 30 kişiye anket çalışması yapılmıştır. İkinci aşamada tarama modeli ile ulaşılan bulgulardan yararlanılarak nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hemodiyaliz tedavisi gören kadınlar için 4 adet, erkekler için 3 adet, hem erkek hem kadın (unisex) hastaların kullanabileceği 1 adet olmak üzere toplamda 8 adet tasarım önerisi hazırlanmıştır.
Adaptif Giysilerin Mevcut Durumu ve Gelişim Eğilimi Üzerine Araştırma (Wu vd., 2023: 29-35).	2023 Araştırma Makalesi Demand. Journal of Innovation and Development	Çalışmaya Çin engelsiz giyim pazarından engelli bireylerin uyarlanabilir giysilere ilişkin görüşleri, satın alma davranışları ve uyarlanabilir giysilerden beklentileri ile ilgili veriler dahil edilmiştir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda adaptif giysi tasarımcılarının derinlemesine takip ve araştırma yapması, engellilerin davranış alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını deneysel olarak incelemesi, insan, giysi ve çevre arasındaki sorun noktalarını kavraması, yenilikçi tasarım düşüncesine odaklanması, sorun bulma ve çözmeye önem vermeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Engelli Sporculara Yönelik Paralimpik Atıcılık Ceketinin Geliştirilmesine İlişkin Bir Örnek Olay Çalışması (Hubbs Murphy vd., 2024: 51-68).	2024 Araştırma Makalesi Clothing and Textiles Research Journal	Çalışmaya 2020 Paralimpik oyunlarına katılan bir Paralimpik atıcılık sporcusu dahil edilmiştir. Çalışmada betimsel araştırma türlerinden birisi olan örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda engelli sporcuların ihtiyaçlarının anlaşılması, uyarlanabilir spor giyim gelişimine yönelik tasarım kritikleri ve teknoloji kullanımının yararları ve zorluklarına yer verilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilere yönelik tartışma ve sonuç bilgileri birlikte verilmiştir.

Bu çalışmada akademik arama veri tabanı olan 'Google Akademik, Researchgate, Scopus, Web of Science, DergiPark, Academia, Yök Tez Veri' gibi farklı veri tabanlarında veri tabanı kullanılmıştır. Araştırma için 2004-2024 yılları arasında yayımlanan 51 Türkçe ve İngilizce çalışmaya ulaşılmıştır ve bu çalışmalar içerisinden seçilen 43 makale ve tez üzerinden derleme çalışması yapılmıştır.

Araştırma kapsamında ulaşılan yayın türlerinin gruplarına göre sınıflandırılması Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Ulaşılan Yayın Türü

Ulaşılan Çalışma Türü	Türkçe		İngilizce		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Makale	3	6.9	33	76.5	36	83.5
Tez	7	16.2	-	-	7	16.2
Toplam	10	23.2	33	76.5	43	100

Ulaşılan 43 çalışmanın %6,9' u Türkçe makaleyken, %76,5' İngilizce dilinde yazılmış makale çalışmasıdır. Çalışmaların %16,2'ni ise Türkçe dilinde yazılmış tezler oluşturmaktadır.

Yapılmış çalışmalar incelendiğinde yabancı makalelerin sayıca fazla olduğu dikkat çekmektedir. Türkçe yayınların kısıtlı kalmasının nedeni özel gereksinimli bireylere ulaşmanın zor olması, yapılacak önermeler için veri toplamanın uzun ve zor bir süreç olması düşünülmektedir. Soğancı'nın (2011) çalışmasında da belirttiği gibi engel gruplarına yönelik ulaşılabilecek net bir bilgi sisteminin olmaması, geçerli ve güvenilir bir veri bankası oluşturulmamış olması, bu kişilere ulaşmayı, engelli bireylere yönelik yapılacak araştırmalarda görüşme ve çalışma imkanını kısıtlamaktadır (Soğancı, 2011: 43). Genç (2016) çalışmasında da engelli bireyler ya da ailelerinin toplum tarafından suçlu görüldüğü, acındığı, topluma entegrasyonda ve sosyal ilişkilerde sorun yaşadığını ifade etmiştir (Genç, 2016: 3). Bu bilgilerden yola çıkarak engelli bireylere ulaşmanın iletişim kurmanın sağlıklı bireylere oranla çok daha zor ve zahmetli olacağı düşünülebilir. Bu bağlamda örneklem grubuna dahil edilen engelli bireylerle uzun süre iletişim halinde olmayı gerektirecek çalışmalarda örneklem gruplarının çok daha kısıtlı kaldığı söylenebilir. Örneğin; Kidd (2006) 4 spina bifida hastası ile, Watsons vd., (2010) 10 zihinsel engelli birey ile, Azher ve Saeed (2012) 3 romatoid hastası kadın ile, Chagn vd., (2013) 10 engelli kadın ile, Wong (2014) tekerlekli sandalye kullanıcısı ile, Laura (2020) 15 diyaliz hastası ile, Seram (2021) 3 engelli birey ile, Çakmak (2021) 1 omurilik hastası birey ile ve Mong Hien (2022) 10 lokomotor engelli birey ile çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Araştırma kapsamında ulaşılan yayınların örneklem grup dağılımı Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamında Ulaşılan Yayınların Örneklem Grup Dağılımı

Çalışma Örneklem Grubu	f	%
Kadın	10	23.2
Erkek	2	4.6
Çocuk	5	11.5
Unisex	19	44.0
Malzeme/Materyal/ Veri	8	18.5
Toplam	43	100

Araştırmaların genelde yetişkin kadın ya da uniseks kıyafetler üzerinde yapıldığı, sadece erkeklere yönelik %4,6 çalışmaya rastlandığı, %11,5 çalışmanın ise özel gereksinimli çocuklar üzerinde yapıldığı belirlenmiştir. Çocuklara yönelik yapılan çalışmaların örneklem grubunun genelde zihinsel yetersizliği bulunan çocuklar olduğu, sadece bir çalışmanın Cerebral Palsi hastası çocuklara yönelik yapıldığı

gözlemlenmiştir. Örneğin Kacar'ın (2004) çalışmasının zihinsel yetersizliği olan çocuklara, Koca'nın (2007) çalışmasının cerebral palsi hastası çocuklara, Watson'ın (2010) zihinsel yetersizliği olan çocuklara ve Soğancı'nın (2011) araştırmasının otistik çocuklara yönelik olduğu görülmüştür. Beden hareketi tamamen kısıtlı, medikal cihaz ortez ile uyum sağlayacak giysi tasarım çalışmalarda bebek/ çocuklara yönelik yapılan bir çalışmaya ise araştırmaya kapsamında rastlanmamıştır.

İncelenen çalışmaların %18,5'de giysi tasarımında kullanılan ana ve yardımcı materyaller ile tekstil yüzeyleri, giysi tasarım ve malzemesinden kaynaklı giysi konfor ile ilgili çeşitli veriler örneklem grubu olarak seçilmiştir. Bu veriler de özel gereksinimli bireylere yönelik yapılacak çalışmalar da malzeme ve yüzey seçiminin önemini vurgulamaktadır. Örneğin Kıyak'ın (2009) çalışmasında fibromiyanjı hastası bireylerde yün lifinin kullanımının olumlu sonuçlarından detaylıca bahsedilmiştir

Johnson (2002) tarafından yapılan araştırmada kalın, tüylü, pürüzlü kumaşlar ve denim gibi akmayan, sert işlenmiş kumaşlar cildi tahriş edebileceği; ağır, kalın anorak benzeri kumaşlar ise tahrişe neden olabileceği söylenmektedir. Hareket kabiliyeti kısıtlı kişiler kalın, ağır, sert dokulu kumaşlardan elde edilen giysileri kullanırken kendilerini rahatsız hissedebileceğini, yorulacağını ve duysal sağlıklarını kaybedebileceklerini; ince pamuklu giysilerde ise hafiflik, sıcaklık ve hareket özgürlüklerinin sağlanacağını ifade etmiştir (Johnson, 2002). Jyoti Pant ve Dr. Lotika Amit (2020) araştırmalarında özel ihtiyaçları olan kişilere yönelik giysi tasarımlarında sağlıklı bireylerin giysilerinden farklı görünmeden, engelli bireylerin fermuar ve düğmeleri rahat ve yatay olarak yerleştirilerek kullanıcıların açma kapama işlemlerini bağımsız şekilde rahatça açabileceğini belirtmiştir (Jyoti ve Lotika, 2020). Kullanım kolaylığı sağlamak için yapılan tasarım çalışmalarında kişi diğer bireylerden farklı görünmemelidir. Ağaç'ın (2016) çalışmasında giysi türlerinin bireyleri algılamada etkili olduğunu belirtilmiştir (Ağaç, 2016, 11). Tezel' e (2005) göre hareket engelli kişiler kendi bedensel kısıtlarından dolayı standart olarak üretilen kıyafetleri tercih edememektedir. Bu kişiler giyim ihtiyaçlarını karşılamak için ya standart biçki sistemi ile üretilmiş giysilerde tadilat yolunu seçtiği ya da kişiye özel yapım giysiler tercih ettiğini belirtmiştir. Kişiye özel dikilen giysilerin standart giyime göre daha pahalı olması ve giysi konforunun terzinin becerisiyle sınırlı olması ise dezavantaj olarak ifade edilebilir. Bu durumda ki bireyler, standart beden ve modellerde üretilen kıyafetleri farklı şekillerde tadilat yaptırarak engellerine uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Ancak bu durum uygun bir çözüm değildir ve insanların kıyafetlerden beklediği rahatlığı sağlayamaz (Tezel, 2005).

Araştırma kapsamında ulaşılan yayınların sonuçlarına göre gruplandırılması Tablo 4 'de verilmiştir.

Tablo 4: Araştırma Kapsamında Ulaşılan Yayınların Sonuçlarına Göre Gruplandırılması

Çalışma Sonucu	f	%
Özel gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunların tespit edilmesi	23	53.3
Özel gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerilerinde bulunulması	6	13.9
Özel gereksinimli bireylere yönelik giysi konforu sağlayacak giysi model önerilmesi ve grafiksel görüntü çizimi	5	11.6
Özel gereksinimli bireylere yönelik giysi konforu sağlayacak numune giysi üretimi / giyim denemeleri	10	23.2

Çalışmalarının sonuçları incelendiğinde %53.3'nün çalışmanın sonucunda özel gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunlar tespit edilmiş, %13.9'nun çalışmada özel gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunlar tespit edilip, çözüm önerilerinde bulunulmuş, %11.6'da çalışmada özel gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunlar tespit edilip, çözüm önerilerinde bulunulmuş ve giysilerin grafiksel görüntüleri ile alternatif model önerilerinde bulunulmuş ve %23.2'de ise özel

gereksinimli bireylerin giysi kullanımında yaşadığı sorunlar tespit edilip, çözüm önerilerinde bulunulmuş ve öneriler doğrultusunda tasarlanan modellerinin üretimi gerçekleştirilmiştir.

Özel gereksinimli bireyler için giysi tasarım çalışması başlığı altında yapılan araştırma da Türkçe kaynakların oldukça sınırlı olduğu, birçoğunun sorun tespiti, alternatif çözüm, model geliştirme ve önerileri içerdiği ancak kıyafet numune üretimi ve giyim denemeleri içermediği tespit edilmiştir.

İngilizce kaynakların, sayıca Türkçe kaynaklardan daha çok olduğu, farklı engel gruplarına yönelik çalışmalar yapıldığı, birçoğunun Türkçe kaynaklar gibi sorun tespiti, alternatif çözüm önerileri doğrultusunda model geliştirme çalışmaları içerdiği, ancak bu çalışmaların büyük bir kısmının da giyim denemelerinden yoksun kaldığı görülmüştür. Örneğin Na (2007), Chang vd.,(2013) ve Kabel'in (2017) çalışmalarında bu bireylere yönelik giysi tasarımında yaşanan sorunların tespiti ile görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir. Engelli bireylerin giysi kullanımına yönelik çalışmalar çok kıymetli olduğu bilinmektedir. Ancak sadece sorun tespiti, görüş ve düşüncelere yer verilen çalışmalar sorunun çözümü noktasında cevapsız kalmaktadır. Buradan yola çıkılarak özel gereksinimli bireylere yönelik giysi konforu sağlayacak giysi model önerilmesi ve numune üretimi gibi çalışmaların sorun tespitinde ve yol göstericilikte daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Örneğin; Broganca (2018) ve Poonia'nın (2020) çalışmalarında etek, bluz, pantolon, sweat shirt, eldiven vb. farklı kıyafet gruplarına yönelik sorunlar ayrı ayrı belirlenmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur

Engelli bireylere yönelik farklı alanlarda (sağlık, spor, eğitim, kültür, mimari vb.) sayıca çok değişik çalışmalar yapılırken giyim alanındaki çalışmaların sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu bireylere yönelik yapılan giysi tasarımların da bazen farklı amaçlarda hedeflenmiştir. Örneğin örneklem grubuna dahil edilen Souza'nın (2021) çalışmasında araştırma engelli bireylere yönelik yapılacak ergonomik giysi tasarım çalışmaları ile rehabilitasyon hizmetlerinin veriminin artırılması, sağlıklarının korunması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi farklı hedeflere de ulaşılabilceği belirtilmiştir. [Murphy](#) vd,'nin (2024) çalışmasında sadece engelli sporcuların vücuduna uyum sağlayan bir atıcılık ceketinin geliştirilmesi değil, aynı zamanda giysi konforunun bu bireylerde dolaylı olarak spor performanslarının da arttığını ifade etmişlerdir.

Bir diğer örnek ise Bongers vd., (2016) torastik lezyona bağlı omur ilik yaralanması olan engelli bireylere yönelik geliştirilen soğutma yeleğinde giysi konforundan ziyade fizik tedavi ve egzersiz sırasında vücut ısısının denge de kalmasını amaçlamışlardır. Çakmak'ın (2021) çalışmasında ise omurga deformitesi olan bireylere yönelik soft-exosuit korse ile omur ilik eğriliğinin azaltılması hedeflenmiştir. Bir başka örnek ise Ertan'ın (2022) engelli bireylere yönelik yapılan giysi tasarım çalışması olan tüm gövde iskelet giysisi Hal 5 ile giysi uyumundan ziyade, engellilerin yürütülmesi ve alt ekstermite dış iskelet giysisi olan Re Walk ile engellilerin yürütülmesi ile bu bireylerin fizyolojik psikomotor ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır (Ertan vd., 2022).

Niş Pazar olarak görülen özel gereksinimli birey giyimi için yapılan çalışmaların son 5-7 yıl arasında arttığı dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %52'nin son yedi yılda yapıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca son yıllarda artan teknoloji kullanımı ile birlikte bu bireylere yönelik yapılan giysi tasarım çalışmalarında çeşitli bilgisayar destekli kalıp ve giysi programlarından faydalandığını göstermektedir. Örneğin Rudolf' un (2019) çalışmasında 3D tarama, CASP metodolojisi ve bilgisayar simülasyon teknikleri kullanılarak engelli ve postür problemi olan kişiler için kişiselleştirilmiş fonksiyonel giysilerin başarıyla geliştirilebileceği ve Nakiç'in (2019) çalışmasında ise tekerlekli sandalye kullanıcısı olan bireylere yönelik, çeşitli bilgisayar destekli programlarda kalıp hazırlama ve üç boyutlu giyim denemelerinin yapılabildiği belirtilmiştir.

Özel gereksinimli bireylerin mevcut fizyolojik vücut yapısı gereği standart olarak üretilen hazır giyim ürünlerini kullanırken sorun yaşadığı yapılan akademik çalışmalar sonucu ortaya konulmuştur. Bu bireylere yönelik yapılan birçok çalışmanın alt beden hareketi kısıtlı bireyler üzerinde yapıldığı belirlenmiştir. Çalışma da örneklem grubuna dahil edilen Chang'ın (2009) çalışmasında alt beden uzuv engeli olan bireyler, Kolcu' nun (2009) çalışmasında alt ekstermite problemi olan bireyler, Wang' ın (2014)

araştırmasında tekerlekli sandalye kullanan bireylere yönelik alt beden kıyafet gruplarında çalışmalar yapılmıştır.

Örneğin; Shaarchmidt ve Möhring'in 2005 yılında tekerlekli sandalye kullanan kadın ve erkek özel gereksinimli bireyler ile yaptıkları çalışmada, katılımcı giysileri üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik mevcut durum ve talepleri araştırılmıştır. Tekerekli sandalye kullanan beden hareketi kısıtlı özel gereksinimli bireylerin kıyafetlerinde insan, kıyafet kullanım özellikleri, kullanılan materyal, giysi kalıbı, işçilik ve kullanım özellikleri olmak üzere altı faktörün etkili olduğu tespit edilmiştir (Shaarschmidt vd, 2005).

Araştırma kapsamında ele alınan çalışmaların bazılarında farklı tekstil yüzeyleri ile numune üretimler gerçekleştirilmiştir. Örneğin Kidd'in (2006) çalışmasında Spina Bifina hastası bireylere yönelik müslin kumaşlar ile numune kıyafet üretimi ve Pruthi'nin (2008) çalışmasında ise hemiplejik hastalarına yönelik numune kıyafet üretimi gerçekleştirilmiştir. Ancak çalışmalar sonrası seri üretimime girebilen kıyafet bilgisine rastlanmamıştır. Bu bağlamda yapılan tasarımların numune üretim sonrası seri üretime uygunluğunun da incelenmesi ve üretim olanaklarının değerlendirilmesi önerilmektedir.

Yapılan araştırma sonucuna göre özel gereksinimli bireylerin kıyafetlerine yönelik yapılacak çalışmalarda elde edilen verilere göre, giysi numune üretim çalışmalarına da yer verilmesi, erkek ve çocuk giyim alanında da çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aakanksha, A. S. (2020). New adaptive functional clothing innovation for muscular dystrophy. *Palarch's Journal Of Archeology Of Egypt/Egyptology* , 17 (9), 5810-5825.
- Ağaç, S. (2016). İş başvurusunda bireyin algılanmasında giysi türleri ve modellerinin etkisi var mıdır? *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-13.
- Akçalı, Ş. (2015). Görme engellilere yönelik tasarlanan mekânların erişilebilir standartları kapsamında irdelenmesi: Görme engelli kütüphaneleri. *Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir*, 13.
- Alida E., Frédérique P., Claudine A., Annie R., Noémi D., Delphine L., Eva K., Christophe B.,Élaine G.,Isabelle L.,Isabelle D.,Olivier V.,Bonnie S. (2020). Scoping study on the role of clothing in the participation of physically disabled people in social life. *Applied Ergonomics*, Volume 85, 3-8.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2,1, 11-25.
- Ayachit, S. And Thakur, M. (2017). Functional clothing for differently abled people. *Indian Journal Of Public Health*, 8 (4), 905.
- Aydemir, İ., Yaşar, G. Y. (2016). Ergonomik tasarımın sağlık çalışanları ve hasta güvenliğine etkisi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 3(2), 174-184.
- Aysel, U. S. L. U., & Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı. *Kastamonu Üniversite Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 7-14.
- Azher, N. & Saeed, M. (2012). Adaptive clothing for women with arthritis disorders. *Journal Of The University Faculty of Medicine And Dentistry*, 3 (2), 52-59.
- Bilgen, S. (2002). *Moda ve Giyim*, Ankara, 14.

- Bongers, CC, Eijsvogels, TM, Van Nes, IJ, Hopman, MT, & Thijssen, D.H. (2016). Effect of cooling during exercise on thermoregulation responses of men with spinal cord paralysis. *Journal Of Physical Therapy*, 96 (5), 650-658.
- Bragança, S., Castellucci, I., Gill, S., Matthias, P., Carvalho, M. And Arezes, P. (2018). Information on the clothing needs and limitations of athletes with disabilities: Design of wheelchair rugby sports clothing. *Applied Ergonomics* , 67 , 9-25.
- Carroll, K., & Gross, K. (2010). Examination of clothing issues and physical limitations in the product development process. *Research Journal Of Family And Consumer Sciences* , 39 (1), 2-17.
- Chang, H.Y., & Hodges, N. & Yurchisin, J. (2013). Consumers with disabilities: a qualitative exploration of clothing selection and use among female college students. *Clothing And Textiles Research Journal*. 32. 34-48. 10.1177/0887302X13513325.
- Chang, H.J., Yurchisin, J., Hodges, N., Watchravesringkan, K., And Ackerman, T. (2013). Examination of self-concept, motivation for clothing choice and life satisfaction in consumers with disabilities. *Research Journal Of Family And Consumer Sciences* , 42 (2), 162-176.
- Chang, W.M., Zhao, YX, Guo, R.P., Wang, Q., And Gu, X.D. (2009). Design and study of the structure of clothing for people with limb disabilities. *Journal Of Fiber Bioengineering And Informatics* , 2 (1), 62-67.
- Çakmak, S. (2021). Omurga deformitelerine yönelik postür destekleyici giysi (soft exosut) geliştirilmesi. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Çeliksap, S. (2015). Giyim ve modanın kısa öyküsü. İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 1(1), 157-164.
- Çetin, K., & Kurnaz, A. (2017). Özel gereksinimli öğrencilerin giyinme güçlüğü ve tercihlerinin veli ve öğretmen görüşlerine dayalı incelenmesi. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(2), 79-98.
- Çoruh, E., Değirmenci, Z., & Acar, P. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Giysi Konfor Özellikleri Konusunda Farkındalıklarının Araştırılması. Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 33(3), 217-224. <https://doi.org/10.21605/Cukurovaummfd.504691> (05.02.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.)
- Dimka, J., Kabel, A., Black, K.M. (2017). Disability, participation and apparel throughout the life course. *Anthropology & Aging* 38 (1):17-29.
- Ertan, K., & Eldem, C. (2022). Temsili bir giyilebilir dış iskeletin ergonomik analiz yöntemleri ile incelenmesi. *Ergonomi Dergisi*, 5(1), 18-25. <https://doi.org/10.33439/Ergonomi.1058235> (14.02.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.)
- Ertürk, N. (2011). Moda kavramı, moda kuramları ve güncel moda eğilimi çalışmaları. *Art-E Sanat Dergisi*, 4(7), 1-32.
- Feng, Q., & Hui, C. L. (2021). Clothing needs for wheelchair users: a systematic literature review. *Advances In Aging Research*, 10(01), 1.
- Genç, D. D. Y. (2016). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(35/2). <https://doi.org/10.21560/spcd.77043> (19.02.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

- Hobbs-Murphy, K., Morris, K., & Park, J. (2024). A Case Study of Developing a Paralympic Shooting Jacket for Disabled Athletes. *Clothing and Textiles Research Journal*, 42(1), 51-68.
- Hong, Y., Bruniaux, P., Zeng, X., Liu, K., Curteza, A., And Chen, Y. (2018). Visual simulation-based personalized clothing block design method for physically disabled people with scoliosis (pdps). *Autex Research Journal*, 18 (1), 35-45.
- Imran, A., Drean, E., Schacher, L., And Adolphe, D. (2017). Adaptable bra designs for individuals with special needs. *Iop conference series. Materials Science And Engineering*, 254
- Johnson, Evelyn S., (2002) Clothing for special needs: clothing for the disabled. *School Of Human Sciences Extension Service Of Mississippi State University Information Sheet*, Number: 1559, 54.
- Jyoti P. Ve Lotika A. (2020). Designing of woollen functional clothing specially for lactating women of uttarakhand, *Journal Of Critical Reviews*, S: 2250.
- Kabel, A., Dimka, J., & Mcbee-Black, K. (2017). Problems experienced by people with mobility disabilities with clothing. *Applied Ergonomics*, 59 , 165-169.
- Kabel, A., Mcbee-Black, K., And Dimka, J. (2016). Clothing-related barriers to participation: ability, fit, and participation. *Disability And Rehabilitation*, 38 (22), 2184-2192.
- Kidd, L.K. (2006). Case study: creating special occasion wear for young women with special needs. *Journal Of Apparel And Textile Research*, 24 (2), 161-172.
- Kacar, N. (2004). Zihinsel özürlü çocukların giysi kullanımında karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Giyim Endüstrisi Ve Moda Tasarımı Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Kiyak, E., Akdemir, N., & Fesci, H. (2009). The evaluation of the impact of the use of wool in patients with fibromyalgia on life quality. *The Australian Journal Of Advanced Nursing*, 26(3), 47-52.
- Koca, E. (2007). Beyin felçli (serebral palsi) çocukların giyinme becerilerinde giysiden kaynaklanan problemlerin belirlenmesi ve örnek bir uygulama. *Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.*
- Kolcu, N. (2009). Postürü problemlili vücutların giysi kalıbı açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Giyim Endüstrisi Ve Giyim Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*
- Kozan, E. (2021). "Design thinking" tasarım odaklı düşünce. *Abaküs Yayınevi, ISBN: 978-605-2263-96-9, İstanbul, 8-14.*
- Kutlu, N. (2012). Ortopedik engelli çalışan kadın giyimi üzerine yeni tasarım ve ürün geliştirme odaklı bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir.*
- Laura, A., ve Brooks, E. (2020). One size does not fit all: a qualitative study exploring the apparel wants and needs of people on dialysis. *Disability and Rehabilitation*, DOI: 10.1080/09638288.2020.1846215

- Maraba, B., & Şener, H. F. (2016). Yaşlılık döneminde vücut formu değişimlerine bağlı olarak kadın giyiminde yaşanan sorunlar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9(2), 20-32.
- Mong Hien, N., Thi, N., Duyen, M., Thi, D., ve Nhat ,P. (2022). Designing functional clothing for people with locomotor disabilities, *Tekstilec*, 2022, Vol. 65(3), 170–180 | DOI: 10.14502/Tekstilec.65.2022038. (03.03.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- Na, H.S. (2007). Adaptable clothing designs for individuals with special needs. *Journal Of The Korean Clothing And Textile Association*, 31 (6), 933-941.
- Nakic, M., Herzegovina And Bogovic, S. (2019). Computational design of functional clothing for people with disabilities. *Tekstilec*, 3-7.
- Özsan, M., & Hasret, F. (2017). Görme engelli bireylerin günlük yaşamını kolaylaştırmak adına bir önerme: braille alfabeli giysiler. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 5, 89-94.
- Poonia, N. (2020). Adaptive clothing for people with disabilities. *International Journal Of Home Science*, 6 (2), 238-241.
- Pruthi, N., Seetharaman, C., And Seetharaman, P. (2008). Acceptance of functional clothing for the paralyzed. *Journal Of Social Sciences*, 16 (2), 151-154.
- Rudolf, A, Stjepanović Z, ve Kupar A. (2019). Designing the functional garments for people with physical disabilities or kyphosis by using computer simulation techniques. *Industria Textilă*, 70 (2), 182-191.
- Shaarchmidt, H. and Möhring, U. (2005). Clothing is not only clothing. *Tekstil Maraton*, 76, 73-75.
- Seram, N., Matararachchi, R. And Jayaneththi, T. (2021). Adaptive clothing features that support the daily exercise needs of women suffering from muscular dystrophy in Sri Lanka. *Journal Of Textile And Apparel Research*, 62-68.
- Soğancı, N. (2011). Otistik çocuklarda giysi kullanımında karşılaşılan problemler. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Souza Godino, S. (2021). Overview of intelligent clothing and accessories technology system for the disabled. *Wearable Technology*, 2(1), 51-59.
- Stokes, B., & Black, C. (2012). Application of functional, expressive and aesthetic consumer needs model: evaluation of clothing needs of adolescent girls with disabilities. *International Journal Of Fashion Design, Technology And Education*, 5 (3), 179-186.
- Subakan, Y., & Koç, M. (2019). Özel eğitim gereksinimli bireylerin gelişim ve eğitimlerinde kullanılan mobil cihazlar ve yazılımlar. *Bilim Eğitim Sanat Ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 51-61.
- Şener, H. F., & Kırkincioğlu, Z. (2014). Kırım kongo kanamalı ateşi hastalığı risk gruplarının koruyucu giysi tercihleri ve model tasarımı. *Vocational Education*, 9(4), 73-89.
- Tezel, Z. (2005). Bedensel engelli bireylerde giyim konforu ve özel amaçlı giysi tasarımları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, (1), 17-31.
- Türk, A., (2022). Deprem özelinde engelli bireylere duyarlı afet yönetimi modeli. *Afet Ve Risk Dergisi*, 5(1), 61-77.

- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 188-201. <https://Doi.Org/10.21733/İbad.871703> (05.01.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır).
- Wang, Y., Wu, D., Zhao, M., And Li, J. (2014). Evaluation on the ergonomic design of functional clothing for wheelchair users. *Applied Ergonomics*, 45 3 , 550-5.
- Watson, A.F., Blanco, J., Hunt-Hurst, P., And Medvedev, K. (2010). Caregivers' perceptions of clothing for people with severe and deep intellectual disabilities. *Perceptual And Motor Skills*, 110 (3), 961-964.
- Wu D., Bian F., Ve Wang Y.(2021). A method for the evaluation of functional clothing for older individuals with restricted mobility. *Fashion Practice The Journal Of Design, Creative Process & The Fashion Industry*, 23.
- Wu, M., Jiang, Y., & Zhang, L. (2023). Research on the current situation and development trend of adaptive clothing demand. *Journal Of Innovation And Development*, 2(1), 29-35.
- Yağlı, S. (2013). Gündelik hayatın bir alanı olarak moda aracılığıyla kültürün yeniden inşası. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 37-63.
- Yıldız, M. (2022). Diyaliz hastalarının giysi problemlerine yönelik tasarım önerileri. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Zorlu, T. (2017). Yaşlılar için konutta iç mekân tasarımı ve ergonomi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 40-53.
- <https://www.hakkari.edu.tr/ejohs/tr/sayfa/detay/3803/derleme-makalesi> (URL 1) sitesinden 07.02.2024 Tarihinde Alınmıştır.